

ENTENDRE (I COMBATRE) LES DESIGUALTATS

Mihaela Vancea

“El republicanisme democràtic no està en contra del mercat, que sempre ha existit. Està en contra de l'acumulació de la riquesa en poques mans”

Una conversa amb Dolors Bassa

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

Calàbria, 166 entresòl
08015 Barcelona
Telèfon 93 567 78 63
info@irla.cat

PATRONAT

PRESIDENT

Joan Manuel Tresserras

VICEPRESIDENTA

Alba Castellví

DIRECTOR EXECUTIU

Josep Vall

TRESORER

Jordi Roig

SECRETÀRIA

Filo Tió

DIRECTOR ACADÈMIC

Lluís Pérez

VOCALS

Marta Cid

Josep Huguet

Georgina Linares

Enric Marín

Montse Palau

EQUIP TÈCNIC

COORDINACIÓ

Guillem Dorca

ADMINISTRACIÓ

Joan Almacellas

Lourdes Masdeu

Eva Martínez

Dolors Mauricio

COMUNICACIÓ

Carla Genís

PROJECTES

Pere Sàbat

IMATGE

Carme Pujol

CASA IRLA

Rosa Cuenca

eines⁴¹

El contingut dels articles és responsabilitat dels seus autors i **eines** no s'hi identifica necessàriament.

Per reproduir un article cal demanar autorització per escrit a la redacció d'**eines**.

En enviar el seu treball a la redacció d'**eines**, l'autor cedeix a l'editor els drets de reproducció, publicació i comunicació, tant per a l'edició impresa en paper com per a una versió electrònica que la farà accessible per mitjà de la xarxa d'Internet.

Els interessats en matèria de drets de propietat intel·lectual es poden adreçar a: **eines@irla.cat**

DIPÒSIT LEGAL
B-31564-2007

ISSN PAPER
2013-1518

ISSN ELECTRÒNIC
2013-5505

EDICIÓ
Josep Vall
jvall@irla.cat

DISSENY GRÀFIC
Carme Pujol
cpujol@irla.cat

CORRECCIÓ
LINGÜÍSTICA
Sofia Lozano

PROJECTE GRÀFIC
Suki Design

IMPRESSIÓ
Gràfiques Cuscó

DIRECCIÓ
Lluís Pérez
lperez@irla.cat

COORDINACIÓ
Guillem Dorca
gdorca@irla.cat

REDACCIÓ
Pere Sàbat
psabat@irla.cat

COMUNICACIÓ
Carla Genís
cgenis@irla.cat

ADMINISTRACIÓ
Joan Almacellas
jalmacellas@irla.cat

Lourdes Masdeu
lmasdeu@irla.cat

Eva Martínez
emartinez@irla.cat

Dolors Mauricio
dmauricio@irla.cat

sumari

ENTENDRE (I COMBATRE) LES DESIGUALTATS

4

PORTAL

La desigualtat mata

Maria Dantas

6

CONNEXIONS

**Una radiografia del creixement
de la desigualtat**

María Cervini-Plá

20

**La llibertat i la igualtat
republicanes. Sobre dominacions,
mercats i propietat**

Daniel Raventós

30

Poder de mercat i desigualtat

Lídia Brun

42

**Reduir les desigualtats:
algunes propostes disruptives**

Albert Sales

52

NAVEGADOR

**El model nòrdic de desenvolupament
econòmic i benestar**

Marta Curto-Grau

64

FÒRUM

Mihaela Vancea

**“El republicanisme democràtic
no està en contra del mercat,
que sempre ha existit. Està en contra
de l’acumulació de la riquesa en
poques mans”**

Una conversa amb Dolors Bassa

80

VARIABLES

**Les eleccions del 14-F:
una lectura contextualitzada**

Marc Guinjoan

96

FULL DE CàLCUL

**La reducció de la jornada laboral,
de la utopia a la realitat**

Ariadna Güell
Marta Junqué

110

ARXIU

**90 anys d'Esquerra:
el partit de masses hegemònic
de la Catalunya republicana i popular**

Josep Vall

124

EXPLORADOR

**La revolta camperola índia
contra la privatització del sistema
alimentari més gran del món**

Sònia Sánchez López

136

FINESTRA

**“Per què els simis —i els humans—
estan «programats» per a ser justos”**

Sarah Brosnan

142

CLÀSSIC

**«Les eines de l'amo mai
no desmuntaran la casa de l'amo»**

Audre Lorde

146

TRIBUT

Carson McCullers

Maria Barbal

148

FILMOTECA

Trainspotting

Laia Viñas

150

LLIBRERIA

portal

La desigualtat mata

Maria Dantas

Diputada d'Esquerra Republicana al Congrés espanyol

@_Maria_Dantas_

Em sembla impossible centrar aquest editorial en altres eixos que no siguin la pandèmia del coronavirus, la naturalització de la construcció social i institucional de les desigualtats i les seves conseqüències palpables en la vida de la gent. Vivim en una societat desigual, ja sigui en condicions de vida o en condicions d'oportunitat, i molt sovint, aquestes desigualtats passen per un procés de naturalització i negació, i incideixen directament en la creació i execució de polítiques públiques.

La radicalització de la pobresa i les injustícies venen associades a una realitat molt determinada pel racisme, la xenofòbia, el gènere, la classe social, l'edat, la situació administrativa de les persones, entre d'altres factors, que obliguen a una enorme part de la població a viure en els marges de la societat. Tot això no és una conseqüència de la desigualtat, sinó allò que l'estructura, és a dir, els factors que la determinen.

I en aquest temps immersos en la pandèmia en tenim molts exemples: la manera com s'ha obviat el gènere en els estudis de salut; o la invisibilització social i institucional de la

major incidència de la Covid-19 en els barris més precaritzats; la falta d'anàlisi d'impacte sobre igualtat ètnica-racial per a identificar elements discriminatoris i causants de desigualtat en la presa de decisions, per a l'efectiva aplicabilitat de polítiques públiques —un exemple clar és l'Ingrés Mínim Vital (IMV)—, entre molts d'altres. Tot això explica, amb dades estadístiques, a qui s'ha deixat enrere, a qui s'ha pogut protegir davant la pandèmia, qui ha hagut de continuar treballant mentre l'enorme majoria quedava confinada amb l'Estat d'Alarma, qui s'ha pogut vacunar, i finalment, a qui deixem morir. L'Albert Camus (1913-1960) tenia raó quan va dir que les pitjors epidèmies no són les biològiques, sinó les morals.

Vull posar l'accent en la infància, perquè Catalunya concentra la major població d'infància migrant de tot l'Estat espanyol, i d'acord amb l'informe «Crecer sin papeles en España» elaborat per Save the Children i Fundació PorCausa, a tot l'Estat hi ha 147.000 persones migrants menors d'edat que viuen en situació d'irregularitat. És un fet que té un impacte directe en la pobresa

infantil, en l'accés a l'habitatge, en l'educació, en la salut, en la protecció, en l'accés al sistema de justícia, en l'oci... En definitiva, no tenir papers comporta no existir per a les institucions.

Us convido a llegir els articles d'aquest número de la revista Eines amb indignació i amb ganes de rebel·lar-vos, d'exigir protecció i garantia dels drets de tothom en una futura època postpandèmia. ■

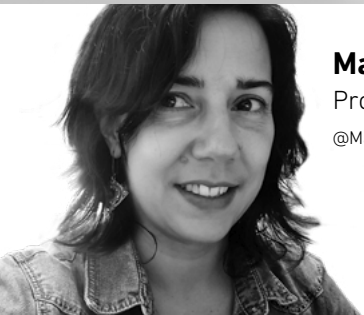
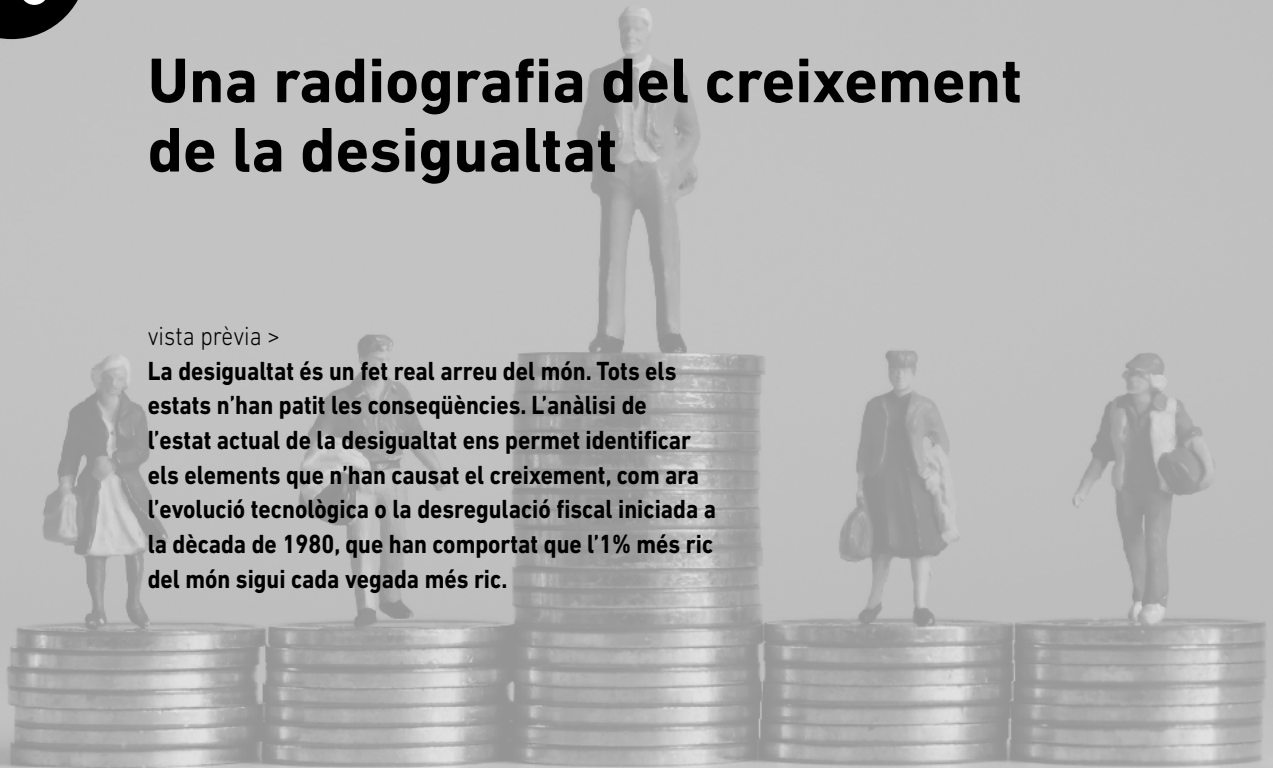

connexions

Una radiografia del creixement de la desigualtat

vista prèvia >

La desigualtat és un fet real arreu del món. Tots els estats n'han patit les conseqüències. L'anàlisi de l'estat actual de la desigualtat ens permet identificar els elements que n'han causat el creixement, com ara l'evolució tecnològica o la desregulació fiscal iniciada a la dècada de 1980, que han comportat que l'1% més ric del món sigui cada vegada més ric.

María Cervini-Plá

Professora del Departament d'Economia Aplicada de la UAB

@MariaCerviniPla

L'objectiu d'aquest article és analitzar quina ha estat l'evolució de la desigualtat de rendes dels països avançats als últims 40 anys, i plantejar quines han estat les principals causes d'aquesta evolució. En les següents pàgines definim el concepte de desigualtat de rendes com la diferència que hi ha entre les diferents rendes respecte a la distribució total dins una societat.

Hem de tenir en compte que quan parlem de rendes, la renda representa un flux i es compon de les rendes laborals —salari, bons i altres remuneracions per serveis laborals— i les rendes del capital —rendes, dividends, interessos, beneficis, guanys de capital o altres ingressos derivats de posseir béns de capital.

D'altra banda, si parlem de riquesa, parlem d'un estoc. Per tant, s'ha de tenir en compte que si aquesta creix, tot i que la taxa de rendiment del capital sigui la mateixa, els ingressos provinents del capital s'incrementen.

Si ens concentrem en la desigualtat de la renda hem de veure què ha succeït amb la desigualtat de rendes laborals i què ha succeït amb les

rendes de capital, i més si aquestes variables estan correlacionades i les persones que estan a la part alta de la distribució de rendes salarials són les mateixes que estan a la part alta de distribució de rendes de capital.

Com veurem més endavant, a la majoria dels estats avançats¹ hi ha hagut un augment de la desigualtat de la renda durant les últimes quatre dècades. Això està relacionat amb un augment de la desigualtat de les rendes laborals, en un context de canvi tecnològic esbiaixat a favor dels treballadors qualificats.² Però també a causa del gran augment del percentatge de rendes que té l'extrem de la població més rica. Per tant, es important també veure què ha passat amb les rendes del capital. En aquest article s'explora la magnitud d'aquests creixements als estats avançats. Així mateix s'explora

1 Quan parlem d'estats o països avançats o desenvolupats fem referència un país que gaudeix d'un estàndard de vida relativament alt per mitjà d'una economia forta i diversificada tecnològicament. Es caracteritzen per tenir un Producte Interior Brut (PIB) i un Índex de Desenvolupament Humà (IDH) elevat. Utilitzem aquesta paraula en contraposició a països emergents o en vies de desenvolupament.

2 KATZ; MURPHY, «Changes in Relative wage 1963-1987: Supply and Demand Factors».

si aquest creixement de la desigualtat ha afectat tots els estats en la mateixa intensitat i forma. Finalment es plantegen quines han estat les principals causes que han generat aquesta evolució.

En concret l'article consta de les següents parts: En primer lloc, es mostra breument la importància de mesurar la desigualtat. En segon lloc, s'examinen quines són les principals causes que generen un augment de la desigualtat. En tercer lloc, es detallen els principals indicadors i problemes per mesurar la desigualtat. En quart lloc, s'analitza l'evolució de la desigualtat als estats avançats en diferents parts de la distribució de la renda. En cinquè lloc s'estudia l'evolució de l'1% més ric de la població. I finalment, s'observa si aquesta evolució, que s'ha donat en la majoria dels estats avançats, també es repeteix a l'Estat espanyol. Finalment, l'article acaba amb un resum de les principals conclusions.

La importància de mesurar la desigualtat

La desigualtat i la redistribució de la riquesa han estat generalment

Quan analitzem les causes de la desigualtat en trobem que poden semblar més raonables des del punt de vista de la justícia distributiva i d'altres que a primera vista mostren una desigualtat d'oportunitats

al centre del debat polític i social modern. Com planteja l'economista Thomas Piketty (1971), des del punt de vista polític, generalment, podríem plantejar dues visions antagòniques.³

D'una banda, una visió més liberal, associada a una part de la dreta, que planteja que són els mercats i la iniciativa personal els que permeten millorar els ingressos i les condicions de vida d'una societat a llarg termini. Per tant, l'acció pública de redistribuir hauria de ser la mínima possible. D'altra banda, una visió associada més a l'esquerra, heretada dels teòrics progressistes i del sindicalisme, que planteja que la redistribució és essencial per a corregir les desigualtats produïdes pel sistema capitalista.

Aquest conflicte entre les visions de la dreta liberal i l'esquerra mostra que els desacords no són causats necessàriament degut a principis contradictoris de justícia social, sinó en anàlisis contradictòries sobre els

mecanismes econòmics i socials que produeixen les desigualtats i el paper de la distribució.

De fet, hi ha cert consens, malgrat molts matisos, pel que fa a alguns principis relacionats amb la justícia social. D'una banda, si la desigualtat és deguda a factors que els individus no poden controlar, ni en són responsables —per exemple, el fet d'haver nascut en una determinada família amb majors o menors recursos—, en aquests casos l'Estat ha d'intentar corregir i millorar aquestes situacions.⁴

D'altra banda, si la desigualtat és provocada per diferents esforços dels individus —per exemple, el fet que un professional treballador i responsable tingui més rang i ingressos que un altre més drogo—, la desigualtat estaria justificada i en aquest cas no seria tan necessària la intervenció de l'Estat si correspon a decisions personals o valoracions del temps i l'oci diferents.

És molt difícil discernir, però, quina part de la desigualtat correspon a

desigualtat d'oportunitats i quina part correspon a diferents prioritzacions. D'aquesta manera es fa difícil determinar quin és el grau de desigualtat acceptable a una societat i quant s'hauria de reduir la desigualtat existent. A la pràctica, a totes les societats hi ha una desigualtat determinada i són les persones que hi viuen i, en particular, els governs de torn els que acaben definint quant consideren redistribuir i quins mecanismes —IRPF, rendes bàsiques, ajudes específiques— utilitzar per dur a terme aquesta disminució de la desigualtat.

Causes de la desigualtat?

Quan analitzem les causes de la desigualtat en trobem que poden semblar més raonables des del punt de vista de la justícia distributiva i, d'altres que a primera vista mostren una desigualtat d'oportunitats. Si analitzem diferències en rendes salarials, en trobem de desigualtat que podrien estar justificades, com el fet que dues persones cobrin diferent salari perquè tenen diferent adquisició de capital humà —teoria de capital humà—, o perquè un lloc de treball tingui característiques

3 PIKETTY, *La economía de las desigualdades. Cómo implementar una redistribución justa y eficaz de la riqueza*.

4 RAWLS, *A Theory of Justice*.

La política fiscal pot ser clau com a element redistribuïdor o com a generador de majors desigualtats, si el tractament fiscal va a favor d'aquells amb majors rendes

menys agradables que altres —teoria de les diferències salarials compensatòries—, o a causa de diferents preferències dels treballadors —un treballador valora més l'oci que un altre. Però també en trobem no justificades com ara la segregació ocupacional, informació imperfecta dels treballadors i empresaris, immobilitats geogràfiques o discriminació de gènere, raça, o de qualsevol tipus, que generen diferències salarials.

Quan analitzem un altre tipus de rendes, tenim que les circumstàncies familiars poden ser un element clau per explicar les desigualtats de renda. Elements com ara les donacions intrafamiliars, herències o l'aparellament selectiu, generen diferències que són més difícils de justificar.⁵ Les persones tendeixen a aparellar-se amb persones de semblant capital humà o ingressos i això perpetua les diferències d'ingressos i genera una menor mobilitat intergeneracional.⁶

5 Per exemple, segons apunta Cristine Meyer a *Income Distribution and Family Structure*, la meitat de l'augment de la desigualtat dels ingressos de les llars nord-americans entre 1970 i 1990 es deu a l'augment de la correlació dels ingressos entre membres d'una mateixa llar.

6 CERVINI-PLÁ; RAMOS, «Movilidad intergeneracional y Emparejamiento Selectivo».

Així mateix, la política fiscal pot ser clau com a element redistribuïdor o com a generador de majors desigualtats si el tractament fiscal va a favor d'aquells amb majors rendes. Així mateix el paper de les institucions també és clau, per exemple el paper dels sindicats negociant augmentos de salaris o altres mesures.

Com mesurar la desigualtat?

La primera pregunta que sorgeix en mesurar la desigualtat és quina font d'ingressos utilitzar per mesurar-la: els salaris, els ingressos familiars, les jubilacions, les transferències, rendes patrimonials —dividends, interessos, lloguers...

En segon lloc, un altre aspecte important per comparar les rendes és que aquestes siguin equivalents. Això vol dir considerar el número de persones que viuen a la llar i les economies d'escala. Per exemple, no és el mateix una renda de 2.000 euros per a una llar on viu una persona sola, que una renda de 2.000 euros per a una família amb dos adults i dos nens. Així mateix, hem de considerar que les despeses d'una llar amb

dues persones no representen el doble de les despeses d'una llar amb una persona, ja que hi ha economies d'escala i algunes despeses només es paguen una vegada. Per això s'utilitzen escales d'equivalència; la més utilitzada a nivell internacional és la de l'OCDE que comptabilitza el primer adult com a 1 persona, la resta d'adults —majors de 13 anys— com 0,5 i els menors de 13 anys o menys com 0,3.

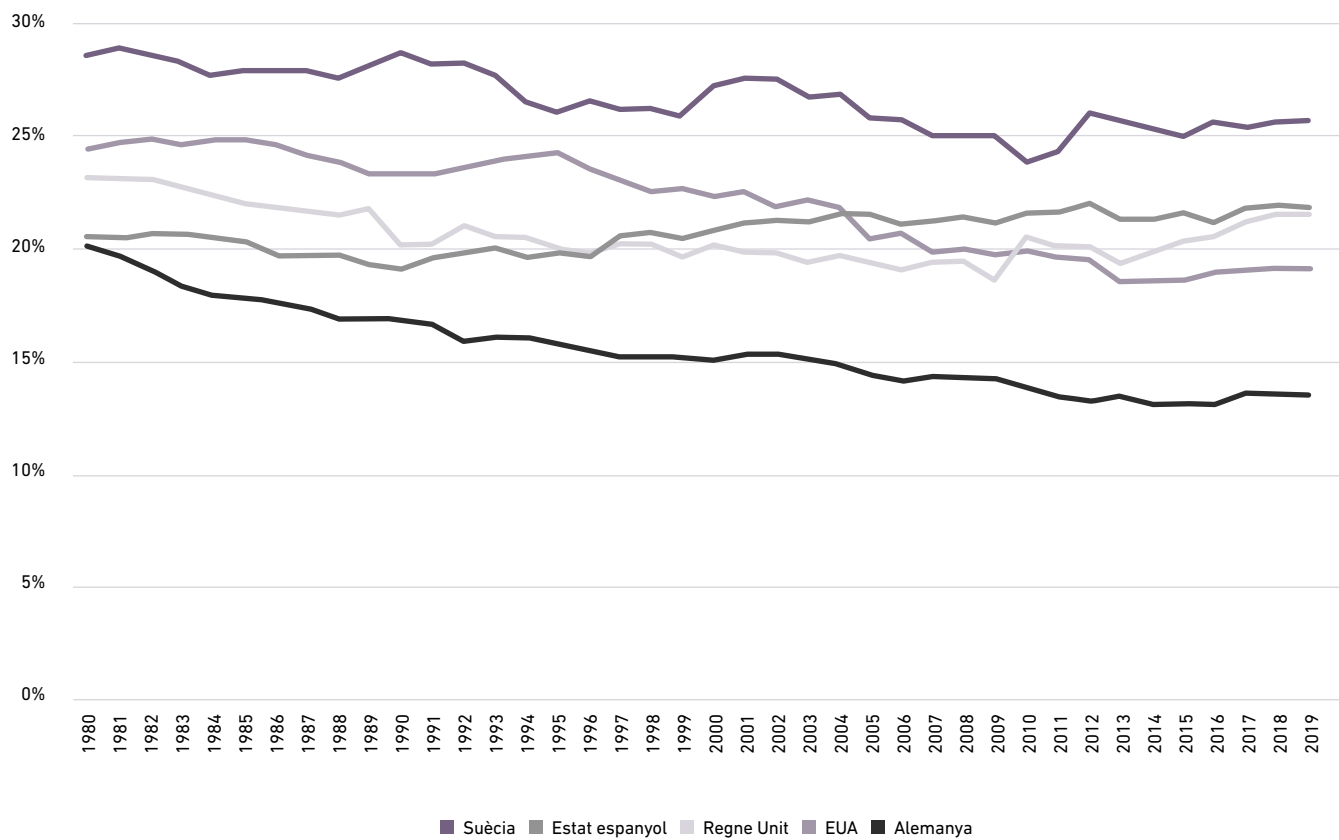
En tercer lloc, hi ha la tria de l'indicador a utilitzar per mesurar aquesta desigualtat. Normalment els indicadors parteixen de l'ordenació dels individus o llars de menors a majors rendes, i en molts casos l'agrupació a partir de la quantitat de gent implicada —decils, quintils, quartils... Els indicadors més utilitzats per comparar ingressos són les ràtios —per exemple, la renda acumulada del 10% més ric dividit per la renda acumulada del 10% més pobre—, el percentatge de renda acumulat per un determinat percentatge de la població, corbes de Lorenz o l'índex de Gini.

En quart lloc, si volem comparar la desigualtat a diferents estats hem

El pes de la renda en el 50% més pobre ha disminuït per a la majoria dels estats analitzats en cinc punts percentuals

Gràfic 1

Percentatge de renda del 50% més pobre de la població de diferents estats, 1980 - 2019 (%)

Font: World Inequality Database, 2019.

Hi ha hagut un augment de la desigualtat en la majoria dels estats avançats des dels inicis dels anys 1980

de tenir en compte si les metodologies utilitzades en cadascun d'ells per mesurar els ingressos són les mateixes de manera que es puguin comparar. Per sort, en els últims anys han existit iniciatives dirigides a construir bases de dades homogeneïtzades, que permetin realitzar aquestes comparacions.⁷

Què ha passat amb la desigualtat als estats avançats?

En aquesta secció, utilitzant les dades proporcionades pel World Wealth and Income Database (WID Project) [Base de dades d'Ingressos i Riquesa Mundial], s'analitza el que ha succeït amb la desigualtat en cinc estats avançats durant el període 1980-2019.

El gràfic 1 mostra l'evolució de la desigualtat en la part baixa de la distribució d'ingressos per Alemanya, els EUA, l'Estat espanyol, el Regne Unit i Suècia. En concret, aquest gràfic, presenta el que ha succeït amb el percentatge de renda del 50% més

pobre de la població. Es pot observar que el pes d'aquest grup poblacional ha disminuït per a la majoria dels estats analitzats en cinc punts percentuals, estabilitzant-se la caiguda durant els anys posteriors a la crisi del 2008-2012. En el cas dels EUA cau del 20% al 14%. En el cas d'Alemanya cau del 24% al 19%. Per la seva banda, s'observa que Suècia i el Regne Unit tenen caigudes menors. No obstant això, crida l'atenció que en el cas de l'Estat espanyol el percentatge es manté estable o fins i tot creix des de finals de la dècada del 1990, llevat dels anys de la crisi del 2008-2012, on mostra un descens.

D'altra banda, el gràfic 2 mostra l'altra cara de la moneda: què passa amb la desigualtat en la part alta de la distribució, en concret en el 10% més ric de la població. Podem observar, en aquest cas, que per a la majoria dels estats augmenta el percentatge de renda que tenen els més rics a l'entorn del 5%. Als EUA és on més creix aquest percentatge, passant del 34% a principis de la dècada de 1980 per acabar amb un 45% de la renda al 2019. A Suècia observem un creixement durant la dècada de 1990, passant del 25%

al 30% de la renda i després es va estabilitzar en aquest percentatge. Amb la crisi econòmica del 2008 el percentatge de renda que té el 10% més ric de la població sueca ha disminuït. Regne Unit i Alemanya mostren un creixement del percentatge de renda del 10% més ric, però aquest creixement s'ha estancat els últims anys. No obstant això, a l'Estat espanyol veiem un comportament diferent; en concret, observem que el percentatge de renda que té acumulat aquest 10% de la població es manté estable a tot el període, al voltant del 35%.

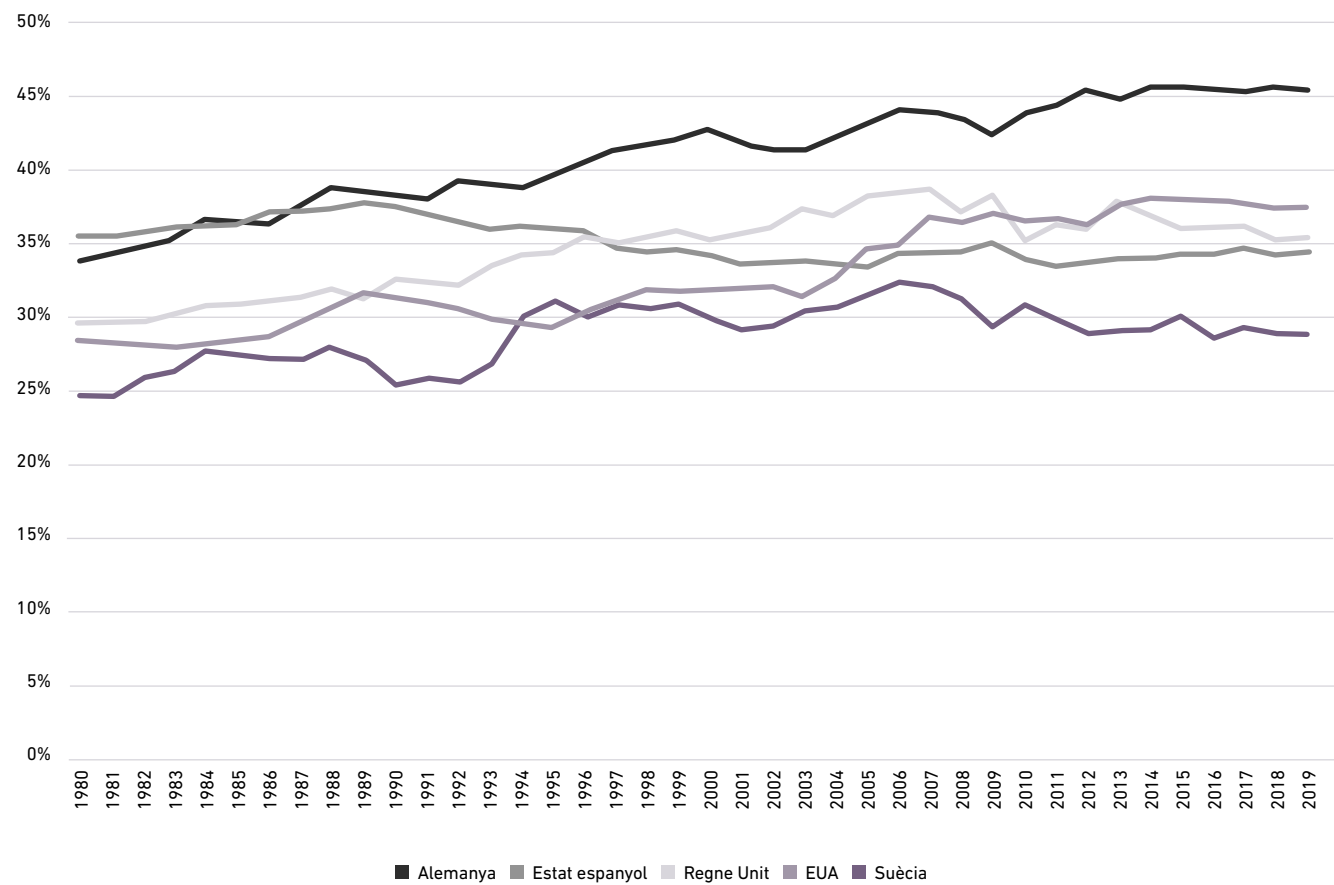
L'anàlisi conjunta dels dos gràfics ens ensenya que hi ha hagut un augment de la desigualtat en la majoria dels estats avançats des dels inicis dels anys 1980. Una de les principals explicacions que ha donat la literatura per entendre aquest augment de la desigualtat d'ingressos, especialment per al cas dels EUA, està relacionada amb l'evolució de les rendes salarials. En particular, hi ha hagut un augment de la prima salarial dels graduats universitaris a causa que la seva demanda relativa augmenta més ràpid que l'oferta en un context de canvi tecnològic esbiaixat a

⁷ Per exemple la base que nosaltres farem servir és la de WID Project.

L'anàlisi conjunta dels dos gràfics ens ensenya que hi ha hagut un augment de la desigualtat en la majoria d'estats avançats

Gràfic 2

Percentatge de renda del 10% més ric de la població de diferents estats, 1980-2019 (%)

Font: World Inequality Database, 2019.

L'increment del valor de la terra i la seva rendibilitat, conjuntament amb la disminució de l'impost d'herències, també ha generat un augment de la riquesa i de les rendes de capital

favor d'aquests treballadors. El canvi tecnològic ha augmentat la demanda de treballadors qualificats, amb una oferta que no creix al mateix temps; per tant s'ha generat un augment de la bretxa entre els salaris dels treballadors qualificats i els no qualificats, produint més desigualtat.⁸

Diversos economistes com ara Luis Garicano (2010) plantegen que aquest augment de la prima salarial no només s'ha produït a EUA,⁹ sinó també a altres estats com Alemanya, Països Baixos o Suècia des de la dècada de 1990 per les mateixes raons. D'altra banda, altres estudis, a partir de l'anàlisi de noves bases de dades de salaris internacionals,¹⁰ també obtenen que la desigualtat salarial s'ha incrementat en la majoria dels estats de l'OCDE des de mitjans de la dècada de 1990.

D'altra banda, la globalització també ha aprofundit en l'augment de la

desigualtat de les rendes del treball, disminuint la demanda de treballadors no qualificats en els països avançats a causa de les relocalitzacions i deixant la producció més qualificada en aquests països.

Thomas Piketty i Emmanuel Saez plantegen que a més de créixer la desigualtat entre els treballadors qualificats i no qualificats, també ha crescut la desigualtat entre capital i treball. La ràtio riquesa-ingressos ha crescut. Segons aquests autors una explicació important del gran augment de la desigualtat dels països avançats en els últims 40 anys, especialment pel que fa a l'1% més ric de la població, està relacionada amb aquest augment de la desigualtat per les rendes de capital.

El raonament de Piketty i Saez és bastant senzill. Si els que estan a la part alta de la distribució guanyen més i estalvien part dels seus ingressos, la seva riquesa creix. Si la seva riquesa creix més ràpid del que ho fa l'economia, els seus ingressos per capital —el rendiment d'aquesta riquesa— també creixeran. Els autors interpreten l'augment de la relació riquesa-ingressos que s'ob-

serva en molts estats com a suport a la seva hipòtesi. Això implica un augment dels ingressos del capital dins el total d'ingressos, el que ells anomenen «*aprofundiment del capital*».

D'altra banda, l'increment del valor de la terra i la seva rendibilitat, conjuntament amb la disminució de l'impost d'herències, també ha generat un augment de la riquesa i de les rendes de capital.

Com ja hem esmentat anteriorment, les polítiques públiques i les institucions poden ajudar a disminuir aquesta desigualtat. No obstant això, s'observa que els impostos al capital han disminuït. Fenòmens com la globalització, la mobilitat de capitals i la competència fiscal entre estats i regions han generat que els impostos al capital siguin molt menys progressius que els impostos a les rendes laborals. Per tant, les rendes de capital han augmentat més. Finalment, per entendre la dinàmica de la distribució d'ingressos total, és important entendre què passa amb la distribució conjunta de les rendes del capital i les rendes del treball. Ens interessa saber si són les matei-

8 KATZ; AUTOR, «Changes in the wage structure and earnings inequality».

9 GARICANO; FELGUEROSO; JIMÉNEZ, «Vale la pena estudiar? (VI) La inusual caída de la ganancia salarial resultante de la educación avanzada».

10 CHRISTOPOULOU; JIMENO; LAMO, «Changes in the wage structure in EU countries».

L'1% més ric de la població dels EUA passa de tenir el 9% del total de la renda al 1976 a tenir al voltant del 20% al 2011

xes persones que estan a la part alta de la distribució d'ingressos laborals les que també estan a la part alta dels ingressos del capital. Per tant, saber si aquestes desigualtats es retroalimenten o es compensen. En un estudi troben que hi ha una forta associació entre aquestes distribucions i també troben que la correlació ha augmentat en els últims anys.¹¹ Cada vegada hi ha més gent que està a la part alta de la distribució d'ingressos laborals que també està a la part alta de la distribució de rendes del capital.

L'1% més ric

Als últims anys hi ha hagut un creixent interès en relació a l'1% més ric del planeta. Encara que a primera vista un podria preguntar-se si és rellevant analitzar un percentatge tan petit de la població, el percentatge de renda que té aquest grup és molt alt. Per exemple, als EUA aquest 1% més ric de la població passa de tenir el 9% del total de la renda al 1976 a tenir al voltant del 20% al

2011 i, tal com plantegen, l'explicació que hem donat en l'apartat anterior, basada en l'oferta i la demanda dels treballadors qualificats, no és suficient per explicar els resultats i el comportament d'aquest extrem de la distribució.¹²

El gràfic 3 mostra el percentatge de renda que té l'1% més ric de la població des del 1980 al 2019 analitzant Alemanya, els EUA, l'Estat espanyol, Regne Unit i Suècia. Com es pot observar, per a la majoria d'aquests estats el percentatge de renda que té l'1% més ric de la població ha crescut des de principis dels anys 1980 fins a l'actualitat. Destaca el cas dels EUA on es passa d'un 10% de la renda a gairebé un 20%. Regne Unit també mostra un creixement important. Per tant, es pot destacar que el món anglosaxó es comporta de manera similar i són els estats on més creix la renda dels més rics. D'altra banda, l'Estat espanyol i Suècia mostren tendències més estables. En concret, per a l'Estat espanyol, el percentatge de renda que té l'1% més ric de la població s'ha mantingut entre l'11% i el 12%.

Hi ha una dicotomia entre el món anglosaxó i la resta d'estats analitzats. Al món anglosaxó, Austràlia, Canadà, EUA i Regne Unit, hi ha hagut un creixement enorme del percentatge de renda que té l'1% més ric de la població des d'inicis de la dècada de 1980. Per contra, a l'Europa continental i al Japó, en el mateix període, hi ha hagut una tendència estable.¹³

Hi ha estudis que plantegen diverses explicacions d'aquest comportament diferent entre estats.¹⁴ Una primera explicació està associada amb la política fiscal i està relacionada amb l'evolució del tipus marginal màxim d'impost a la renda. Els estats amb major reducció dels tipus marginals màxims d'impost a la renda són els que experimenten un major increment en el percentatge de renda que té l'1% més ric —els EUA i Regne Unit. Per exemple, els EUA experimenten una reducció de 47 punts percentuals en el tipus marginal màxim i el percentatge de renda que té l'1% més ric creix del 10% al

11 ALVAREDO (et al.), «The top 1 Percent in International and Historical Perspective».

12 Ibidem.

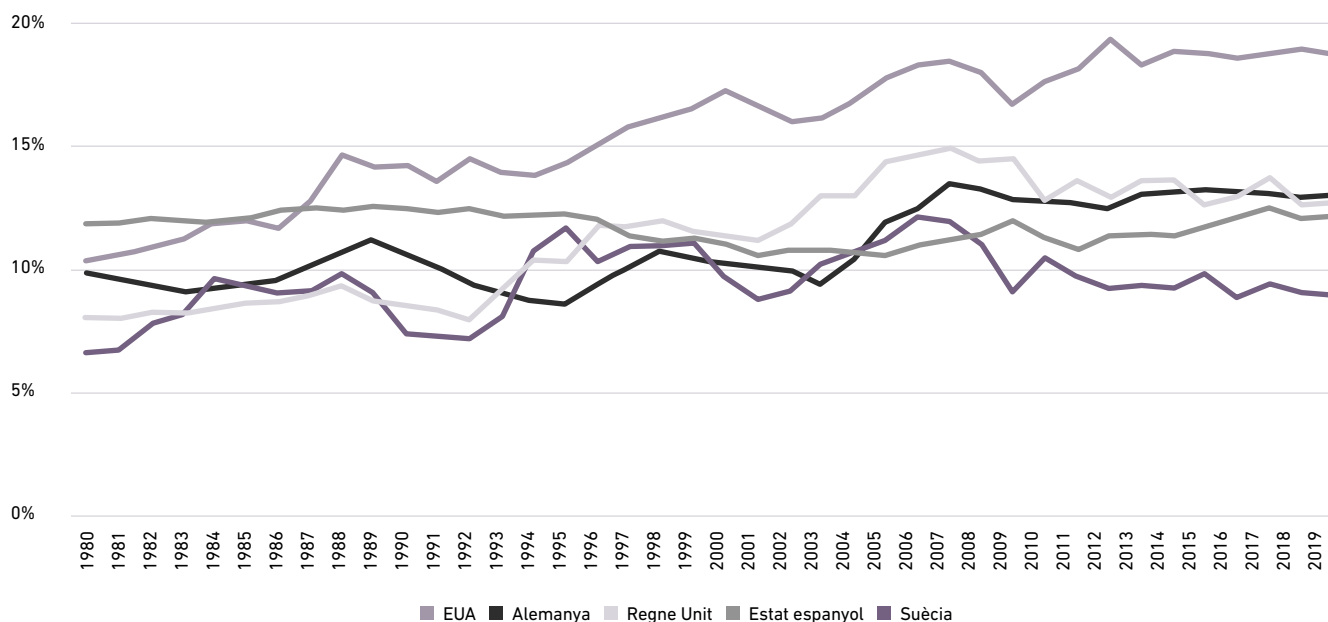
13 ALVAREDO (et al.), «The top 1 Percent in International and Historical Perspective».

14 Ibidem.

El percentatge de renda que té l'1% més ric de la població ha crescut des de principis dels anys 1980 fins a l'actualitat

Gràfic 3

Evolució del percentatge de renda de l'1% més ric de la població de diferents estats, 1980-2019 (%)

Font: World Inequality Database, 2019.

20%. Una segona explicació estaria associada a una visió més àmplia del mercat de treball amb canvis en el poder de negociació i individualització dels salaris. La reducció d'imposos pot haver portat als directius a pujar els seus salaris en comparació

amb augmentar l'ocupació. Una tercera explicació, que planteja aquest estudi pel diferent comportament dels països anglosaxons en comparació amb l'Europa continental, són els ingressos de capital —rendes, dividends, interessos i guanys del

capital realitzades. Als països anglosaxons hi ha hagut major concentració de la riquesa. No solament la desigualtat de rendes ha augmentat: també la desigualtat de riquesa ha augmentat els últims 40 anys i la concentració que hi ha a la riquesa

El model productiu de l'Estat espanyol previ a la crisi financera del 2008, basat en el turisme i la construcció, no va demandar treballadors qualificats sinó que per contra va demandar treballadors poc qualificats

és molt més gran que en ingressos. Una quarta explicació, menys explorada, és la forta associació entre els ingressos salarials i de capital que existeix als EUA. Com s'ha exposat a l'apartat anterior, hi ha estudis que troben que hi ha una forta correlació entre aquestes distribucions i que a més ha augmentat en els últims anys.¹⁵ Cada vegada hi ha més gent que està a la part alta de la distribució d'ingressos laborals que també està a la part alta de la distribució de rendes del capital. Per tant, les dues desigualtats van en el mateix sentit i beneficien i perjudiquen cada vegada més als mateixos.

El cas de l'Estat espanyol

Com es pot observar en els gràfics 1, 2 i 3, a l'Estat espanyol, des de mitjans de la dècada de 1980, no es va produir un augment de la desigualtat com en altres estats analitzats a causa que no va haver-hi un canvi tecnològic que demandés treballadors qualificats. El model productiu de l'Estat espanyol previ a la crisi financera del 2008, basat

en el turisme i la construcció, no va demandar treballadors qualificats, sinó que per contra va demandar treballadors poc qualificats, i això va generar un augment del salari d'aquest grup en termes relatius. La prima salarial dels qualificats en comparació amb els no qualificats, durant els anys analitzats, a l'Estat espanyol disminueix i per tant es redueix la desigualtat. Per tant, l'Estat espanyol està entre les rares excepcions on la prima salarial ha disminuït durant aquest període.¹⁶

Aquest comportament inusual de la prima salarial dels treballadors qualificats a l'Estat espanyol es deu a diverses raons. En primer lloc, per la caiguda de la qualitat de les titulacions universitàries. En segon lloc, com hem dit anteriorment, pel model productiu existent previ a la crisi, basat en el turisme i la construcció, que va augmentar la demanda de treballadors no qualificats i, per tant, va augmentar el

salari d'aquests en termes relatius. En tercer aspecte, un excés d'oferta de titulats universitaris, que va generar subocupació —persones treballant per sota de les seves qualificacions acadèmiques i per tant cobrant un salari inferior al que en principi correspondria a la seva qualificació. Per tant, la caiguda de la prima salarial dels universitaris, a més de constituir un mal senyal per al jovent, que pot arribar a pensar que cursar estudis universitaris no val la pena, és on es basa l'explicació que a l'Estat espanyol no hagi augmentat la desigualtat com en els altres estats analitzats.¹⁷ És a dir: es tractaria d'un no-augment de la desigualtat a partir de la precarització.

Un estudi dels economistes Josep Pijoan-Mas i Virgínia Sánchez Marcos analitza la desigualtat als salaris, ingrés disponible de les llars i consum de les llars —com a indicador aproximat de l'ingrés permanent— per a l'Estat espanyol durant el període 1985-2000, i troba

16 GARICANO; FELGUEROSO; JIMÉNEZ, «Vale la pena estudiar? (VI) La inusual caída de la ganancia salarial resultante de la educación avanzada»; FELGUEROSO; HIDALGO; JIMÉNEZ, «Explaining the fall of the skill wage premium in Spain».

17 GARICANO; FELGUEROSO; JIMÉNEZ, «Vale la pena estudiar? (VI) La inusual caída de la ganancia salarial resultante de la educación avanzada».

15 Ibidem.

La major desigualtat observada a l'Estat espanyol està associada en gran mesura a menors taxes d'ocupació, major incidència d'autoocupació, menor nivell d'educació, així com a l'augment de la immigració de llars econòmicament actives

que la desigualtat salarial i d'ingrés disponible va disminuir molt en aquest temps. Plantegen que les disminucions en la prima salarial d'educació terciària i en la taxa de desocupació han estat ingredients clau per a comprendre aquesta tendència a la baixa. També mostren que en el consum de les llars la desigualtat ha disminuït molt menys que la desigualtat en la renda neta disponible de les llars, concentrant-se la disminució principalment en la segona meitat de la dècada de 1980. Això suggereix que la reducció de la desigualtat d'ingressos ha afectat les fonts d'ingressos més permanents entre llars només durant aquell període.

No obstant això, la situació espanyola amb una tendència diferent a la de la resta d'estats analitzats està lluny de ser una panacea. Diversos estudis mostren que l'Estat espanyol parteix d'indicadors de desigualtat de la renda més grans que altres membres de la UE. Per exemple, l'economista Carlos Gradin mostra que la major desigualtat observada a l'Estat espanyol està associada en gran mesura a menors taxes d'ocupació, major incidència d'autoocupa-

ció, menor nivell d'educació, així com a l'augment de la immigració de llars econòmicament actives.¹⁸

Per altra part, la crisi del 2008-2012 va portar a l'Estat espanyol un augment de la desigualtat salarial, elements que li havien permès mantenir una desigualtat en millors números que altres estats, ara se li girava en contra. Això es deu al fet que la crisi va afectar principalment als treballadors de baixos ingressos que van ser els primers a perdre els seus treballs en la construcció i els serveis associats al turisme. Molts d'aquests treballadors tenien contractes temporals i per tant no tenien dret a prestacions d'atur. Així mateix, la desigualtat també va augmentar en altres fonts d'ingressos.¹⁹

Per altra part, la desigualtat de riquesa ha augmentat en els últims 40 anys i la concentració que hi ha entorn a la riquesa és molt més gran que en els ingressos. Per exemple, Alvaredo i Sáez, plantegen que a

l'Estat espanyol l'1% de població amb més renda té un 10% de la renda, mentre que l'1% més ric té el 20% de la riquesa total de país. Així mateix, Duran i Esteller plantegen que des de la dècada de 1980 el percentatge de concentració de la riquesa en l'1% més ric ha augmentat del 18 al 22% a l'Estat.

Conclusions

Als últims 40 anys la desigualtat en els ingressos ha augmentat a la majoria d'estats avançats, com hem vist amb diferents indicadors. Aquest augment està relacionat amb l'evolució de la desigualtat de les rendes del treball i de les rendes del capital.

En relació amb les rendes del treball, la desigualtat ha augmentat principalment degut a un canvi tecnològic esbiaixat a favor dels treballadors qualificats, que ha fet augmentar els seus salaris i per tant augmentar les diferències amb la resta de persones treballadores.

La desigualtat de les rendes del capital també ha crescut al mateix període. La riquesa ha augmentat i el

18 GRADIN, «Why is Income Inequality so High in Spain?».

19 BENTOLILA, «¿Cómo ha cambiado la distribución salarial durante la crisis?».

L'Estat espanyol partia d'indicadors de desigualtat més grans que altres membres de la UE i la crisi financera iniciada el 2008 va augmentar novament la desigualtat

rendiment d'aquesta riquesa ha sigut major. A més, els impostos sobre el capital, en un context de globalització i major competència fiscal, han disminuït. Per altra part, ha augmentat el valor i la rendibilitat de la terra, conjuntament amb la disminució dels impostos d'herències.

Per tant, la desigualtat ha augmentat en aquests components de la renda; i també hi ha una forta correlació entre ambdues fonts d'ingressos, de forma que aquest augment de desigualtat beneficia els mateixos sectors.

Aquest comportament de la majoria dels estats avançats pel que fa a les rendes del treball no es va donar a l'Estat espanyol durant el període previ a la crisi del 2008 a causa del seu model productiu basat en la construcció i el turisme que demanava treballadors poc qualificats. No obstant això, l'Estat espanyol partia d'indicadors de desigualtat més grans que altres membres de la UE i la crisi financera iniciada el 2008, de la qual encara no s'ha recuperat, va augmentar novament la desigualtat. Pel que respecta a les rendes del capital i a l'acumulació de riquesa el

comportament de l'Estat espanyol ha sigut més semblant al comportament de la resta dels estats avançats. ■

■ Bibliografia

ALVAREDO, Facundo (et al.). «The top 1 Percent in International and Historical Perspective». A *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 27, núm. 3, pàg. 3-20, 2013.

ALVAREDO, Facundo; SAEZ, Emmanuel. «Income and Walth Concentration in Spain in a Historical and Fiscal perspective». A *Journal of European Economic Association*, núm. 7, pàg. 1140-1167, 2009.

BENTOLILA, Samuel. «¿Cómo ha cambiado la distribución salarial durante la crisis?» [en línea]. A *Blog Nada es Gratis*, 4 de desembre del 2002. Disponible a: <www.nadaesgratis.es>.

CERVINI-PLÁ, María; RAMOS, Xavier. «Movilidad intergeneracional y Emparejamiento Selectivo». A *Papeles de Economía Española*, núm. 135, pàg. 217-227, 2013.

CHRISTOPOULOU, Rebekka; JIMENO, Juan F.; LAMO, Ana. «Changes in the wage structure in EU countries». A *Working Papers*, núm. 1017. Banco de España, 2010.

DURAN CABRÉ, José Maria; ESTELLER, Alejandro. «Tax data for Wealth Concentration Analysis: An Application to Spanish Wealth Tax». A *Review of Income and Wealth*, núm. 56, pàg. 620-631, 2010.

FELGUEROSO, Florentino; HIDALGO, Manuel; JIMÉNEZ, Sergi. «Explaining the fall of the skill wage premium in Spain». A *Working Papers*, núm. 19, FEDEA, 2010.

GARICANO, Luis; FELGUEROSO, Florentino; JIMÉNEZ, Sergi. «Vale la pena estudiar? (VI) La inusual caída de la ganancia salarial resultante de la educación avanzada» [en línea]. A *Blog Nada es Gratis*, 9 de desembre del 2010. Disponible a: <www.nadaesgratis.es>.

GRADIN, Carlos. «Why is Income Inequality so High in Spain?». A CAPPELLARI, Lorenzo; POLACHEK, Solomon W.; TATSIRAMOS, Konstantinos (ed.). *Income Inequality Around the World*, vol. 44, pàg. 109-177. Bongley: Emerald Publishing Ltd, 2016.

KATZ, Lawrence F.; AUTOR, David H. «Changes in the wage structure and earnings inequality». A ASHENFELTER, Orley; CARD, David (ed.), *Handbook of Labor Economics*, ed. 1, vol. 3, pàg. 1463-1555. Amsterdam: Elsevier, 1999.

KATZ, Lawrence F.; MURPHY, Kevin. «Changes in Relative wage 1963-1987: Supply and Demand Factors». A *The Quarterly Journal of Economics*. Oxford University Press, vol. 107 (1), pàg. 35-78, 1992.

MEYER, Cristine Siegwarth. *Income Distribution and Family Structure*. MIT, PhD Dissertation, 1995.

PIKETTY, Thomas. *La economía de las desigualdades. Cómo implementar una redistribución justa y eficaz de la riqueza*. Barcelona: Anagrama, 2015.

PIKETTY, Thomas; SAEZ, Emmanuel. «Inequality in the long run». A *The Science of Inequality*, vol. 344, issue 6186.

PIJOAN-MAS Josep; SÁNCHEZ-MARCOS, Virginia. «Spain is different: Falling trends of inequality». A *Review of Economic Dynamics*, vol. 13 (1), 2010.

RAWLS, John. *A Theory of Justice*. Cambridge: Harvard University Press, 1972.

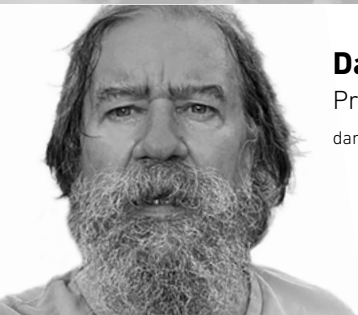

connexions

La llibertat i la igualtat republicanes. Sobre dominacions, mercats i propietat

vista prèvia >

El republicanisme és molt més que un model d'estat sense monarquia. I la llibertat és molt més que l'escanyolida llibertat del liberalisme i del neoliberalisme. La llibertat republicana és incompatible amb la dominació, les grans desigualtats i la injustícia. L'enfocament que ofereix la tradició republicana pot servir com a pilar per afrontar el repte de construir una societat veritablement lliure, genuïnament igualitària i sòlidament fraternal, orientada al bé comú.

Daniel Raventós

Professor de la UB

daniel.raventos@ub.edu

El terme republicanisme és molt ampli. Donada la llarga tradició de més de dos mil·lennis d'aquesta concepció de la llibertat, és força comprensible que la multitud d'aproximacions al republicanisme, en contextos històrics molt diferents i distanciat en el temps, sigui molt diversa. I, per això mateix, el republicanisme no és unívoc. Només situant-nos en autors de les darreres dècades, per a uns és la defensa de la forma d'estat republicana, per a uns altres no té connexions amb el socialisme, i encara per a uns altres més, entre els quals m'incloc, les connexions entre socialisme i republicanisme són notòriament fortes o si més no clarament defensables en nombroses relacions. Dins dels que consideren que el socialisme és hereu o té moltes connexions amb el republicanisme cal destacar un pioner en aquest sentit i mestre per a molts, l'Antoni Domènech (1952-2017).¹ En una de les darreres entrevistes va deixar dit

1 L'obra d'aquest autor és un treball de gegant per desmuntar creences i mites arrelats en molts àmbits acadèmics. Per exemple, la caracterització habitual històrico-política-filosòfica del liberalisme, els orígens del qual són pregonament antidemocràtics en clar contrast amb el que s'acostuma a llegir i a sentir a moltes facultats de ciències polítiques d'arreu del món.

ben clarament: «*La tradició socialista prové de la tradició republicana democràtica*». ² I més recentment, un jove autor de la seva escola escriu que Karl Marx (1818-1883) «*va oferir una nova síntesi, socialista, dels fonaments filosòfic-polítics del republicanisme modern*». ³

Començaré explicant alguns dels elements que considero bàsics quan s'aborda l'estudi del republicanisme. El republicanisme és una tradició política que es remunta a la gran república dels pobres lliures a Atenes a partir del segle VI abans de la nostra era. República que s'inicia a partir de les reformes democratitzadores de Clístenes (570 a.n.e.-507 a.n.e.). Altres fites històriques alimenten i desenvolupen diversos aspectes d'aquesta tradició; sense pretendre ser una relació exhaustiva, podem comptar la república romana, així com les revolucions anglesa, francesa i nord-americana. A més, molt més recentment, a finals del segle XX i principis de l'actual es desen-

2 SZLINDER, «Republicanism, socialismo y renta básica. Entrevista a Antoni Domènech».

3 MANJARÍN, «Marx y la tradición iusnaturalista en un mundo industrializado».

volupen distints estudis històrics i filosòfics que han revitalitzat l'interès pel republicanisme. És el que va rebre el nom de «neorepublicanisme acadèmic» associat especialment a noms com J. G. A. Pocock (1924), Quentin Skinner (1940) i Philip Pettit (1945). Aquesta variant republicana és el corrent principal dins del republicanisme en les universitats anglosaxones.⁴

La dominació

Les societats que hem conegut històricament contenen diversos factors de diferenciació entre unes parts i altres de les seves poblacions que porten al fet que hi hagi, d'una banda, algunes persones amb molt de poder, i d'altra banda, moltes persones amb cap poder. Les primeres dominen les segones. Dominacions n'hi ha de diversos tipus: social, sexual, psicològica, sentimental... Però per al republicanisme històric hi ha una dominació que és la que ha

4 Per a un molt recent estat de la qüestió sobre els problemes i els encerts del «neorepublicanisme acadèmic», veure el primer capítol de MARTÍNEZ-CAVA, *Gorros frigos en la guerra fría. El socialismo republicano de E. P. Thompson*.

**Una persona pobra no és ni pot ser lliure mentre sigui pobra.
Perquè la pobresa no és només privació material.
És també dependència de l'arbitri d'altres**

configurat el disseny de la història de la nostra espècie: la propietat d'uns, i la riquesa que se'n deriva, i la falta de propietat de la resta. «*Una concentració extrema de la riquesa significa una concentració extrema del poder*» són les paraules que utilitzen els economistes Emmanuel Saez (1972) i Gabriel Zucman (1986).⁵ Ja Aristòtil (384 a.n.e.-322 a.n.e.) considerava que la principal distinció per entendre tota societat era la distinció entre rics i pobres. Rics eren els qui tenien l'existència material garantida sense dependre d'altres; pobres els que no la tenien i havien de dependre dels primers per existir socialment. Però filem més prim. El republicanisme ha distingit entre *dominium* i *imperium*. El primer concepte fa referència a les dominacions que pateix la població per causa dels poders privats, dels rics, dels oligarques; el segon fa referència a les institucions polítiques.

Més concretament, el *dominium* fa referència a les dominacions que es donen entre els particulars;⁶ al repu-

blicanisme li ha interessat especialment —bé que no exclusivament— la dominació que les grans fortunes privades exerceixen de forma directa i indirecta sobre els altres. *Imperium*, per contra, seria la dominació que el poder públic pot exercir sobre la població, mitjançant legislacions repressives, aparells jurídics, burocràtics, militars i policials invasors, quan no directament repressors, de la llibertat de la ciutadania. No cal dir que l'herència socialista del republicanisme democràtic ha de ser especialment curosa amb aquesta forma de dominació, després de la nefasta experiència estalinista en diversos països.

Una persona pobra no és ni pot ser lliure mentre sigui pobra. Perquè la pobresa no és només privació material. És també dependència de l'arbitri d'altres, l'aïllament i l'encapsulació social de qui la pateix, i la pèrdua de l'autoestima. La pobresa no és per al republicanisme un tema que es pugui esbandir mitjançant la justícia redistributiva. Republicana-

ment, un estat ha d'eradicar activament la pobresa, o en cas contrari «no té legitimitat —republicana».⁷

La llibertat és el valor suprem del republicanisme. La llibertat només és possible pel republicanisme democràtic si tota la població disposa de les condicions materials d'existència. No es tracta d'igualtat de recursos, sinó de «*reciprocitat en la llibertat*» per utilitzar les paraules emprades repetidament per Domènec. La reciprocitat en l'exercici de la llibertat només és possible en una comunitat en què les institucions polítiques reconeixen la igualtat civil de tots els seus membres i, per tant, confereix a tots ells l'estatus d'actors socials materialment independents.⁸ Díficil seria de condemnar republicanament per injusta una distribució desigual de recursos si el seu origen està en les eleccions preses per per-

7 BERTOMEU, «Pobreza y propiedad, ¿Cara y cruz de la misma moneda? Una lectura desde el republicanismo kantiano».

8 Perquè republicanament mai s'ha entès per societat civil al conjunt de la població sinó al conjunt associat dels qui no depenen d'un altre per viure. És a dir, històricament ha estat una minoria. L'ideal republicà democràtic és que societat civil sigui tothom perquè ningú depengui d'un altre per existir socialment.

5 SAEZ; ZUCMAN, *El triunfo de la injusticia*.

6 O la possibilitat de dominació perquè la dominació és disposicional, la mera possibilitat que es pugui

donar la dominació —i si no es dona és perquè el que la pot exercir per les raons que sigui s'absté de fer-ho— és rebutjada pel republicanisme.

La concepció republicana de la propietat difereix de la concepció que s'ha imposat institucionalment en gran part del món des del segle XVIII fins a l'actualitat

sones que tenen l'existència material garantida. He esmentat el republicanisme democràtic, i és obligat fer la diferenciació entre aquest i el republicanisme oligàrquic. El republicanisme democràtic i l'anti-democràtic —o oligàrquic— comparteixen tant la concepció republicana de la llibertat, com la convicció que tenir l'existència material garantida és requisit per exercir aital llibertat. Mentre el republicanisme oligàrquic sosté que els que no siguin propietaris han de ser exclosos de la plena ciutadania, el republicanisme democràtic defensa que s'han d'assegurar els mitjans perquè tota la població sigui materialment independent i, així, pugui formar part de manera efectiva de la ciutadania.⁹

Més modernament, el concepte d'*imperium* té una relació directa amb la idea de la neutralitat de l'estat. No es tracta de la trivial concepció liberal de l'estat que s'absté de no afavorir determinades concepcions de la

bona vida per damunt d'altres. Això és quelcom que el republicanisme sempre ha donat per descomptat. Però en la tradició republicana, de forma molt més interessant, l'estat ha d'intervenir activament per impedir que els grans poders privats, com ara les multinacionals gegants i les gran fortunes privades, puguin regnar imposant la seva voluntat privada als estats, i posant-los al seu servei, amb l'atac a la llibertat de la majoria no rica que això suposa. Altrament dit, afegint l'*imperium* al *dominium*. La suposada neutralitat de l'estat que ha defensat el liberalisme, en situacions no ja d'asimetria de poder,¹⁰ sinó de desproporció aclaparadora de poder entre les parts, equival a prendre partit fàctic per una d'elles: la part dominadora. Per al republicanisme democràtic la neutralitat estatal no és equidistar entre forces tan desproporcionades, ni esperar passivament el previsible resultat de la victòria de la part més forta.

La propietat i el treball assalariat

La concepció republicana de la propietat difereix de la concepció que s'ha imposat institucionalment en gran part del món des del segle XVIII fins a l'actualitat. La propietat s'ha concebut històricament de distintes maneres, però una útil tipologia que es pot rastrejar des d'Aristòtil i el dret romà és la que distingeix entre propietat comuna amb ús privat, privada amb ús comú, comuna amb ús comú i privada amb ús privat.¹¹ Aquesta darrera classe de propietat, ja coneguda pel dret romà, va triomfar en el món modelat pel capitalisme. La cèlebre definició de propietat de William Blackstone (1723-1780) és la següent: «*l'exclusiu i despòtic domini que un home exigeix sobre les coses externes del món, amb total exclusió del dret de qualsevol altre individu*».¹² Concepció de la propietat que difereix notablement de la concepció republicana. Efectivament, per al republicanisme històric, la propietat s'entén com a control sobre

9 Per a un desenvolupament d'aquesta distinció: DOMÈNECH, *El eclipse de la fraternidad. Una revisión republicana de la tradición socialista*; DOMÈNECH; RAVENTÓS, «Property and Republican Freedom: An Institutional Approach to Basic Income»; i CASASSAS; MARTÍNEZ-CAVA; RAVENTÓS, «Socialismo y renta básica. Razones republicanas de la propuesta».

10 «Asimetries de poder» resulta un elegant eufemisme quan s'empra per caracteritzar situacions com ara la d'una jove que ofereix la seva força de treball a un banc o gran empresa, o la d'un llogater que s'ha quedat sense pis a causa d'un fons voltor immobiliari.

11 DOMÈNECH, «Dominación, derecho, propiedad y economía política popular –Un ejercicio de historia de los conceptos».

12 BLACKSTONE, *Commentaries of the Laws of England*.

En la tradició republicana, Aristòtil definia el treball assalariat com «esclavitud a temps parcial»

els recursos que confereix independència política i personalitat jurídica pròpia, com a condicions de la llibertat. La propietat, des de la perspectiva republicana, és un dret reconegut socialment que s'atorga a persones o entitats, és a dir, ha d'estar regulada pel dret públic. Cal recordar com algunes constitucions han regulat la funció social de la propietat. És a dir, de forma resumida, els drets de propietat privada estan concedits pel sobirà que és —o ha de ser pel republicanisme democràtic— el poble. És a dir: la propietat, per al republicanisme democràtic, és com una relació fiduciària, en què el poble sobirà és el fideicomitent i el propietari és el fideicomisari.¹³ Una concepció molt allunyada de la concepció de domini «*exclusiva i despòtica*» blackstoniana que a mesura que la manera de produir capitalista es va anar imposant va fer-se hegemònica.

La situació que es dona a les empreses amb el treball assalariat és una realitat de dominació. La immensa majoria de persones assalariades

que depenen exclusivament del salari per poder sobreviure està sotmesa.¹⁴ «*[E]ls ciutadans sotmesos a un poder arbitrari en el lloc de treball i als quals se'ls nega el control sobre les principals institucions econòmiques de la societat són ciutadans no lliures*».¹⁵ Al llarg de la història del capitalisme es poden constatar situacions diferents al si de les empreses pel que fa a la relació amb els treballadors. Però, tot i feta l'anterior cautela, dins de l'empresa les persones que reben un salari estan en una situació en la que poca cosa poden decidir pel que fa a la forma de produir o de prestar serveis, ni tampoc pel que fa als horaris ni a les condicions generals de treball. Per la seva posició, les persones assalariades tenen la necessitat de mostrar-se submises en situacions clarament desfavorables o haver de dir que sí quan es voldria dir que no. Normalment la possibilitat de ser acomiadades per

part de l'empresari o del seu delegat està permanentment present. Les pressions per realitzar hores extres potser sense cobrar-les i allargar la jornada laboral són en multitud de casos una realitat permanent, i el temor a ser castigat fins i tot amb l'acomiadament, fa acceptar per part de molta gent assalariada aquestes imposicions.

En la tradició republicana, Aristòtil definia el treball assalariat com «*esclavitud a temps parcial*».¹⁶ Molts segles després, Friedrich Engels (1820-1895) qualificava el treball assalariat de «*esclavitud més abjecta que la dels negres d'Amèrica perquè estan més estretament vigilats*».¹⁷ I molt més recentment, i afegint una perspectiva més ampla, l'antropòleg David Graeber (1961-2020) ha escrit pàgines brillants sobre els «treballs de merda»: «*no confondre amb els treballs porqueria: són dos conjunts diferents tot i que hi ha una intersecció no gens menyspreable*», definit com «*una ocupació de tan poc sentit, tan innecessària o tan perniciosa que ni*

13 És un estat de la qüestió sobre les distintes relacions fiduciàries que interessen al republicanisme vegeu MUNDÓ, «Las relaciones fiduciarias y sus contextos: continuidades, analogías y metáforas».

14 Si alguna persona no depèn del salari perquè pot sobreviure per altres mitjans —per exemple, gràcies al seu patrimoni—, la condició d'assalariada d'aquesta persona és opcional. Però aquest és el cas menys freqüent.

15 LEIPOLD; NABULSI; WHITE, *Radical Republicanism: Recovering the Tradition's Popular Heritage*.

16 ARISTÒTIL, *Política*.

17 Citat per FONTANA, *Capitalisme i democràcia, 1756-1848*.

En el sistema capitalista, a diferència d'altres societats anteriors que eren economies amb mercats, els mercats adquireixen una altra dimensió

tan sols el propi treballador és capaç de justificar la seva existència, a pesar que, com a part de les condicions de treball, aquest treballador se sent obligat a fingir que la situació no és així». ¹⁸ I segons distintes enquestes citades en aquest mateix llibre de Graeber, un 37% dels treballadors i treballadores del Regne Unit van declarar que el seu treball no aportava res significatiu al món, i la mateixa resposta va ser del 40% a Països Baixos.

Tornem a anar enrere en el temps. El dret civil romà feia una clara distinció entre dos tipus de contractes de treball: la *locatio conductio opera* i la *locatio conductio operarum*. En terminologia actual diríem que el primer seria un «contracte d'obra» pel qual un particular contractava a un altre particular —un joier, per exemple— perquè realitzés una tasca que s'especificava en el contracte. En canvi, el segon seria un «contracte de serveis» pel qual un particular contractava a un altre particular perquè, durant un indeterminat període temps, el segon realitzés les activitats indeterminades que el pri-

mer voldria encomanar-li. És força interessant que la *locatio conductio opera* es veia com un contracte que republicanament en cap cas posava en perill la dignitat del treballador, perquè establia que aquest es limitaria a realitzar el servei que raonablement podia oferir d'acord amb les particulars qualificacions que posseïa. El contracte es realitzava, doncs, entre homes lliures. En canvi, la *locatio conductio operarum* posava en qüestió la idea mateixa de llibertat republicana. En efecte, aquest segon tipus de contracte es considerava indigne d'homes lliures —i es veia com el signe de la pèrdua de la seva llibertat— perquè comportava que un particular es fes dependent d'un altre particular durant un període de temps. Ciceró (106 a.n.e.-43 a.n.e.), per exemple, va deixar escrit que la disponibilitat general, per part d'un individu, de la força de treball d'un altre, unida en contraprestació del salari, constitueix un autèntic títol de servitud per aquest darrer.

Els mercats

Els mercats sempre han existit, molt abans, evidentment, que qualsevol

economia que es pogués caracteritzar com capitalista. Però, a diferència d'altres societats anteriors que eren economies amb mercats, en el sistema capitalista els mercats adquireixen una altra dimensió. El capitalisme és una economia de mercats, no simplement amb mercats. Addicionalment, no existeix «el» mercat en singular, perquè hi ha multitud de mercats, alguns de gran importància i d'altres molt marginals i d'àmbit local. I cal tenir en compte que no existeix un sol mercat que no estigui regulat políticament. I qui pot regular legalment un mercat és l'Estat. Tot mercat està políticament regulat. «*Reglamentació i mercats es van desenvolupar junts*», ¹⁹ com va deixar-ho escrit l'economista hongarès Karl Polanyi (1886-1964). I actualment els mercats estan constituïts —i la reglamentació ho permet— de forma oligopòlica. Una forma de mercat que és qualsevol cosa menys els espais apolítics que la teoria econòmica *mainstream* acostuma a predicar en les facultats d'economia de quasi tot el món. Tota la cantarella de «el mercat lliure» és pura fanfàrria acadèmica en boca

18 GRAEBER, *Trabajos de mierda. Una teoría*.

19 POLANYI, *La gran transformación*.

Per què, doncs, els mercats són un àmbit on es donen dominacions? Per la configuració política que se'ls dona

de molts economistes oficials i de molts governs i partits de dretes o de determinada esquerra. En qualsevol cas, es tracta d'una deformació i falsificació del concepte.

En paraules molt precises de l'economista nord-americà Michael Hudson (1939) «*conceptes que són l'antítesi del 'mercat lliure' s'han convertit en el contrari del que van significar històricament*». ²⁰ I remata: «*Els escriptors econòmics entre els segles XVI i XX van reconèixer que els mercats lliures precisaven de supervisió pública per prevenir la formació monopòlica de preus i altres costosos llasts imposats pel privilegi. En canvi, els ideòlegs neoliberals dels nostres dies són pèrits en relacions públiques que advoquen a favor d'interessos creats presentant el 'mercat lliure' com un mercat 'lliure' de regulació pública, 'lliure' de protecció antimonopòlica, i 'lliure' de protecció antifrau*». Cal recordar que el gran teòric de l'equilibri general, Léon Walras (1834-1910), era partidari de la nacionalització de la terra, de la banca, i la prestació pública de serveis, com el control públic dels ferrocarrils, a

la comunitat? Efectivament, «*Walras sempre va creure fermament en la intervenció de l'Estat, encara que només fins al punt en que assegurés la 'igualtat de condicions' —que, en particular, requereix que la terra sigui propietat de l'Estat i que no sigui heretada per altres*». ²¹ Exactament el contrari de les lletanies oficials que acostumem a llegir i escoltar sobre el «lliure mercat». Walras era, al cap i a la fi, un convençut socialista.

Per què, doncs, els mercats són un àmbit on es donen dominacions? Per la configuració política que se'ls dona. No són els mercats els causants de determinades dominacions —els mercats han estat, són i seran molt útils— sinó la configuració política concreta que permet l'existència de monopolis, oligopolis, mercats de treball regulats en perjudici dels treballadors... En paraules de dos grans especialistes en sistema fiscal ja citats, Saez i Zucman: «*Els governs decideixen quins mercats poden existir i quins no*». Per exemple, segons els mateixos autors, «*tolerar l'elusió fiscal és una decisió dels governs*».

Les empreses farmacèutiques privades que han comercialitzat les vacunes contra la Covid-19 després de grans ajuts públics i que els suposarà enormes beneficis, són un exemple de mercats regulats d'una determinada manera. Les regulacions que han permès que al llarg de la pandèmia hagin augmentat molt les ja immenses grans fortunes, n'és un altre. ²² Republicanament, aquestes regulacions són inadmissibles perquè suposen una amenaça a la llibertat de la majoria no rica.

En aquest sentit es pot argumentar que la majoria no rica és un gran grup de vulnerabilitat, tot i deixant ben clar que altres subgrups de vulnerabilitat —com ara dones dominades per homes, opcions sexuals reprimides legalment...— dins d'aquest gran grup. Però, què és un grup de vulnerabilitat? És un conjunt de persones que tenen en comú ser susceptibles de dominació per part d'un altre grup situat en posicions

²² COLLINS, «Updates: Billionaire Wealth, U.S. Job Losses and Pandemic Profiteers». En els primers deu mesos de la crisi pandèmica de la Covid-19, 660.000 milionaris —cenyint-nos només als EUA— han vist créixer la seva riquesa el 40%.

²⁰ HUDSON, «The Language of Looting».

²¹ MONSALVE, «A cien años de la muerte de Léon Walras: sobre su obra original (1)».

socialment dominants.²³ Republicanament, evitar la dominació d'un grup de vulnerabilitat suposa un bé social. La supressió de la possibilitat d'amenaçar per part del grup dominant a tots els membres del grup de vulnerabilitat, no solament comporta el bé individual que pot significar l'alliberament de la situació de dominació per a un o diversos membres del grup de vulnerabilitat. En el cas d'aquest gran grup, el bé social significa impedir que la minoria rica pugui dominar a la majoria no rica. És a dir, acabant amb unes immenses fortunes que puguin permetre aquest domini.

Renda màxima i Laffer

Dues de les mesures que, ni molt menys per si soles, poden bastir aquest bé social són la renda bàsica i la renda màxima. La renda bàsica és una assignació pública monetària incondicional i universal,²⁴

res a veure, per tant, amb subsidis condicionats com la molt limitada i raquítica Renda Garantida de Ciutadania a Catalunya o la més catastròfica mesura del govern espanyol de l'ingrés mínim vital.²⁵ La renda màxima pot ser definida com l'establiment, a partir d'una determinada quantitat de riquesa, d'una taxa marginal impositiva del 100%. Abans de considerar de forma immediata i visceral que és una «proposta radical», potser calgui avaluar precedents històrics. «*Els impostos són el preu que paguem per una societat civilitzada*» no és una consigna que se li hagi acudit a un altermundista o a un bolxevic de les primeres dècades del segle XX: són les paraules inscrites sobre l'entrada de la seu central del Servei d'Impostos Interns de Washington D. C. El tipus marginal màxim de l'impost sobre la renda als EUA va ser d'una mitjana del 78%, i del 91% de 1951 a 1963, mentre que les gran herències es gravaven al 80% des de 1941 fins al 1976. El president Franklin Delano

Roosevelt (1882-1945) va propugnar el 1942 una taxa marginal impositiva del 100% als ciutadans que tinguessin unes rendes superiors als 25.000 dòlars anuals —poc menys de 400.000 dòlars actuals. No ho va aconseguir, però poc després es va establir una taxa del 94% a les fortunes per sobre dels 200.000 dòlars. No va ser una renda màxima, però s'hi acostava. I el Regne Unit va arribar a tenir taxes marginals màximes de l'impost sobre la renda que de 1941 a 1952 va arribar al 98%! I fins els anys 1970 en cap cas va baixar del 89%. El moderat Thomas Piketty (1971) en el seu llibre *Capital i ideologia* proposa uns tipus impositius molt moderats segons la següent escala: qui disposi de 100 vegades el patrimoni mitjà, se li aplicaria un tipus del 10%; qui el tingui de 1.000 vegades, del 60%; qui el tingui de 10.000 vegades, del 90%. No cal precisar que aquestes imposicions no serien exactament una renda màxima, però aquesta última imposició del 90% s'hi acostaria.²⁶

La principal objecció que acostuma a posar-se a les taxes impositives molt altes és que recaptin menys impos-

23 Definició lleugerament modificada de DOMÈNECH, «Solidaridad».

24 Per a un estat de la qüestió filosòfico-política republicana de la proposta i del seu finançament, hi ha una immensa bibliografia. Per exemple, ARCARONS; RAVENTÓS; TORRENS, *Renta bàsica incondicional: una*

propuesta racional y justa; RAVENTÓS, *La renta básica. ¿Por qué y para qué?*

25 Que sembla haver aconseguit una difícil unanimitat: excepte els seus dissenyadors, tothom considera aquest subsidi catastròfic, insuficient, mediocre o mal dissenyat.

26 PIKETTY, *Capital i ideologia*.

Igualtat i llibertat no es contraposen: es necessiten mútuament. Són republicanament indisociables

tos. El prodigi que explica això és la famosa corba inventada per Arthur Laffer (1940), Medalla Presidencial de la Llibertat atorgada per Donald Trump (1946). La corba de Laffer és un de tants mites de la teoria econòmica *mainstream*, i dogma per a molts governants. Alguns economistes la consideren directament un frau. Una bona i senzilla explicació de la totèmica corba és aquesta: «*La corba tenia com a objectiu mostrar que amb un tipus fiscal del 100% ningú es molestaria en treballar i els ingressos fiscals es reduirien a zero, llavors rebaixar el tipus fiscal a gairebé qualsevol punt ha de produir inevitablement un increment en els ingressos fiscals*». ²⁷ Com els esmentats Saez i Zucman, entre d'altres, han especificat, que el percentatge tipus per als rics podria arribar a situar-se entorn al 75-80%. Una concreció que mai apareix en el repertori dels pèrits en legitimació de les rebaixes d'impostos a tothom, però especialment als rics.

Finalment, una constatació. La història de la humanitat és una llarga sèrie de dominacions opressores, però també és l'evidència de multitud de resistències contra aquestes dominacions. Fou Bertolt Brecht (1898-1956) qui va deixar magistralment escrit que «*la injustícia és humana, però més humana és la lluita contra la injustícia*». Sempre podem trobar les més infames situacions d'injustícia i desigualtats junt amb lluites per intentar vèncer, reduir o suprimir aitals realitats. El republicanisme democràtic, i més tard al llarg dels dos darrers segles el que podríem sense gaire dubte denominar republicanisme socialista, ha inspirat i ha format part important d'algunes d'aquestes resistències contra les distintes dominacions i explotacions. I donades les societats que tenim al 2021, el republicanisme pot aportar alguna comprensió i motivació per intentar fer una societat de dones i homes lliures. Igualtat i llibertat no només no es contraposen: es necessiten mútuament. Són republicanament indisociables. ■

27 WALDMAN, «The Man Who Liberated the Republican Party». I continua: «*Era una idea que, malgrat ser idiota en el seu nucli, mostrava un potent atractiu. Podem retallar impostos i elevar la recaptació? Reduir el dèficit sense haver de prendre opcions difícils? Quina manera tan espectacular que guanyin tots!*».

■ Bibliografia

ARCARONS, Jordi; RAVENTÓS, Daniel; TORRENS, Lluís. *Renta Básica Incondicional. Una propuesta de financiación racional y justa*. Barcelona: Serbal, 2017.

ARISTÒTIL. *Política*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, 1997.

BERTOMEU, María Julia. «Pobreza y propiedad. ¿Cara y cruz de la misma moneda? Una lectura desde el republicanismo kantiano». A *Isegoría*, núm. 57, pàg. 477-504, 2017.

BLACKSTONE, William. *Commentaries of the Laws of England*. A KATZ, Stanley (ed.). Chicago: University of Chicago Press, (1979 [1765-1769]).

CASASSAS, David; MARTÍNEZ-CAVA, Julio; RAVENTÓS, Daniel. «Socialismo y renta básica. Razones republicanas de la propuesta». A *Revista Internacional de Pensamiento Político*, vol. 15, pàg. 37-56, 2020.

COLLINS, Chuck. «Updates: Billionaire Wealth, U.S. Job Losses and Pandemic Profiteers» [en línia]. A *Inequality.org*, de 24 de febrer de 2021. Disponible a: <www.inequality.org>.

DOMÈNECH, Antoni. «Solidaridad». A *Viento Sur*, núm. 50, pàg. 155-157, 2000.

DOMÈNECH, Antoni. *El eclipse de la fraternidad. Una revisión republicana de la tradición socialista*. Barcelona: Crítica, 2004.

DOMÈNECH, Antoni. «Dominación, derecho, propiedad y economía política popular –Un ejercicio de historia de los conceptos» [en

línia]. A *Sin Permiso*, de 29 de novembre de 2009. Disponible a: <www.sinpermiso.info>.

DOMÈNECH, Antoni; RAVENTÓS, Daniel. «Property and Republican Freedom: An Institutional Approach to Basic Income». A *Basic Income Studies*, núm. 2(2), pàg. 1-8, 2007.

FONTANA, Josep. *Capitalisme i democràcia, 1756-1848*. Barcelona: Edicions 62, 2019.

GRAEBER, David. *Trabajos de mierda. Una teoría*. Barcelona: Ariel, 2018.

HUDSON, Michael. «The Language of Looting» [en línia]. A *Counterpunch*, de 23 de febrer de 2009. Disponible a: <www.counterpunch.org>.

LEIPOLD, Bruno; NABULSI, Karma; WHITE, Stuart. «Introduction: Radical Republicanism and Popular Sovereignty». A LEIPOLD, Bruno; NABULSI, Karma; WHITE, Stuart. *Radical Republicanism: Recovering the Tradition's Popular Heritage*. Oxford: Oxford University Press, 2020.

MANJARÍN, Edgar. «Marx y la tradición iusnaturalista en un mundo industrializado». A *Daimon*, núm. 81, pàg. 145-160, 2020.

MARTÍNEZ-CAVA, Julio. *Gorros frigos en la guerra fría. El socialismo republicano de E. P. Thompson*. Tesis doctoral presentada a la Universitat de Barcelona, 2020.

MONSALVE, Sergio. «A cien años de la muerte de Léon Walras: sobre su obra original (1)» [en línia]. A *Cuadernos de Economía*, de desembre de 2010. Disponible a: <www.scielo.org.co>.

MUNDÓ, Jordi. «Las relaciones fiduciarias y sus contextos: continuidades, analogías y metáforas». A *Daimon*, núm. 81, pàg. 7-16, 2020.

PIKETTY, Thomas. *Capital i ideologia*. Barcelona: Edicions 62, 2019.

POLANYI, Karl. *La gran transformación*. Madrid: Ediciones La Piqueta, 1989.

RAVENTÓS, Daniel. *La renta básica ¿Por qué y para qué?* Madrid: Catarata, 2021.

SAEZ, Emmanuel; ZUCMAN, Gabriel. *El triunfo de la injusticia*. Madrid: Taurus, 2021.

SZLINDER, Maciej. «Republicanism, socialismo y renta básica. Entrevista a Antoni Domènech». A *Sin Permiso*, núm. 16, pàg. 117-124, 2018.

WALDMAN, Paul. «The Man Who Liberated the Republican Party» [en línia]. A *The American Prospect*, de 10 de juny de 2019. Disponible a: <www.prospect.org>.

connexions

Poder de mercat i desigualtat

vista prèvia >

Amb l'aposta neoliberal de Reagan i Thatcher de la dècada de 1980 es va trencar l'equilibri del sistema capitalista entre creixement econòmic i benestar social. L'aposta per la desregularització i la liberalització ha conduït a un augment estructural del poder de mercat, un factor crucial per explicar la tendència cap a una major desigualtat.

Lídia Brun

Economista

@LilyPurple311

Introducció

La gran crisi financera de 2008 va suposar un fort sotrac al model de creixement hegemònic que fins llavors semblava impertorbable. Aquest model de creixement es caracteritzava per la financiarització de la governança corporativa,¹ l'hiper-globalització² i l'extensió insostenible de crèdit com a font de demanda,³ els inicis del qual solen situar-se a la dècada de 1980, amb la contrareforma conservadora protagonitzada per Ronald Reagan (1911-2004) als EUA i Margaret Thatcher (1925-2013) al Regne Unit, i universalitzada a través del Consens de Washington. El programa econòmic cristal·litzat en la tríada desregulació-privatització-liberalització trenca el pacte social entre capital i treball que havia regit durant l'època daurada del capitalisme després de la Segona Guerra Mundial, el qual configurava un cercle virtuós entre el creixement de la productivitat i la millora en les

condicions laborals.⁴ A partir dels anys 1980, s'aprecia un progressiu desacoblament de l'evolució dels salaris, que s'estanquen, respecte de l'evolució de la productivitat,⁵ provocant una reducció d'abast global de la participació de les rendes del treball sobre el PIB.

El punt d'inflexió de la crisi de 2008 fa aflorar profundes fractures subjacents en el model econòmic imperant que el feien insostenible.⁶ Contra els que predicaven que l'important era créixer i no redistribuir,⁷ i asseguraven que les forces de competència del mercat repartirien a cadascú en funció de les seves capacitats, es constata no només que el mercat sense regular té una tendència creixent a la concentració⁸ sinó també que, lluny de ser irrellevant, la desigualtat és una font de desequilibris i inestabilitat en l'economia, particu-

larment per la seva relació amb l'endeutament⁹ i l'estancament econòmic.¹⁰ La publicació el 2014 del llibre de Thomas Piketty (1971), *Capital en el segle XXI*, va suposar un revulsiu que va posar xifres a les intuïcions que molts economistes expressaven. La desigualtat havia retornat als estats occidentals a nivells de principis del segle XX, previs a la consolidació de les democràcies modernes, amb l'1% més ric de la població acaparant quasi la meitat de tota la riquesa, la qual cosa representa un volum més elevat del que posseeix el 80% més «pobre» en conjunt.

La renovada preocupació per la desigualtat ha generat un intens debat polític i acadèmic per identificar-ne les fonts. La reducció de la *labor share*¹¹ és una tendència influenciada per una multiplicitat de factors. Podríem distingir, a grans trets, entre teories que emfatitzen factors de caire tecnològic i global i d'altres que apunten a factors de caire instituci-

1 LAZONICK, «The financialization of the U.S. corporation: What has been lost, and how it can be regained».

2 RODRIK, *The globalization paradox: democracy and the future of the world economy*.

3 MIAN (et al.), «Indebted Demand».

4 SKIDELSKI, *Money and Government: A Challenge to Mainstream Economics*.

5 BIVENS (et al.), «Raising America's pay».

6 RAJAN, *Fault lines: How hidden fractures still threaten the world economy*.

7 LUCAS, «The Industrial Revolution: Past and Future».

8 STIGLITZ, «Monopoly's new era».

9 KUMHOF (et al.), «Inequality, leverage and crises».

10 STIGLITZ, *The price of inequality: How today's divided society endangers our future*.

11 En aquest article definim el *labor share* com el pes de les rendes del treball sobre el total del PIB.

L'existència de poder de mercat provoca asimetries en la remuneració dels factors productius, en detriment del treball; i infla els valors dels actius financers, en favor de les classes més riques

onal. Dins de la primera família de teories, trobem l'efecte del canvi tecnològic, que redueix l'oferta de feines ben remunerades de qualificació mitjana i genera super-rendes; o la globalització, que produeix una devaluació competitiva sobre els salaris. Una segona branca de teories posa l'enfocament en aspectes com la (des)regulació de l'economia, que haurien alterat el poder relatiu entre els diferents actors econòmics. Aquí podríem situar la reducció del poder sindical, la laxitud de la legislació de la competència, que hauria facilitat la concentració empresarial, un canvi estructural en la governança econòmica de les empreses, prioritzant els interessos dels accionistes per davant d'altres *stakeholders*,¹² o la reducció dràstica de la fiscalitat sobre el capital, que hauria inflat els preus dels actius financers i les remuneracions dels executius a costa de la inversió productiva i dels salaris.

El conjunt de teories exposades apunten a factors que interactuen i s'amplifiquen en la consolidació del poder de mercat. Aquest article argumenta que l'augment del poder de mercat és crucial per entendre les tendències recents de la desigualtat. L'existència de poder de mercat provoca asimetries en la remuneració dels factors productius en detriment del treball; i infla els valors dels actius financers, en favor de les classes més riques. L'augment de poder de mercat interpel·la a millorar-ne la seva regulació i situa el focus de manera primordial en l'acció del sector públic. Lluny de ser un mer correctiu de l'acció del mercat redistribuint a través d'impostos i transferències, l'acció del sector públic, a través de les polítiques, la regulació, la fiscalitat o el capital públic, és crucial a l'hora de domesticar les asimetries de poder i d'assegurar un repartiment més igualitari de la renda primària.

El concepte de renda econòmica

Una aproximació a la desigualtat a partir d'una visió més institucional posa de relleu com les asimetries

de poder entre actors econòmics al mercat —de treball, de béns...— incideixen en la «distribució factorial de la renda», és a dir, en el repartiment «primari» de la renda entre els diferents «factores de producció», el treball i el capital —pels economistes clàssics també la terra i els recursos naturals. L'estabilitat de la distribució factorial de la renda, que fins fa poc havia estat considerada una regularitat empírica,¹³ s'ha demostrat més aviat una excepció que no pas la norma. Arreu del món, el pes de les rendes del treball sobre el PIB, el que es coneix com la *labor share*, s'ha reduït.¹⁴ Com que les rendes del capital estan més concentrades que les del treball, un augment de la desigualtat factorial es tradueix en major desigualtat en la distribució personal de la renda i un repartiment desigual del creixement econòmic.¹⁵

El concepte de renda econòmica està relacionat amb com es produeix aquesta divisió dels guanys

12 En anglès, s'utilitza el concepte *stakeholders* (actors interessats) en contraposició a *shareholder* (accionista), propietari de l'empresa, per posar èmfasi en que hi ha més actors —treballadors, creditors, consumidors, proveïdors, societat en general— que es veuen afectats per les decisions de l'empresa.

13 KALDOR, «Capital accumulation and economic growth».

14 KARABARBOUNIS; NEIMAN, «The global decline of the labor share».

15 PIKETTY, *Capital in the XXI Century*.

El concepte de renda econòmica està relacionat amb com es produeix la divisió dels guanys de l'activitat econòmica entre els diferents factors que hi han contribuït

de l'activitat econòmica entre els diferents factors que hi han contribuït i té a veure amb una remuneració d'alguna manera «no merescuda» o excessiva, respecte al que seria just o necessari perquè es produís una transacció econòmica. Una teoria econòmica que busqui explicar la desigualtat necessàriament estableix si una remuneració divergeix del que es considera just. La «renda econòmica» està, per tant, subjecta a discussió epistemològica.

El concepte de renda econòmica ha anat variant amb el temps. Els economistes clàssics relacionen la renda amb la propietat de factors fixos o escassos —i de propietat altament concentrada— com ara la terra. La necessària utilització de la terra —entesa no només com a sòl agrícola, sinó com a conjunt de recursos naturals— per dur a terme l'activitat econòmica¹⁶ fa que els seus propietaris en puguin extreure beneficis sense contribuir a la producció ni assumir riscos, sinó simplement cobrant per cedir-ne l'ús. Aquesta idea clàssica de renda es pot generalitzar, més

enllà de la terra, a d'altres «actius no produïts», l'oferta dels quals no augmenta amb una major remuneració, perquè és fixa. Un exemple modern seria el paper de certs intermediaris, que cedeixen l'ús de les seves plataformes de distribució o avalen certes transaccions, sense realment contribuir-hi.

El clàssic debat entre Thomas Malthus (1766-1834) i David Ricardo (1772-1823) sobre les Lleis del Blat de Moro¹⁷ deixa entreveure com el concepte de renda revela interessos en conflicte entre diferents classes d'agents econòmics. Els propietaris de la terra, defensats per Malthus, volien quotes a la importació de gra de les colònies, de manera que es limités la competència, mantenint el preu artificialment alt, i permetent-los extreure rendes elevades de la seva producció. Els interessos de la burgesia industrial i comercial, en canvi, eren abaratir els costos de producció, és a dir, els sous que calia pagar, i per això necessitaven un

preu dels aliments baix. En aquest debat, David Ricardo, que simpatitzava amb els segons, argumenta que les rendes de la terra representen un cost de producció del qual se n'aproprien sectors de la societat considerats «no productius», els rendistes. El concepte clàssic de renda, doncs, s'associava a un cost que més que aportar, «extreia» valor a l'activitat de treball humana, de manera parasitària, fora inclús de l'esfera productiva.¹⁸

La teoria neoclàssica moderna estableix que un preu just és igual al cost marginal de producció —el de produir l'última unitat—, sense que l'empresa s'endugui un marge; i que una remuneració justa és el que aporta l'última unitat de factor incorporada al procés de producció —per exemple, l'últim treballador contractat.¹⁹ Un preu per sobre del cost marginal suposa una apropiació de l'empresa del que es coneix com a «excedent del consumidor». La remuneració del

16 A l'època es pensava especialment en la producció agrícola.

17 Durant el 1815 aquests dos economistes clàssics i amics van mantenir un debat on van desenvolupar una gran part de les bases del pensament econòmic clàssic. Veure DORFMAN, «Thomas Robert Malthus and David Ricardo».

18 MAZZUCATO, *The value of everything: Making and taking in the global economy*.

19 Cal aclarir que la productivitat marginal és un constructe teòric no observable que depèn d'hipòtesis altament estilitzades, com l'existència d'una funció de producció.

La remuneració del treball per sota de la seva productivitat marginal indica una apropiació dels beneficis que aquest genera

treball per sota de la seva productivitat marginal indica una apropiació dels beneficis que aquest genera. En condicions ideals de competència perfecta, les empreses no apugen els preus, perquè si ho fessin, perdrien la clientela cap a la competència. Tanmateix en situacions de competència imperfecta, l'empresa té poder de mercat, en el sentit que les seves decisions de producció o contractació afecten els preus i els salaris dels altres. D'aquesta manera, si l'empresa decideix produir i contractar menys, crea unes condicions d'escassetat artificial que fa que es puguin exigir preus més elevats o pagar sous més baixos. En la teoria neoclàssica, doncs, la renda es deriva del poder de monopoli —o de monopsoni en el mercat laboral— causat per una competència limitada,²⁰ de manera que la demanda dels productes d'una empresa no desapareix quan puja el preu, ni els treballadors deixen de treballar-hi quan se'ls hi abaixen els sous.

20 La competència limitada es pot deure al fet que el producte que ven l'empresa no té un substitut proper —per exemple, perquè gaudeix d'una patent—, o perquè els costos d'establir una empresa són elevats —el que es coneix com a «barreres a la competència»—, limitant l'entrada de noves empreses al mercat.

En tot cas, el que lliga totes les teories són les asimetries de poder al mercat, que permeten l'actor que l'exerceix internalitzar el comportament condicionat de l'actor amb el que comercia o negocia i fixar els preus o retribucions d'una manera beneficiosa, per sobre dels que es produirien en condicions més simètriques. El comportament condicionat s'aproxima, en termes econòmics, per l'elasticitat de la resposta —de la demanda de productes, de l'oferta de treball— a canvis en el preu o al salari. A la teoria marxista, per exemple, l'empresari s'apropia de les rendes del treball perquè l'elasticitat de l'oferta laboral és baixa —els treballadors no canvien de feina quan els abaixen el sou— per l'existència d'un exèrcit de reserva, els treballadors a l'atur.

L'augment del poder de mercat

Com hem vist, el poder de mercat es tradueix en la capacitat d'apropiar-se d'una part significativa dels guanys de l'activitat econòmica extraient rendes de la remuneració d'altres agents, especialment dels treballadors i treballadores. Les asimetries

de poder són característiques de l'economia de mercat, però tanmateix han esdevingut més prevalents en les últimes dècades. Diverses tendències han contribuït al seu augment. La globalització ha alterat la retribució relativa dels factors productius i n'ha situat la determinació dels preus fora de l'esfera política de l'estat-nació. Les innovacions tecnològiques han generat nous processos productius i nous mercats caracteritzats per una forta tendència a la concentració. Una aplicació laxa de la regulació ha permès les empreses incumbents²¹ alçar importants barreres a la competència. Una governança corporativa orientada cap a la primacia dels rendiments dels accionistes a curt termini ha afavorit una reorganització de l'activitat productiva que redueix el poder de negociació del treball. Repassem tot seguit aquestes tendències.

En primer lloc, la reducció dels costos de transport i telecomunicacions ha afavorit la globalització dels processos productius i de les

21 Les empreses incumbents són les que ja operen al mercat, front a les potencials competidores que encara hi han d'entrar.

Les innovacions tecnològiques han generat nous processos productius i nous mercats caracteritzats per una forta tendència a la concentració

cadena de valor, causant canvis estructurals en els patrons geogràfics de l'activitat econòmica, amb una pèrdua de pes industrial d'Occident davant la industrialització massiva de la Xina i el sud-est asiàtic.²² La terciarització s'associa a un menor creixement de la productivitat²³ que exacerba els conflictes distributius, amb un capital que a l'haver de competir internacionalment busca fonts alternatives de rendibilitat pressionant els salaris a la baixa. La liberalització del comerç s'ha plasmat en acords internacionals que han consolidat el poder asimètric entre el capital i el treball amb pocs contrapesos estatals que compensin els perdedors d'aquests processos.²⁴ El resultat global ha comportat un augment significatiu dels ingressos del 50% més pobre de la població mundial, concentrats en els estats emergents, i una caiguda dels ingressos de la classe mitjana i treballadora occidental, mentre que l'1% més ric del món ha capturat una part cada

vegada més gran dels guanys de la globalització.²⁵

En segon lloc, el canvi tecnològic ha transformat la naturalesa productiva i comercial de l'estructura econòmica. Les noves tecnologies de la informació es caracteritzen per una estructura de costos fixos elevats i costos marginals ínfims determinats per l'acumulació d'actius intangibles, com les dades i els algorismes. Els algorismes tenen un cost elevat de desenvolupament, que implica una forta inversió inicial en recerca, però una vegada programats i patentats, es poden executar tants cops com sigui necessari sense que pateixin cap desgast. Com més gran és la base de dades sobre la qual s'aplica l'algoritme, més patrons es poden identificar i més complexes i precises són les seves prediccions. L'exploració de dades amb algorismes té fortes economies d'escala: si el cost per unitat és menor quan major és l'escala d'operacions, l'avantatge de les empreses incumbents sobre les potencials competidores pot resul-

tar insuperable.²⁶ En les indústries caracteritzades per un ús intensiu de noves tecnologies han emergit grans campiones —o «super-estrelles»— amb posicions de domini pràcticament monopolístic del mercat, capaces d'extreure marges de benefici cada cop més elevats en comparació amb les seves competidores i també de pagar sous més baixos.²⁷

Un altre canvi tecnològic rellevant és la importància de la distribució en xarxa, que canvia la naturalesa comercial dels mercats. Algunes empreses digitals no és que participin al mercat, sinó que constitueixen el mercat en si, com a espai d'intercanvi, posant en contacte proveïdors i consumidors, sense afegir valor a l'operació.²⁸ Les economies en xarxa es caracteritzen per fortes externalitats, on l'augment del nombre d'usuaris incrementa la utilitat per a usuaris previs i qui hi opera abans, al mercat en qüestió, creix més ràpid, expulsant la competència per

22 BALDWIN, *The great convergence*.

23 LEÓN-LEDESMA; MORO, «The rise of services and balanced growth in theory and data».

24 RODRIK, «The trouble with globalization».

25 LAKNER; MILANOVIC, «Global income distribution: from the fall of the Berlin Wall to the Great Recession».

26 DE RIDDER, «Market Power and Innovation in the Intangible Economy».

27 AUTOR (et al.), «The Fall of the Labor Share and the Rise of Star Firms».

28 Empreses com ara Uber, Airbnb o Amazon tenen aquestes característiques.

Les lleis antimonopoli regulen les pràctiques anticompetitives —com els càrtels, el pacte de preus entre competidors oligopolístics

l'avantatge de ser la primera, sense necessàriament ser la millor. Si la plataforma controla l'accés i l'ús de la seva infraestructura de distribució i és un intermediari ineludible, adquireix poder de mercat dual, tant de cara a l'oferta com de cara a la demanda. Aquestes característiques configuren mercats amb una tendència natural a la concentració, una capacitat inèdita de generar beneficis —*super-rendes*— i d'assolir una elevada capitalització borsària amb molt poca massa laboral.

En altres indústries que també han experimentat un augment de la concentració, l'emergència de barreres a la competència ha tingut poc a veure amb la tecnologia. Els mercats caracteritzats per la importància de la propietat intel·lectual i l'ús de patents, com el farmacèutic, són paradigmàtics. Les concessions i llicències d'aquest tipus concedeixen una explotació comercial de monopoli. A nivell econòmic, una patent té l'objectiu d'assegurar uns retorns elevats —monopolístics— sobre una innovació tecnològica, per incentivar-ne el seu desenvolupament, perquè si no la presència d'externalitats suposaria la seva provisió per

sota de l'òptim socialment desitjable. Tanmateix, els grups de pressió han aconseguit una permissivitat amb pràctiques abusives com a mecanisme de dissuasió de l'entrada de potencials competidors i d'extracció de rendes dels consumidors.

Les lleis antimonopoli regulen les pràctiques anticompetitives —com els càrtels, el pacte de preus entre competidors oligopolístics— i també supervisen les fusions i adquisicions —de l'anglès Mergers & Acquisitions (M&A)— que puguin resultar en empreses amb posició dominant en un mercat. Tanmateix, l'aplicació de les lleis de competència ha esdevingut més laxa,²⁹ i en les últimes dècades s'han dut a terme un nombre creixent de M&A sense que hagi augmentat l'eficiència o s'hagin aprofitat millor les economies d'escala; això sí, amb reduccions dràstiques de personal i augments notables de la capitalització borsària.³⁰ A més, una tendència recent és que les grans

29 John Kwoka documenta una reducció significativa de casos als Tribunals de la Competència Americans tot i l'increment significatiu de fusions corporatives. Veure KWOKA, «US antitrust and competition policy amid the new merger wave».

30 MEAGHER, *Competition is Killing Us*.

empreses, en comptes de buscar fusionar-se amb competidores directes, absorbeixen petites «start-ups» sovint finançades a través de capital risc, amb patents innovadores, com a forma d'I+D.³¹ Encara que aquestes «start-ups» poguessin eventualment competir amb les grans tecnològiques, en el moment de compra no són una amenaça, així que no cauen sota el radar de les lleis de M&A. D'aquesta manera, el procés d'innovació, que és molt costós i de resultats incerts, s'externalitza cap a un ecosistema de petites empreses que competeixen entre si. Les grans companyies les compren quan les perspectives de guany comercial són segures, assegurant-se un major retorn a un menor risc, i reduint la competència.

La financiarització de la governança corporativa ha prioritzat els retorns elevats a curt termini —especulatiu— per sobre de la consolidació empresarial a mig termini. Els processos de desintegració vertical a través de l'externalització de serveis intensius en mà d'obra poc qualificada i de baix valor afegit s'han emprat

31 MAZZUCATO, *Entrepreneurial State*.

Un major poder de mercat augmenta el risc d'abús de posició dominant tant en el mercat laboral com en relació amb els socis comercials i amb els consumidors

com a estratègies empresarials per augmentar el valor de l'empresa matriu i maximitzar el retorn als accionistes —*shareholder value*— mentre s'exerceix una compressió competitiva sobre les subcontractacions. Aquestes pràctiques han «fissurat» el lloc de feina, fent que una mateixa plantilla respongui a diferents empreses subcontractades, debilitant el poder de negociació dels treballadors i treballadores.³² La reducció de la densitat sindical o del percentatge de contractes coberts per acords entre els agents socials³³ també ha contribuït a l'augment del poder de monopsoni i un repartiment asimètric dels augments de la productivitat.³⁴ Finalment, les noves plataformes tecnològiques aprofundeixen en un model de relacions laborals atomitzat, en què el lloc i el temps de treball són discontinus i canviants, traslladant els costos de la fluctuació de la demanda, un risc tradicionalment assumit per les rendes del capital, a les rendes del treball.

32 WEIL, *The Fissured Workplace*.

33 ILO, «Better Jobs for a Better Economy».

34 FARBER (et al.), «Unions and Inequality over the twentieth century: new evidence from survey data».

Conseqüències econòmiques i sobre la desigualtat

Des d'un punt de vista microeconòmic, l'augment del poder de monopoli i de monopsoni genera ineficiències a través d'una restricció artificial de la producció i de la contractació, augmentant els preus i reduint els salaris i redistribuint els excedents de l'intercanvi de consumidors i dels treballadors cap als empresaris.

Un major poder de mercat augmenta el risc d'abús de posició dominant tant en el mercat laboral com en relació amb els socis comercials i amb els consumidors, a través de contractes amb clàusules i condicions abusives, menor qualitat de productes i serveis, i de captura del regulador,³⁵ permetent infligir costos i externalitats negatives a la societat.³⁶ L'evidència recent apunta a un augment significatiu del poder de mercat a la majoria d'indústries i a tots els estats desenvolupats: els *markups*, el

35 La captura del regulador es refereix a com els grups de pressió aconsegueixen copar instàncies del govern o d'agències reguladores de manera que aquestes legislen en funció dels interessos corporatius i no de l'interès general.

36 MEAGHER, *Competition is Killing Us*.

recàrrec que apliquen les empreses sobre el cost de producció a l'hora de determinar preus, ha crescut un 30% en els últims 40 anys; la concentració industrial, la quota de mercat que acaparen les grans empreses també ho ha fet, de manera que la seva rendibilitat —els beneficis obtinguts per unitat de capital invertida—, s'ha, pràcticament, duplicat.³⁷ En aquest període de temps, la participació dels beneficis en el PIB ha augmentat d'un 2 a un 15%.³⁸

Tant la globalització com el canvi tecnològic alteren el poder relatiu dels factors productius. El context global de competència reguladora per atreure inversions internacionals, i la doctrina neoliberal imperant, incentiven la relaxació de polítiques de competència, fiscals i laborals que actuen de contrapès a la concentració de poder de mercat. El factor treball, poc mòbil, subjecte a l'automatització i en abundància relativa, perd poder de negociació enfront del factor capital, la mobilitat del qual és molt més sensible a diferencials ge-

37 DE LOECKER (et al.), «The rise of market power and the macroeconomic implications».

38 BARKAI, «Declining labor and capital shares».

L'augment del poder de mercat en les últimes dècades és un factor imprescindible per entendre les tendències recents en la distribució cada cop més dispar de la renda

ogràfics en els retorns a la inversió i a la pressió fiscal. La participació de les rendes del treball sobre el PIB ha caigut entre un 5 i un 15% entre les principals economies avançades en els últims 40 anys.³⁹ La concentració empresarial no només ha crescut en els mercats de béns i serveis, sinó també en el mercat laboral on una major concentració està associada amb una reducció dels salaris.⁴⁰

L'evidència també suggereix que l'augment de la concentració empresarial i la governança empresarial curterminista expliquen l'estancament de la inversió productiva.⁴¹ La competència per acaparar quota de mercat té un paper fonamental en les dinàmiques d'inversió i innovació de les empreses, que són la font principal de creixement econòmic. La perspectiva de guanyar poder de monopoli és un impuls inversor primordial, però una vegada assolit, el gaudi d'una àmplia quota de mercat sense amenaces a la competència desincentiva l'impuls innovador de

les empreses.⁴² Les dades apunten a una reducció important del dinamisme empresarial: la vida mitjana de les empreses és cada vegada més curta, les empreses noves tenen poca quota de mercat i la probabilitat que les empreses ja líders mantinguin el seu lideratge en el temps ha augmentat.⁴³ Això ha provocat una caiguda de la creació d'empreses, reduint potencial de creixement.⁴⁴

En termes macroeconòmics, aquestes dinàmiques configuren un equilibri en el qual el creixement es veu llastat per una assignació rendista i especulativa dels estalvis cap a actius molt rendibles, però no productius, i en una distribució primària de la renda entre capital i treball poc equitativa. Una part important de la desigualtat de la riquesa s'explica per l'augment del valor dels actius financers.⁴⁵ Moltes de les tendències

que hem identificat en aquest article contribueixen a inflar la capitalització borsària de les empreses, perquè els majors beneficis repercuteixen en un major valor de les accions. L'augment de les rendes de monopoli i monopsoni augmenta els rendiments percebuts pels accionistes amb menors nivells d'inversió productiva, i provoca un desacoblament dels salaris respecte a la productivitat.⁴⁶ L'estancament dels ingressos en la part baixa de la distribució augmenta la dependència del crèdit al consum com a motor de demanda i és una font d'estancament econòmic.⁴⁷

Solucions polítiques

Potser l'única bona conseqüència dels sotrats financers de l'última dècada és el retorn de les grans preguntes sobre com els canvis econòmics afecten l'organització de la producció i quines conseqüències tenen sobre la desigualtat. Identificar les causes de la desigualtat és important per determinar quines són les actuacions polítiques necessà-

39 OECD, «The Labor Share in G20 Economies».

40 AZAR (et al.), «Labor market concentration».

41 GUTIÉRREZ; PHILIPPON, «Investment-less growth».

42 AGHION; HOWITT, «A Schumpeterian perspective on growth and competition».

43 AKCIGIT; ATEŞ, «Ten Facts on Declining Business Dynamism and Lessons from Endogenous Growth Theory».

44 FURMAN; ORSZAG, «A firm-level perspective on the role of rents in the rise in inequality».

45 PIKETTY; ZUCMAN, «Capital is back: Wealth-income ratios in rich countries 1700-2010».

46 BRUN; GONZÁLEZ, «Tobin's Q and inequality».

47 MIAN (et al.), «Indebted Demand».

ries per a fer-hi front. El diagnòstic defensat en aquest article és que l'augment del poder de mercat en les últimes dècades és un factor imprescindible per entendre les tendències recents en la distribució cada cop més dispar de la renda. Les solucions, doncs, passen necessàriament per intentar domesticar-lo.

La teoria econòmica proposa diverses maneres de fer-ho. En primer lloc, la política de competència, dissenyada per evitar l'abús de posició dominant al mercat. Tanmateix, la seva aplicació laxa basada en una concepció marginalista, centrada en conceptes esotèrics com el «benestar del consumidor» i mètriques reduccionistes com el preu, ha fet perdre-li part de la seva eficàcia reguladora. A més, la digitalització ha introduït noves modalitats de pràctiques anticompetitives que suposen importants reptes a la regulació. Repensar la propietat i la protecció de dades, controlar el creuament entre bases de dades de diferents fonts, i acotar el propòsit de la seva explotació són elements crucials per millorar la governança digital.

D'altra banda, l'emergència de grans conglomerats amb poder de mercat global necessita noves estratègies antimonopolístiques, introduint clàusules en les lleis mercantils que siguin capaces d'esmortir les externalitats negatives sobre les cadenes de producció i les societats que les acullen, amb major èmfasi en les seves pràctiques laborals i mediambientals.⁴⁸ La legislació laboral i el sindicalisme són claus per contrarestar el creixent desequilibri de poder. En un context de poder monopsonístic prevalent, mesures com el salari mínim no tenen els efectes negatius a vegades suggerits per la literatura neoclàssica.

En els casos on les característiques del mercat empenyen inexorablement cap a la concentració, l'alternativa és buscar maneres de repartir millor els super-retorns que es generen, per exemple establint models cooperatius de governança corporativa, augmentant la pressió fiscal sobre el capital i els seus rendiments, o optant directament per la provisió pública. La provisió pública

de finançament «pacient» —que no busca rendiments especulatius a curt termini— en sectors amb manca de coordinació, economies d'escala i externalitats és complementària amb la inversió privada. Assegurar un retorn just a la contribució pública en el procés d'innovació tecnològica garantiria un repartiment més equitatiu dels retorns al capital, diversificant els mecanismes de protecció col·lectiva davant les fluctuacions econòmiques i les disrupcions globals. Només una bona governança econòmica, que aconsegueixi domesticar la concentració de mercat i les seves conseqüències per a la desigualtat, garantirà que el progrés sigui compartit. ■

48 NAIDU, «Antitrust remedies for labor market power».

■ Bibliografia

AGHION, Philippe; HOWITT, Peter. «A Schumpeterian perspective on growth and competition». A *New theories in growth and development*, pàg. 9-49, 1998.

AKCIGIT, Ufuk; ATEŞ, Sina. «Ten Facts on Declining Business Dynamism and Lessons from Endogenous Growth Theory». University of Chicago, 2019.

AUTOR, David, (et al.). «The Fall of the Labor Share and the Rise of Star Firms». A *NBER Working Paper*, núm. 23396, 2017.

AZAR, José; MARINESCU, Ioana, STEINBAUM, Marshall. «Labor market concentration», A *Journal of Human Resources*, pàg. 1218-9914, 2020.

BALDWIN, Richard. *The great convergence*. Cambridge (MA): Harvard University Press, 2016.

BARKAI, Simcha. «Declining labor and capital shares» [en línia]. A *The Journal of finance*, vol. 75, 2020. Disponible a: <www.onlinelibrary.wiley.com>.

BIVENS, Josh (et al.). «Raising America's pay». A *Economic Policy Institute Briefing Paper*, vol. 378, 2014.

BRUN, Lúdia; GONZÁLEZ, Nacho. «Tobin's Q and Inequality» [en línia]. A *Social Science Research Network*, 2017. Disponible a: <www.papers.ssrn.com>.

DE LOECKER, Jan; EECKHOUT, Jan; UNGER, Gabriel. «The rise of market power and the macroeconomic implications». A *Quarterly Journal of Economics*, núm.135 (2), 2020.

DE RIDDER, Maartens. «Market Power and Innovation in the Intangible Economy». A *Centre for Macroeconomics Working Paper*, núm. Març, 2019.

DORFMAN, Robert. «Thomas Robert Malthus and David Ricardo». A *Journal of economic perspectives*, vol.3 (3). pàg. 153-164, 1989.

FARBER, Henry S. (et al.). «Unions and Inequality over the twentieth century: new evidence from survey data». A *National Bureau of Economic Research*, 2018.

FURMAN, Jason; ORSZAG, Peter. «A firm-level perspective on the role of rents in the rise in inequality». A *Just Society*, Centennial Event in Honor of Joseph Stiglitz Columbia University, 2015.

GUTIÉRREZ, Germán; PHILIPPON, Thomas. «Investment-less growth: an empirical investigation». A *National Bureau of Economic Research*, 2016.

INTERNATIONAL LABOR ORGANIZATION (ILO). «Better Jobs for a Better Economy». A *World of Work Report*, 2012.

KALDOR, Nicholas. «Alternative theories of distribution». A *The Review of Economic Studies*, vol. 23 (2), pàg. 83-100, 1955.

KALDOR, Nicholas. «Capital accumulation and economic growth». A *The theory of capital*, pàg. 177-222, 1961.

KWOKA, John E. «US antitrust and competition policy amid the new merger wave». Washington Center for Equitable Growth: Working Paper Series, 2017.

KUMHOF, Michael, RANCIÈRE, Romain; WINANT, Pablo. «Inequality, leverage and crises». A *American Economic Review*, vol. 105, (3). pàg. 1217-1245, 2015.

KARABARBOUNIS, Loukas; NEIMAN, Brent. «The global decline of the labor share». A *Quarterly Journal of Economics*, vol. 129 (1), pàg. 61-103, 2014.

LAKNER, Christoph; MILANOVIC, Branko. «Global income distribution: from the fall of the Berlin Wall to the Great Recession». A *The World Bank*, 2013.

LAZONICK, William. «The Financialization of the U.S. Corporation: What Has Been Lost, and How It Can Be Regained». A *Seattle UL Review*, vol. 36, pàg. 857, 2012

LEÓN-LEDESMA, Miguel; MORO, Alessio. «The rise of services and balanced growth in theory and data». A *American Economic Journal: Macroeconomics*, vol.12 (4), pàg. 109-146, 2020.

LUCAS, Robert. «The Industrial Revolution: Past and Future». A *The Region*, 2003 Annual Report of the Federal Reserve Bank of Minneapolis, pàg. 5-20, 2004.

MAZZUCATO, Mariana. *The entrepreneurial state*. Londres: Lawrence and Wishart, 2011.

MAZZUCATO, Mariana. *The value of everything: Making and taking in the global economy*. Nova York: Penguin, 2018.

MEAGHER, Michelle. *Competition Is Killing Us: How Big Business Is Harming Our Society and*

Planet-and What to Do about It. Nova York: Penguin, 2020.

MIAN, Atif R.; STRAUB, Ludwig; SUFI, Amir. «**Indebted Demand**». A *National Bureau of Economic Research*, 2020.

NAIDU, Suresh; POSNER, Eric A; WEYL, Glen. «**Antitrust remedies for labor market power**». A *Harvard Law Review*, vol. 132, pàg. 536, 2018.

ORGANIZATION FOR ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT. «**The labor share in G-20 economies**». A *International Report prepared for the G20 Employment Working Group*, 2015.

PIKETTY, Thomas. *Capital in the XXI Century*. Harvard: Harvard University Press, 2014.

PIKETTY, Thomas; ZUCMAN, Gabriel. «**Capital is back: Wealth-income ratios in rich countries 1700--2010**». A *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 129 (3), pàg. 1255-1310, 2014.

RAJAN, Raghuram G. *Fault lines: How hidden fractures still threaten the world economy*. Princeton: Princeton University Press, 2011.

RODRIK, Dani. *The globalization paradox: democracy and the future of the world economy*. Nova York: WW Norton & Company, 2011.

RODRIK, Dani. «**The trouble with globalization**». A *The Milken Institute Review*, vol. 20, 2017.

SKIDELSKI, Robert. *Money and Government: A Challenge to Mainstream Economics*. Londres: Penguin UK, 2018.

STIGLITZ, Joseph. *The price of inequality: How today's divided society endangers our future*. Nova York: WW Norton & Company, 2012.

STIGLITZ, Joseph. «**Monopoly's new era**». A *Project Syndicate*, vol.13, 2016.

WEIL, David, «**The fissured workplace**». Harvard: Harvard University Press, 2014.

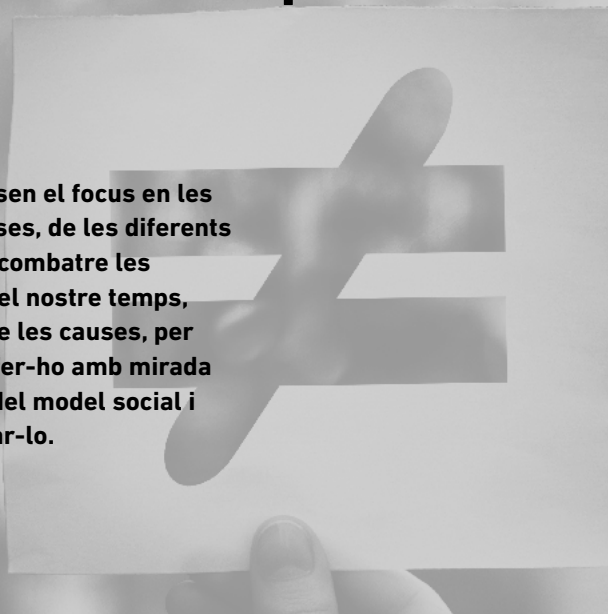

connexions

Reduir les desigualtats: algunes propostes disruptives

vista prèvia >

Les polítiques públiques sovint posen el focus en les conseqüències, però no en les causes, de les diferents problemàtiques socials. De cara a combatre les desigualtats, un dels grans mals del nostre temps, convé aixecar la vista i analitzar-ne les causes, per tal que el combat sigui eficaç. Cal fer-ho amb mirada àmplia, disposats anar més enllà del model social i econòmic actual, per tal de capgirar-lo.

Albert Sales

Investigador de l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona

@albertsc79

Després de la crisi financera de 2008, van haver de passar uns quants anys abans no es comencés a parlar de recuperació econòmica. Els estats europeus van trigar entre sis i nou anys en recuperar el Producte Interior Brut (PIB) per càpita previ al crac. Quan finalment el PIB tornà a créixer i es materialitzaren els esperats «brots verds», l'optimisme dels inversors i del món dels negocis contrastava amb la situació de pobresa a què havien quedat ancorats els sectors de població amb menor nivell de renda.

Segons l'Informe FOESSA de 2019, publicació de referència en l'anàlisi de la pobresa, el nombre de persones en situació d'exclusió social a l'Estat espanyol era en aquell moment de 8,5 milions, 1,2 milions de persones més que al 2007. Els autors de l'informe alertaven ja al 2019 que un terç de la societat espanyola es trobava en una situació crònica d'inseguretat econòmica i que la seva resiliència davant una nova crisi era mínima.¹

1 FOESSA, *VII Informe sobre Exclusión y Desarrollo Social en España*.

Després de la crisi de 2018, el PIB tornà a créixer a Catalunya a partir de 2014, però indicadors com ara la taxa de pobresa o el nombre de llars en situació de privació material ja no han tornat a les xifres prèvies a la crisi financera. Dotze anys i 130.000 desnonaments després, els problemes per pagar l'habitatge, per fer front a despeses i imprevistes o per arribar a final de mes —gastar el mateix o menys del que s'ingressa sense consumir estalvis o endeutar-se— afecten una quarta part de la població catalana.²

I amb aquesta dissociació entre indicadors i situació social, arriba la pandèmia de la Covid-19, una nova crisi que no està tenint el mateix impacte en tota la societat. Els eslògans de les primeres setmanes de pandèmia, que donaven a entendre que el virus no entén de nivell de renda i que ens en sortiríem juntes i junts, van donar pas a la constatació que diferents grups de població presentaven taxes de contagi molt desiguals. L'exposició al virus de la Covid-19 depèn de factors com

2 IDESCAT, «Enquesta de Condicions de Vida de Catalunya».

ara la mida de les llars, la quantitat de persones que comparteixen habitatge, la qualitat dels espais o la possibilitat de mantenir condicions de distanciament. Als factors relacionats amb les condicions habitacionals s'hi sumen les opcions de treballar a distància, de canviar rutines laborals o de prescindir de transports públics massificats.

La crisi sanitària, doncs, sí que hi entén de desigualtats socioeconòmiques. Els ingressos de les llars més empobrides depenen de prestacions no contributives, d'ajudes dels serveis socials i, sobretot, d'activitats econòmiques inestables i precàries, sovint irregulars. Les conseqüències de la crisi sanitària de la Covid-19 sobre la població amb menor renda van ser immediates. L'aturada de l'activitat de sectors com l'hostaleria, el turisme o el servei domèstic, va fer evident la pobresa en forma de cues per obtenir aliments en qüestió de pocs dies. Per ràpida o àgil que sigui la recuperació econòmica post-Covid-19, les conseqüències sobre la població amb rendes baixes que ocupa posicions més insegures en el mercat laboral seran molt visibles.

Problematitzem la pobresa però no la desigualtat, quan la primera és conseqüència d'una institucionalitat i d'unes polítiques que afavoreixen l'acumulació de la riquesa

Segons l'enquesta financera de les famílies del 2017, la riquesa neta del 25% de les llars espanyoles més pobres era negativa en 200 euros, quan el 2011 era positiva en 13.000 euros.³ La sacsejada de la pandèmia arriba després d'una dècada de reducció de la capacitat d'estalvi de les famílies i de grans esforços de les economies domèstiques per sostenir l'habitatge i d'altres necessitats fonamentals, i portarà una onada d'empobriment que ja s'està deixant entreveure en l'increment de l'activitat dels serveis socials i de les entitats d'acció social.

Els mitjans de comunicació s'han fet ressò de les primeres conseqüències de la crisi social desencadenada per la pandèmia retratant les dificultats de les llars més empobrides per cobrir necessitats fonamentals com l'alimentació. Reportatges i fotografies s'han centrat en el que han anomenat les «cues de la fam» a les portes dels centres de distribució d'aliments. S'estén la preocupació pel previsible increment del nombre de llars en situació de pobresa, per les enormes dificultats per pagar

l'habitatge a les que s'enfronta un nombre encara indeterminat de famílies i pel creixement de l'atur quan molts Expedients de Regulació Temporal d'Ocupació (ERTO) es converteixin en Expedients de Regulació d'Ocupació (ERO).

Però correm el risc que la pobresa centri els debats al voltant de les polítiques socials. Amb pandèmia o sense, la pobresa i les seves manifestacions més extremes, com passar fam o viure al carrer, no estan causades perquè no hi hagi recursos. Les nostres societats generen riquesa suficient com per satisfer folgadamment les necessitats de tota la població mundial. El 30% dels aliments que es produeixen a Europa acaben a l'abocador perquè es fan malbé al llarg de la cadena de distribució, perquè no tenen l'aspecte esperat per lluir a les estanteries dels supermercats, o perquè es destrueixen abans de ser comercialitzats perquè han perdut valor en uns mercats sotmesos a constants alts i baixos especulatius. Xifres desorbitades d'habitatges buits o infrautilitzats conviuen amb milers de desnonaments diaris i amb un augment sense treva del nombre de

persones sense llar a les ciutats més riques del planeta.

En general, les desigualtats i la concentració de recursos en mans de poques persones no es troben al centre dels debats públics. Sabem que les 26 persones més riques del món acumulen la mateixa riquesa que 3.800 milions de persones,⁴ però l'objectiu de les polítiques públiques és abordar expressions concretes d'aquestes desigualtats com ara la pobresa, la precarietat, l'exclusió de l'habitatge o l'atur. Problematitzem la pobresa però no la desigualtat, quan la primera és conseqüència d'una institucionalitat i d'unes polítiques que afavoreixen l'acumulació de la riquesa. L'egoisme fa possible la normalització d'aquest creixement de les desigualtats, de la convivència de l'opulència més extrema que el món ha viscut mai amb formes de misèria que afecten a centenars de milions de persones.

Deia Zygmunt Bauman (1925-2017) que el neoliberalisme ens obliga a cercar solucions biogràfiques a

3 BELZUNEGUI; VALLS, *Diagnosi Social de Catalunya 2018: L'estat de la pobresa*.

4 OXFAM, *¿Bienestar público o beneficio privado?*

En major o menor mesura, la generositat dels sistemes de protecció social europeus depèn del vincle de les persones amb el mercat laboral

contradiccions sistèmiques.⁵ L'extensió de la precarietat, les inseguretats que ens generen els mercats de l'habitatge o el laboral, ens porten a cercar sortides individuals: acumular, capitalitzar, assegurar. Però cada cop menys persones tenen a l'abast aquestes solucions biogràfiques en forma de propietats immobiliàries, plans de pensions o assegurances privades.

A continuació es plantegen quatre propostes polítiques que tenen com a objectiu reduir la precarietat posant la desigualtat en el centre del debat. Tenen, com a mínim, dos aspectes en comú: ens obliguen a preguntar-nos si tenim dret a una vida digna amb independència de la nostra relació amb el mercat laboral, i comporten una redistribució de la riquesa limitant-ne l'acumulació.

La Renda Bàsica Universal

La pandèmia va donar un nou impuls a l'interès per les polítiques de garantia de rendes. I enmig d'un

important batibull terminològic, recentment hem sentit a parlar de la Renda Bàsica Universal (RBU) amb una inèdita freqüència. Les definicions d'aquesta proposta de política pública presenten certes variants, però segons la Xarxa Renda Bàsica seria un ingrés que rebria cada ciutadana i ciutadà amb independència de la seva relació amb el mercat de treball, del seu patrimoni, de les seves rendes o de la configuració del seu nucli de convivència.⁶

La RBU es diferencia, doncs, d'altres polítiques de garantia de rendes per la incondicionalitat i per la universalitat. Actualment, en major o menor mesura, la generositat dels sistemes de protecció social europeus depèn del vincle de les persones amb el mercat laboral. Les quanties de subsidis d'atur o de pensions de jubilació depenen de les contribucions realitzades prèviament a la seguretat social o de les rendes del treball percebudes durant les etapes d'activitat laboral. Quan la relació amb el mercat de treball ha estat

breu, inestable o inexistent, entren en joc els sistemes de garantia de rendes, concebuts com transferències dirigides a llars sense recursos.

Els actuals sistemes de protecció social reforcen el rol estructurador de les desigualtats socioeconòmiques del mercat laboral. Ideològicament, la diferent participació en la creació de riquesa es justifica a partir de conceptes com ara l'esforç, el talent o el mèrit. Però, la tendència a la concentració dels ingressos i de la riquesa que es constata als estats occidentals a partir de la dècada de 1970, la descomposició dels mercats laborals fordistes i el creixement de l'atur i del treball precari,⁷ ja fa dècades que posen en qüestió que el dret a una vida digna hagi d'estar vinculat a la participació en les relacions laborals.

La defensa de la RBU situa les desigualtats socioeconòmiques en l'agenda de transformació de les polítiques públiques, ja que garantir uns ingressos sense condicions a tota la ciutadania requereix profundes reformes fiscals. El debat no

5 BAUMAN, *La globalización: consecuencias humanas*.

6 ARCARONS; RAVENTÓS; TORRENS, *Renta básica incondicional: una propuesta de financiación racional y justa*.

7 PIKETTY, *El Capital al siglo XXI*.

Si l'objectiu real fos la protecció social s'hauria d'avançar cap a sistemes de protecció social no productivistes desvinculats de les posicions de les persones al mercat laboral

seria sota quins llindars de renda una persona —o una llar— té dret a una prestació i quines condicions ha de complir per gaudir-la, sinó com fer possible una recaptació tributària suficient perquè tota la ciutadania rebi uns recursos mínims per viure. O el que és el mateix: com construir una garantia de rendes universal i incondicional emmarcada en una política fiscal redistributiva.

Constatat que el creixement i la creació d'ocupació no redueixen les desigualtats, la funció social de les prestacions condicionades a la cerca activa de feina, el que s'ha vingut a anomenar «workfare»,⁸ actuen com a mecanismes de submissió al treball precari dels sectors empobrits de la població. Si l'objectiu real fos la protecció social s'hauria d'avançar cap a sistemes de protecció social no productivistes desvinculats de les posicions de les persones al mercat laboral.⁹ A mesura que es constata que el mèrit i l'esforç poc tenen a veure amb els ingressos i el patrimoni, la justícia social no pot

descansar sobre el treball assalariat. I encara menys quan un dels principals determinats de la desigualtat és l'herència.¹⁰

Herència universal

L'evidència empírica apunta que el pes de les herències en el desenvolupament de la vida de les persones ha crescut a les societats occidentals al llarg de les últimes quatre dècades. A la seva obra *El Capital al Segle XXI*, Thomas Piketty (1971) analitza els fluxos d'herències i la seva importància en l'acumulació de riquesa, i conclou que el capital heretat creix més ràpid que la producció o els ingressos de les llars. En conseqüència, el punt de partida a la vida de les persones va adquirint importància per definir les seves oportunitats.

Aquesta anàlisi refuta la idea —cada cop més en qüestió— que les diferències d'ingressos i de patrimoni es justifiquen per mèrits o esforç individuals en el mercat laboral o en l'economia productiva. La major part de

les persones riques ho són per haver nascut en una família rica. I l'avanç del capitalisme financer ofereix cada cop rendiments més elevats a les grans fortunes que són administrades per especialistes que disposen d'informació privilegiada respecte a la resta d'agents econòmics.

Davant d'aquesta crisi del mite de la igualtat d'oportunitats, fa anys que es debat al voltant de la proposta d'una herència ciutadana,¹¹ proposta que darrerament ha recollit i popularitzat Piketty.¹² La proposta consistiria en el fet que totes les ciutadanes i ciutadans rebessin l'equivalent al 60% del patrimoni mitjà del seu país en l'arribar als 25 anys, equivalent a uns 120.000 euros en els països europeus. El pagament es faria d'una sola vegada i es finançaria amb els impostos sobre la transmissió de béns i sobre les herències. D'aquesta manera s'igualarien les desigualtats generades pel traspàs de les fortunes personals de generació en generació.

8 WACQUANT, *Castigar a los pobres: El gobierno neoliberal de la inseguridad social*.

9 OFFE, «Basic income and the labor contract».

10 RENDUELES, *Contra la igualdad de oportunidades. Un panfleto igualitarista*.

11 ACKERMAN; ALSTOTT, «Your stake in America».

12 PIKETTY, *Capital e Ideologia*.

La conseqüència de la dinàmica dels mercats de propietat i de lloguer és que porta les llars de rendes baixes a fer un esforç econòmic gairebé impossible per sostenir l'habitatge

Garantir el dret a l'habitatge

Després de la dècada de 2010 en la qual s'ha cronificat la crisi habitacional, l'accés a un habitatge estable s'ha convertit en un factor determinant en la definició de les oportunitats vitals dels joves. Arreu d'Europa, els preus dels habitatges s'han convertit en un problema per als sectors de rendes baixes de les ciutats. A Catalunya, entre 2015 i 2019, el preu mitjà del lloguer va augmentar de 572 euros al mes a 735 i el preu de compra va passar de 1.782 a 2.193 euros per metre quadrat. L'augment va ser molt més acusat a les zones urbanes.¹³

Disposar d'estalvis per accedir als recursos financers que fan possible l'adquisició d'un immoble marca la diferència. Rebre un habitatge —o més d'un— per herència, s'ha convertit en una somiada via d'estabilització residencial per a qui desitja i pot permetre's fugir d'un mercat de lloguer en el que les inquilines i els inquilins es troben desprotegits davant finalitzacions de contracte i pujades de preus. La conseqüència

d'aquesta dinàmica dels mercats de propietat i de lloguer és que porta a les llars de rendes baixes a fer un esforç econòmic gairebé impossible per sostenir l'habitatge.

A l'Estat espanyol, aquesta situació ha estat afavorida per unes polítiques d'habitatge que en el passat es van centrar en incentivar la construcció i que d'ençà de la crisi de 2008 s'han focalitzat en resoldre els problemes financers de la banca en lloc d'orientar-se a fer possible la vida quotidiana de les famílies.¹⁴ Una mostra d'aquestes prioritats és el marc tributari: una persona que compri un habitatge per utilitzar-lo com a primera residència ha de pagar entre un 4 i un 10% d'impost de transmissions, mentre que les Societats Anònimes Cotitzades d'Inversió Immobiliària (SOCIMI) obtenen bonificacions del 95%.

Garantir el dret a l'habitatge requereix tres línies d'actuació: disposar d'un parc d'habitatge públic; augmentar les transferències públiques cap a les famílies per pagar l'habitatge;

i controlar els preus. Una experiència exitosa en la reducció dràstica de l'exclusió residencial és la de Finlàndia. En aquest país nòrdic, un gran acord d'estat entre els partits amb representació parlamentària a finals dels anys 1980 va donar lloc a una política de creació d'habitatge públic per ús social que a hores d'ara constitueix més del 30% del parc total del país. L'acord d'estat comportava també desenvolupar mecanismes de protecció basats en prestacions perquè persones i famílies que presenten tot tipus de vulnerabilitats socials puguin conservar l'habitatge.¹⁵

«Papers per a tothom»

El maig de 2020 es van impulsar diverses iniciatives per demanar una regularització extraordinària de veïns i veïnes que vivien a l'Estat espanyol i que ho feien sense permís de residència ni permís de treball. La campanya «#RegularizaciónYa» va unir 900 organitzacions de tot l'Estat en la reivindicació d'una regularització permanent de totes les persones

13 GENERALITAT DE CATALUNYA, «Informe sobre el sector de l'habitatge a Catalunya».

14 TRILLA, «Política de vivienda contra la desigualdad».

15 SALES; GUIJARRO, «Finlandia: soluciones para los Sin Techo más allá del Housing First».

Els estats utilitzen les seves eines administratives per definir un règim de segregació en el que les persones migrades viuen en una constant situació d'excepcionalitat

migrades i refugiades. Aquestes entitats xifraven en 600.000 les persones en situació d'irregularitat i expressaven en una carta al govern espanyol que la pandèmia estava demostrant que moltes de les tasques imprescindibles pel sosteniment de la societat durant la Covid-19 estaven sent sostingudes per gent d'orígens diversos que es trobaven en situació d'extrema vulnerabilitat a causa de l'exclusió administrativa.

A Catalunya, la plataforma Casa Nostra Casa Vostra, es va sumar a la reivindicació amb una campanya que van titular «Perquè ningú quedi enrere: papers per a tothom». Entre les desigualtats potenciades per la pandèmia, les provocades pel sistema de control migratori es van fer molt visibles des del primer moment. L'aturada de les activitats econòmiques informals o els abusos als que es van veure sotmesos treballadors i treballadores migrants que subsistien gràcies a aquestes activitats, foren el primer símptoma del desigual impacte de la nova crisi.

Perquè la pandèmia de la Covid-19 també va contribuir a fer més visible que hi ha persones que caminen pel

carrer amb por a ser aturades per la policia, que no tenen una cobertura sanitària completa, que no poden acollir-se a un ERTO perquè treballen en una economia informal mal pagada, que no poden aspirar a cap protecció social perquè administrativament no existeixen.

El sistema de control migratori que constitueix el motor d'aquest profund eix de desigualtat és quelcom històricament nou. Els visats, els permisos, i les situacions d'irregularitat no eren, ni de bon tros, la principal preocupació dels més de 60 milions d'uropeus i europees que entre 1870 i 1930 van abandonar el vell continent per instal·lar-se a territoris d'ultramar.¹⁶ És durant el segle XX que els estats del centre del sistema econòmic —les potències colonials— estableixen mecanismes de control dels fluxos de persones i de la mà d'obra, mecanismes que es van endurint a mesura que avança la globalització donant lloc a una aparent paradoxa: mentre la mobilitat de capitals i mercaderies creix, la de

persones és limitada pels estats.¹⁷ Les restriccions dels drets de les persones migrades es justifica per la necessitat de control sobre uns mercats laborals allunyats de la plena ocupació que caracteritzava la part central del segle XX, i amb arguments identitaris. Els estats utilitzen les seves eines administratives per definir un règim de segregació en el que les persones migrades viuen en una constant situació d'excepcionalitat. La criminalització de la irregularitat administrativa —sovint vinculada a la racialització— genera un grup social que ostenta l'estatus d'indocumentat o irregular i que constitueix un volum cada cop més gran de força laboral barata, amb accés limitat als serveis públics i a qualsevol tipus de protecció, incloent-hi la judicial.¹⁸

Hi ha molts indicadors que il·lustren les conseqüències d'aquesta segregació i el seu creixent impacte. A la ciutat de Barcelona, com en la major part de les grans ciutats europees, el

¹⁶ SÁNCHEZ, «La época de las grandes migraciones: desde mediados del siglo XIX a 1930».

¹⁷ GRAEBER, «The Globalization Movement: Some Points of Clarification».

¹⁸ MASSEY; DURAND; MALONE, *Beyond smoke and mirrors: Mexican immigration in an era of economic integration*.

Debatre sobre l'Herència Universal o sobre la garantia efectiva del dret a l'habitatge ens porta a desconstruir el mite de la igualtat d'oportunitats

pes de la situació d'estrangeria entre les persones en situació d'exclusió social severa no ha fet més que augmentar en els últims anys. Mentre que al 2008, el 42% de les persones sense sostre que dormien als carrers de la ciutat eren de nacionalitat espanyola, al 2018, aquesta proporció s'havia reduït al 25%.¹⁹

Hi ha sobrada evidència empírica respecte a la incapacitat de les polítiques de control migratori a l'hora de limitar la mobilitat. Els moviments migratoris es produeixen i fronteres pretesament més impermeables no els aturen, però alimenten l'exclusió social i administratives de les persones migrades. Si algú amb nacionalitat espanyola prova sort a Alemanya i es troba enmig de Berlín sense ingressos ni xarxa social de suport tornarà a casa, almenys temporalment. Sap que podrà intentar un nou projecte migratori en el futur. No viu la possibilitat de retorn de la mateixa manera un mexicà als EUA o un senegalès a Catalunya. Mentre el focus mediàtic i les turbulències

polítiques se situen en les fronteres i en conceptes com «l'efecte crida», l'enquesta de variacions residencials de l'INE mostra com al 2019 van establir-se en territori espanyol 784.000 persones de manera legal. També mostra el flux de sortida, que s'enfila a unes 300.000 persones anuals.

Posar fre a les situacions d'irregularitat sobrevinguda per la pèrdua de l'ocupació laboral i una major flexibilitat en la regularització tindran com a conseqüència una reducció de l'exclusió, de l'explotació i de la desigualtat.²⁰

A mode de conclusió

Materialitzar aquestes propostes, convertir-les en polítiques públiques, reduirà substancialment la pobresa, però també la capacitat d'acumulació de riquesa i d'extracció de rendes a través del mercat laboral, del mercat de l'habitatge i dels mercats financers. Totes elles tenen fervents defensors i detractors, des de persones

que les consideren imprescindibles per la sostenibilitat de les nostres societats fins a qui les veu completament irrealitzables. El seu valor no només radica en la viabilitat, sinó en el debat que provoquen.

El reconeixement del dret a la subsistència o del dret a migrar amb independència de la nostra relació amb el sistema productiu i amb el mercat laboral pot guiar les polítiques públiques encara que no existeixin els consensos socials i polítics per l'aplicació d'una Renda Bàsica Universal o d'una lliure circulació global. Des dels diferents àmbits de l'administració es pot avançar cap a la condicionalitat de les transferències públiques i cap a facilitar l'arrelament de veïns i veïnes en situació d'irregularitat. Debatre sobre l'Herència Universal o sobre la garantia efectiva del dret a l'habitatge ens porta a desconstruir el mite de la igualtat d'oportunitats i ens hauria d'orientar cap a polítiques redistributives i predistributives. Unes polítiques que s'han de nodrir de sistemes tributaris més progressius.

I tot plegat té una dimensió global que no podem oblidar. Si al 1990,

19 SALES, *Qui dorm al carrer a Barcelona? Característiques de la població sense sostre de la ciutat segons les dades dels equips municipals d'intervenció social a l'espai públic*.

20 IZQUIERDO-ESCRIBANO, *Crítica de la inmigración imaginada*.

Acabar amb la pobresa requereix canviar la nostra relació amb la riquesa

el Banc Mundial estimava que un 36% de la població de planeta vivia en situació de pobresa extrema, al 2017 la xifra se situava en el 9% de la població mundial. Globalment, hem passat de 1.900 milions a 700 milions de persones pobres, si bé la reducció ha estat desigual depenent la zona geogràfica. Però aquest indicador no descriu les profundes transformacions en els sistemes productius que han possibilitat que milions de persones passin de no tenir ingressos econòmics a comptar amb més d'1,9 dòlars al dia. Fins a quin punt l'obra de confeccionar roba a les fàbriques de Dhaka per grans firmes internacionals a canvi d'un salari de 40 dòlars mensuals és menys pobre que la seva àvia que vivia de l'agricultura de subsistència?

Semblaria que és possible reduir la pobresa en uns moments on la capacitat d'acumulació de les grans fortunes globals no fa més que augmentar. Però cada cop més veus expertes alerten que aquests indicadors mesuren la mercantilització de les vides de la gent, més que no pas la seva sortida de la misèria. Durant el 2020, any d'inici de la pandèmia

de la Covid-19, les fortunes de les 20 persones més riques del planeta han crescut un 24% i acumulen 1,77 bilions de dòlars.²¹

Acabar amb la pobresa requereix canviar la nostra relació amb la riquesa. Ni els mercats ni la filantropia garantiran l'accés a l'alimentació, a l'aigua, a la salut o a l'habitatge de 7.800 milions de persones. El camí per aconseguir-ho passa per impulsar profundes reformes fiscals, per la defensa global dels drets de les persones treballadores, per situar els béns imprescindibles per la vida fora de l'abast de les grans empreses i dels mercats internacionals. Mesures que limiten la capacitat d'uns quants d'enriquir-se indefinidament, però que obren horitzons més esperançadors i sostenibles per a totes. ■

21 PÉREZ; ARANDA, «La pandemia dispara las fortunas de los más ricos del planeta».

■ Bibliografia

ACKERMAN, Bruce; ALSTOTT, Anne. «Your stake in America». A *Ariz. L. Rev.*, núm. 41(249), 1999.

ARCARONS, Jordi; RAVENTÓS, Daniel; TORRENS, Lluís. *Renta básica incondicional: una propuesta de financiación racional y justa*. Barcelona: Ediciones del Serbal, 2017.

BAUMAN, Zygmunt. *La globalización: consecuencias humanas*. Mèxic DF: Fondo de Cultura Económica, 2016.

BELZUNEGUI, Àngel; VALLS, Francesc. *Diagnosi Social de Catalunya 2018: L'estat de la pobresa*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Treball, Afers Socials i Famílies i Universitat Rovira i Virgili, 2018.

FOESSA. *VII Informe sobre Exclusión y Desarrollo Social en España*. Madrid: Fundación FOESSA y Cáritas Española Editores, 2019.

GENERALITAT DE CATALUNYA. «Informe sobre el sector de l'habitatge a Catalunya» [en línia]. Disponible a: <www.habitatge.gencat.cat>.

GRAEBER, David. «The Globalization Movement: Some Points of Clarification», a EDELMAN, Marc; HAUGERUD, Angélique (eds.). *The Anthropology of development and globalization. From classical political economy to contemporary neoliberalism*. Nova York: Blackwell, 1995.

IDESCAT. «Enquesta de Condicions de Vida de Catalunya» [en línia]. Disponible a: <www.idescat.cat>.

IZQUIERDO-ESCRIBANO, Antonio. *Crítica de la inmigración imaginada*. Barcelona: Edicions de Bellaterra, 2016

MASSEY, Douglas; DURAND, Jorge; MALONE, Nolan. *Beyond smoke and mirrors: Mexican immigration in an era of economic integration*. Nova York: Russell Sage Foundation, 2003.

OFFE, Claus. *Basic income and the labor contract*. A *Basic income studies*, núm. 3 (1), pàg. 4-4, 2008.

OXFAM. *¿Bienestar público o beneficio privado?* A OXFAM Internacional, 2019.

PÉREZ, Gorka; ARANDA, José Luis. «La pandemia dispara las fortunas de los más ricos del planeta» [en línia]. A *El País*, de 31 de desembre del 2020. Disponible a: <www.elpais.com>.

PIKETTY, Thomas. *El Capital al segle XXI*. Barcelona: La Magrana, 2014.

PIKETTY, Thomas. *Capital e Ideología*. Barcelona: Deusto, 2019.

RENDUELES, César. *Contra la igualdad de oportunidades. Un panfleto igualitarista*. Barcelona: Editorial Seix Barral, 2020.

SALES, Albert. *Qui dorm al carrer a Barcelona? Característiques de la població sense sostre de la ciutat segons les dades dels equips municipals d'intervenció social a l'espai públic*. Àrea de Drets Socials de l'Ajuntament de Barcelona i Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona, 2019.

SALES, Albert i GUIJARRO, Laura. «Finlandia: soluciones para los sin techo más allá del Housing First». A *Agenda Pública*, de 23 de març de 2018.

SÁNCHEZ, Blanca. «La época de las grandes migraciones: desde mediados del siglo XIX a 1930». A *Mediterráneo Económico*, núm. 1. Instituto de Estudios económicos Cajamar, 2002.

TRILLA, Carme. «Política de vivienda contra la desigualdad». A *El Periódico de Catalunya*, de 14 de novembre de 2016.

WACQUANT, Loïc. *Castigar a los pobres. El gobierno neoliberal de la inseguridad social*. Barcelona: Gedisa, 2010.

navegador

El model nòrdic de desenvolupament econòmic i benestar

vista prèvia >

Des de fa dècades el model nòrdic de desenvolupament i benestar s'ha situat com el que garanteix més drets socials i genera més cohesió. L'anàlisi dels factors que construeixen aquest model, com ara la fiscalitat, o la qualitat i cobertura dels serveis públics bàsics —i el consens social que genera—, porta a preguntar-se si el nòrdic és un model replicable, o bé es tracta d'un model exclusiu dels països escandinaus.

Marta Curto-Grau

Directora general d'Anàlisi i Prospectiva Econòmica de la Generalitat de Catalunya

@marta_curto

L'èxit econòmic i social dels estats nòrdics s'atribueix sovint al seu generós sistema de benestar i les seves polítiques socials. En aquest article es revisen els principals trets del model nòrdic —sense ànim d'exhaustivitat— i s'exposen els seus punts forts i febles. També s'analitzen quins són els resultats d'aquest sistema en aspectes com ara la igualtat o la participació en el mercat laboral. Finalment, l'article conclou amb una reflexió sobre l'excepcionalitat nòrdica i la capacitat de replicar el model socialdemòcrata en estats amb un context molt diferent.

Intervenció de l'Estat en l'economia

Un dels grans canvis socioeconòmics que van experimentar els estats occidentals després de la Segona Guerra Mundial va ser l'augment de la participació de l'Estat en l'economia. A partir dels anys 1950 la despesa social als estats de l'OCDE va augmentar significativament, passant del 7,5% del PIB de mitjana el 1955, al 13,9% el 1976.¹ La

introducció de l'estat del benestar va suposar avenços molt destacats en els àmbits de l'educació, la salut i les pensions públiques, entre d'altres.

El terme «estat del benestar», encunyat pel bisbe anglicà William Temple (1881-1944), es va popularitzar arran de l'aprovació de l'informe *Social Insurance and Allied Services*, publicat el 1942 per Sir William H. Beveridge (1879-1963). Tot i això, alguns estats, com els escandinaus o Alemanya, ja havien començat a implementar mesures de protecció social a finals del segle XIX i principis del segle XX. Quan i per què sorgeix l'estat del benestar, és una pregunta que molts estudis han mirant de respondre i que ha donat lloc a una extensa literatura. Els sociòlegs John Myles i Jill Quadagno (1942) ofereixen un excel·lent resum de les teories de l'estat del benestar, i distingeixen entre dos tipus d'explicacions.² La més antiga assenyala la industrialització, el creixement econòmic i l'estructura de classes socials com a factors explicatius de les diferències entre models de benestar; mentre que la més recent apunta a la globalització,

el postindustrialisme i aspectes de gènere com a elements determinants.

Els diferents models de benestar es poden classificar en diverses categories en funció del seu grau de generositat i segons la forma en què l'Estat, el mercat i la família es reparteixen les funcions d'assistència social. Segons la classificació clàssica de Gøsta Esping-Andersen (1947),³ les categories són tres:

Model socialdemòcrata —també anomenat nòrdic o escandinau: el trobem principalment a Dinamarca, Finlàndia, Islàndia, Noruega i Suècia.

Model continental o conservador: està implantat en estats com Alemanya, Àustria, Bèlgica, França però també a l'Estat espanyol i a Itàlia —tot i que alguns autors inclourien els darrers dos estats en una quarta categoria juntament amb altres territoris del sud d'Europa.

Model liberal: adoptat pels estats anglosaxons —Austràlia, Canadà, EUA, Gran Bretanya i Irlanda.

1 TELLO, *Com hem arribat fins aquí. Una introducció a la història econòmica global*.

2 MYLES; QUADAGNO, «Political Theories of the Welfare State».

3 ESPING-ANDERSEN, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*.

El model nòrdic es caracteritza per una provisió universal dels serveis públics bàsics i una elevada participació de la societat en el mercat de treball

Les diferències entre aquests models no només es troben en els diferents nivells de despesa social sinó també en els àmbits de despesa social a la qual es destinen els recursos, la forma de finançar-los i la seva orientació cap a transferències o bé cap a la prestació de serveis. Els resultats d'aquests models quant a cobertura dels serveis socials i nivell de desigualtat social són molt heterogenis.

El model nòrdic

El model nòrdic es caracteritza per una provisió universal dels serveis públics bàsics i una elevada participació de la societat en el mercat de treball.

En l'estat de benestar socialdemòcrata, que és l'objecte d'aquest article, l'accés als serveis públics bàsics —sanitat, educació, pensions i atenció a la infància i a la gent gran— està basat en el principi de ciutadania. Als estats nòrdics, les prestacions i els serveis socials són un dret i, per garantir-lo, l'Estat n'ofereix una provisió universal.

En l'àmbit del mercat de treball, el model nòrdic combina un model laboral flexible amb protecció als treballadors en cas d'acomiadament —l'anomenada flexiseguretat. La finalitat és assolir uns nivells òptims d'activitat productiva i incorporar de forma àgil al mercat de treball aquelles persones que es troben a l'atur. Per això, en aquests estats les polítiques actives d'ocupació i els programes de manteniment de rendes tenen un fort protagonisme. La formació contínua també és un element clau d'aquesta estratègia ja que permet dotar els treballadors de les competències necessàries per inserir-se de nou al mercat laboral.

La participació activa de la població en el món laboral també es reflecteix en una taxa de densitat sindical molt elevada i en una cobertura de la negociació col·lectiva àmplia. Segons la base de dades Institutional Characteristics of Trade Unions, Wage Setting, State Intervention and Social Pacts [Característiques institucionals dels sindicats, evolució salarial, intervenció estatal i acords socials], (OECD/AIAS ICTWSS) el 2016 la densitat sindical —és a dir la proporció de membres de sindicats sobre el total

de treballadors— dels estats nòrdics era la més alta d'Europa i superava amb escreix la mitjana l'OCDE (16,2%). En concret, aquesta proporció era del 50% a Noruega, del 65,7% a Finlàndia, del 66,7% a Suècia, del 67,4% a Dinamarca i del 90,4% a Islàndia, unes xifres que s'allunyen d'altres economies europees com França o Alemanya amb una densitat sindical del 17,0% i 10,8%, respectivament. Pel que fa a la cobertura de la negociació col·lectiva, al Gràfic 1 es mostra la distància dels estats nòrdics respecte de la mitjana de l'OCDE.

Un altre objectiu que persegueix el model nòrdic és comptabilitzar el fet de tenir una feina amb tenir una família. Per aquest motiu, les polítiques de família tenen un pes molt important en el conjunt de prestacions de l'Estat. Això inclou l'atenció als infants —amb escoles bressol i ajuts per fill a càrrec— i de la gent gran —a través de l'atenció domiciliària o residencial. El 2017, Dinamarca liderava la despesa en polítiques de família i infants en el context de la UE, destinant-hi un 3,4% del seu PIB, seguida de prop per Noruega (3,2%), mentre que la UE-27 hi dedicava

L'elevat nivell de protecció social va associat a una forta càrrega fiscal i a un volum elevat de treballadors públics, la qual cosa no està a l'abast de tots els estats

de mitjana el 2,3% del seu PIB. Més enllà de la despesa que comporten aquestes polítiques, els estats nòrdics són els més avançats en polítiques de conciliació i compten amb generosos permisos de maternitat i paternitat. Per posar un exemple, el 2020 Finlàndia va iniciar els tràmits per igualar ambdós permisos, fent

un nou pas endavant cap a la igualtat de gènere.

En resum, el model nòrdic destaca per oferir un nivell molt elevat de protecció social i per atribuir un rol marginal a la provisió privada d'assistència social, que queda principalment a càrrec de l'estat. Això

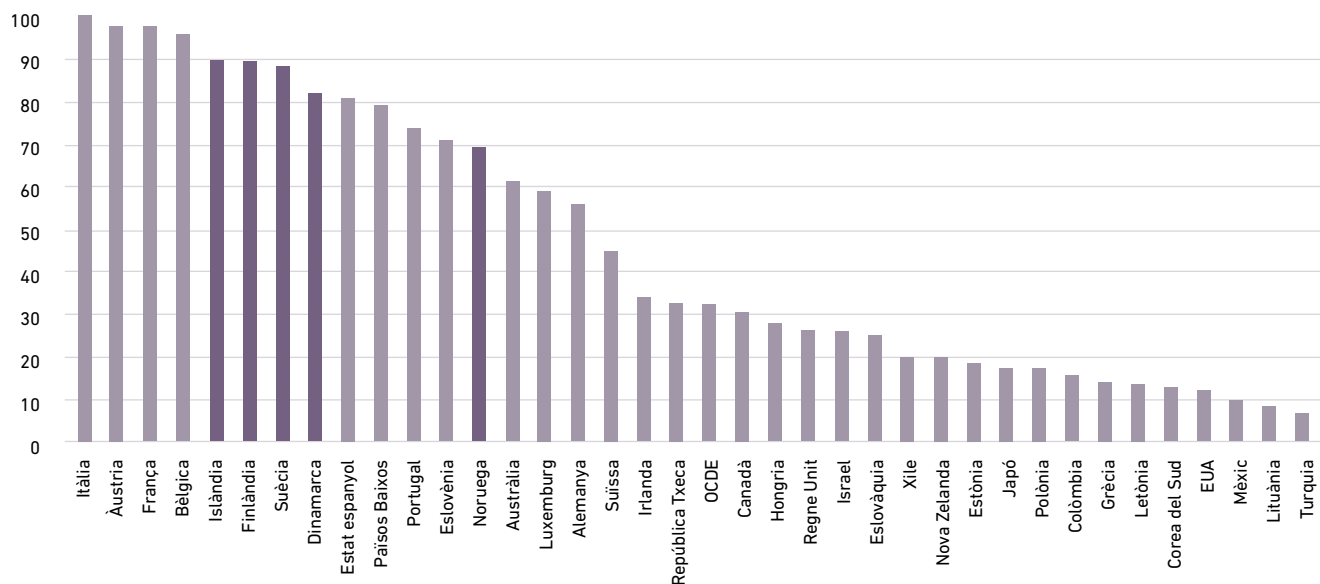
significa que l'estat passa a proveir la xarxa de seguretat, substituint la família i l'entorn més proper.

Càrrega fiscal i estructura de l'Estat

Garantir el caràcter universal dels serveis públics bàsics té un important

Gràfic 1

Persones treballadores cobertes per acords de negociació col·lectiva, 2016 (%)

Nota: Les dades de Finlàndia, Estònia, França i Polònia corresponen al 2015, les d'Irlanda i Luxemburg, al 2017 i les d'Israel, al 2012.
Font: OECD/AIAS ICTWSS, 2017.

Els estats nòrdics són els més avançats en polítiques de conciliació i compten amb generosos permisos de maternitat i paternitat

cost econòmic. L'elevat nivell de protecció social va associat a una forta càrrega fiscal i a un volum elevat de treballadors públics, la qual cosa no està a l'abast de tots els estats. Els estats nòrdics dediquen un percentatge relativament alt del seu PIB a despesa pública social, especialment si ho comparem amb els estats que tenen un model liberal. Per exemple, el 2019 la despesa pública social a Finlàndia, en percentatge sobre el PIB, va ser del 29,1% i a Dinamarca, del 28,3%, mentre que al Regne Unit i Irlanda el percentatge va ser del 20,6% i del 13,4%, respectivament. Bona part dels països mediterranis, com l'Estat espanyol (24,7%) i Portugal (22,6%), també destinen menys recursos públics a la despesa social que els nòrdics. Les diferències són menors si comparem el model nòrdic amb el model continental on trobem que França dedica un 31% del seu PIB a despesa social pública. El fet que la despesa social pública del model nòrdic no sigui encara més elevada —atesa la gran generositat del sistema— s'explica en part pel rigor pressupostari d'aquests estats, que busquen la màxima eficiència en la despesa pública.

Com és d'esperar, per finançar aquest sistema és necessari recaptar un volum elevat d'impostos, la qual cosa situa els estats nòrdics entre els països amb més ingressos fiscals sobre el PIB —vegeu Gràfic 2. Pel que fa a la font d'aquests ingressos, s'observen diferències. Per exemple, al 2018 la proporció d'ingressos fiscals que prové de les contribucions socials està prop del 10% a Noruega i Suècia, mentre que a Dinamarca els programes socials no es financen amb contribucions a la seguretat social.⁴

Una altra manera de visualitzar la càrrega fiscal que suposa la despesa social d'aquests estats és analitzant la proporció que representen els impostos sobre el cost laboral de l'ocupador —coneguda com «falca fiscal» o, en anglès, *tax wedge*. El 2020, aquesta ràtio era del 35,2% a Dinamarca, 41,1% a Finlàndia i 42,6% a Suècia. En contrast, al Regne Unit suposava el 30,8%, als EUA, el 28,2% i al conjunt de l'OCDE, el 34,6%.

⁴ Un cas destacat és el de les pensions, que a Dinamarca, a diferència d'altres estats com l'Estat espanyol, van a càrrec del pressupost nacional, és a dir, es financen a través d'impostos.

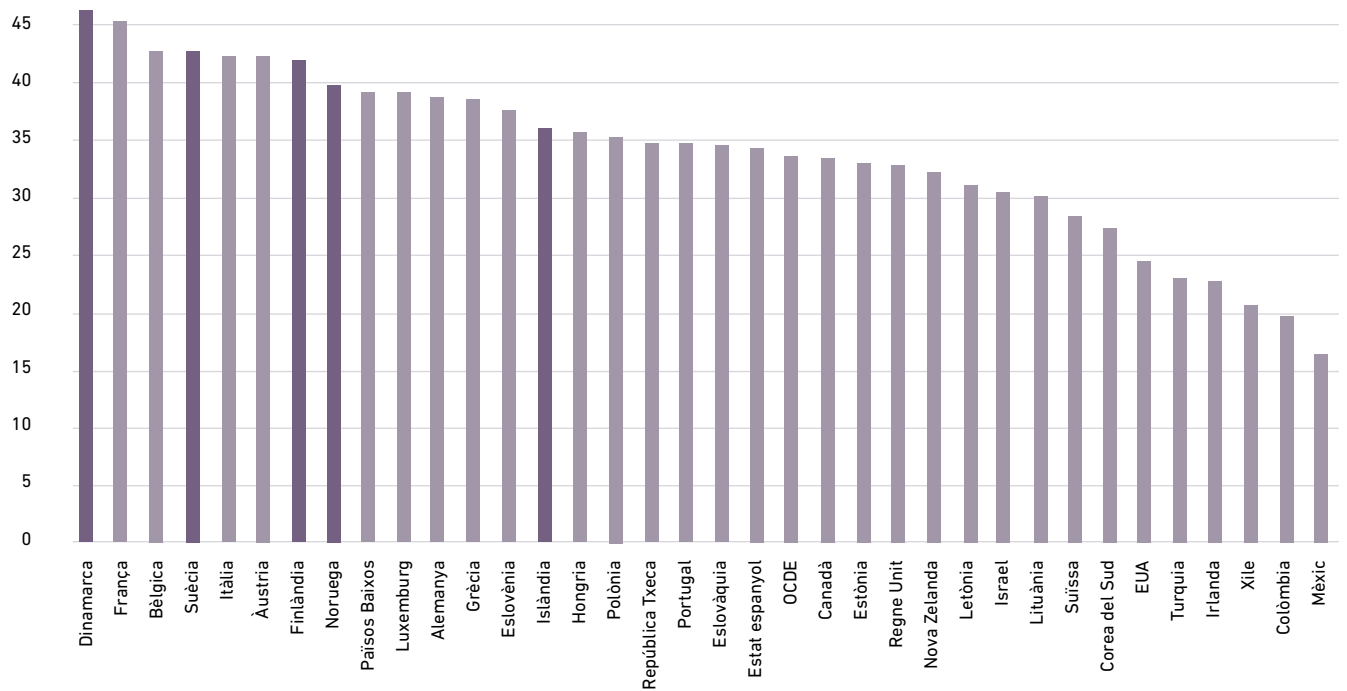
Deixant de banda la càrrega fiscal, el model nòrdic també requereix de molts treballadors públics per poder proveir serveis públics de qualitat. El 2017, Dinamarca, Finlàndia, Noruega i Suècia van ser els estats de l'OCDE amb un major percentatge de treballadors ocupats pel sector públic —vegeu Gràfic 3. En el cas de Noruega, la xifra arribava a tres de cada deu treballadors. Es tracta d'una proporció semblant a la de Suècia i Dinamarca però molt allunyada de la mitjana de l'OCDE, que té un 18% de l'ocupació total empleada pel sector públic.

Tenir una força laboral amb molta presència de treballadors del sector públic no té per què estar renyit amb l'eficiència. Ara bé, perquè això sigui així, és necessari que l'administració compti amb un sistema meritocràtic i una bona qualitat institucional que garanteixi baixos nivells de corrupció. Com argumenten Carl Dahlström i Víctor Lapuente,⁵ l'organització de la burocràcia estatal és tan important com l'activitat dels polítics per garantir l'eficiència de l'adminis-

⁵ DAHLSTROM; LAPUENTE, *Organizando el Leviatán*.

Gràfic 2

Ingressos fiscals sobre PIB en els estats de l'OCDE, 2020 (%)

Font: OCDE, Revenue Statistics, 2020.

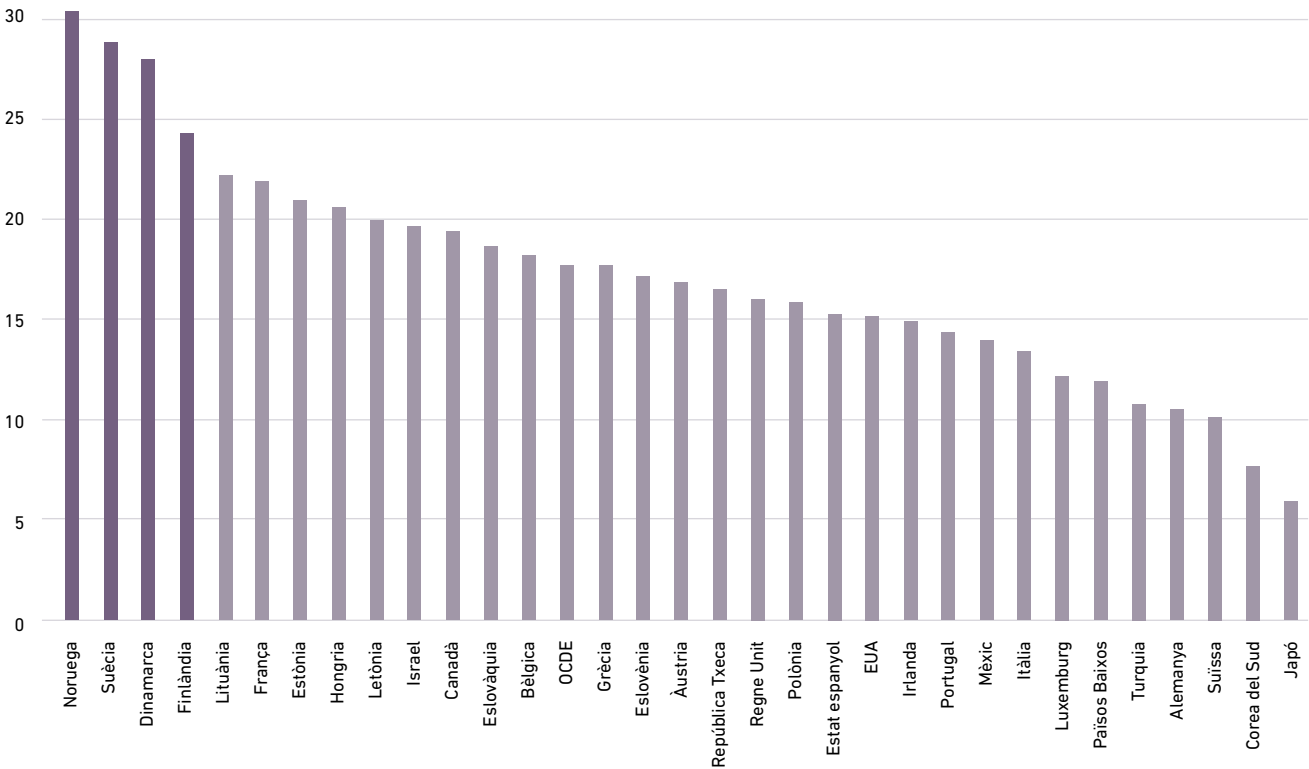
tració pública. Així doncs, no és el mateix un sistema on els funcionaris accedeixen a la funció pública per mèrits propis, que quan ho fan gràcies a les seves connexions polítiques, i d'això depèn l'existèn-

cia d'un bon govern. Segons l'Índex Europeu de Qualitat del Govern, de la Göteborgs universitet, la ciutadania dels estats nòrdics considera —basant-se en les seves percepcions— que la qualitat del seu

govern és bona. A altres latituds com Itàlia obtenen una puntuació molt inferior en aquest índex i, per tant, sense millores institucionals prèvies, seria difícil esperar que un major pes del sector públic

Els factors culturals i socials i els baixos nivells de frau i evasió fiscal són elements importants per entendre el suport a un model amb una càrrega fiscal tan elevada

Gràfic 3
Percentatge d'empleats públics sobre l'ocupació total, 2017 (%)

Font: OECD, Government at a glance, 2019.

El model nòrdic permet una forta correcció de les desigualtats de classe, donant peu a una societat més igualitària i minimitzant les diferències socials derivades de l'estructura ocupacional

es tradueix automàticament en un major benestar.

Factors culturals i socials per donar suport al model

La càrrega econòmica que suposa el model nòrdic i l'elevada pressió fiscal que porta associada fa que sovint es qüestioni la seva sostenibilitat en el llarg termini. A més, els detractors d'aquest model sostenen que l'arquitectura del sistema introdueix importants desincentius i distorsions en l'economia. Tot i això, el suport de la societat al model nòrdic és molt ampli.

Però, si la càrrega econòmica és tan elevada i pot estar introduint desincentius en el mercat laboral, com s'ho fan aquests estats per mantenir uns ingressos fiscals tan elevats sense posar en risc l'economia? L'economista danès Henrik Kleven identifica tres factors clau.⁶ En primer lloc, compten amb bons sistemes d'informació que els permeten garantir un baix nivell de frau fiscal. Segon, el fet que les

bases imposables siguin àmplies també ajuda a tenir uns nivells baixos d'evasió fiscal i a mantenir en nivells moderats l'elasticitat dels ingressos imposables respecte al tipus impositiu marginal. I en tercer lloc, el fet de subvencionar o proveir amb recursos públics serveis com la cura de la infància i la gent gran, el transport, o l'educació, ajuden a treballar i, per tant, s'estimula l'oferta de mà d'obra.

Una altra hipòtesi plausible és que els països escandinaus tinguin un comportament diferenciat degut a influències socials o culturals particulars. Aquesta explicació dificultaria replicar el model socialdemòcrata en altres territoris amb normes morals molt diferents. Kleven explora aquesta possibilitat i confirma l'existència de correlacions entre recaptació tributària i aspectes socials —com la confiança envers les altres persones o les creences respecte a les persones pobres.⁷ Tot i això, és complicat proporcionar evidència causal ja que hi ha molts factors institucionals que podrien influir sobre les diferències entre països.

En definitiva, els factors culturals i socials i els baixos nivells de frau i evasió fiscal són elements importants per entendre el suport a un model amb una càrrega fiscal tan elevada.

Desigualtat baixa i elevada participació de les dones al mercat de treball

El model nòrdic permet una forta correcció de les desigualtats de classe, donant peu a una societat més igualitària i minimitzant les diferències socials derivades de l'estructura ocupacional. El Gràfic 4 presenta l'índex de Gini, que mesura la desigualtat de renda, de diferents estats europeus. El gràfic mostra com els països nòrdics tenen una distribució d'ingressos relativament equitativa en comparació amb la resta d'estats de la UE.

A més de la desigualtat de renda, també és important fixar-se en la desigualtat d'oportunitats. Una bona forma de mesurar-la és amb la mobilitat social intergeneracional, és a dir, la relació entre l'estatus socioeconòmic dels pares i el dels seus fills quan arriben a l'edat adulta. En

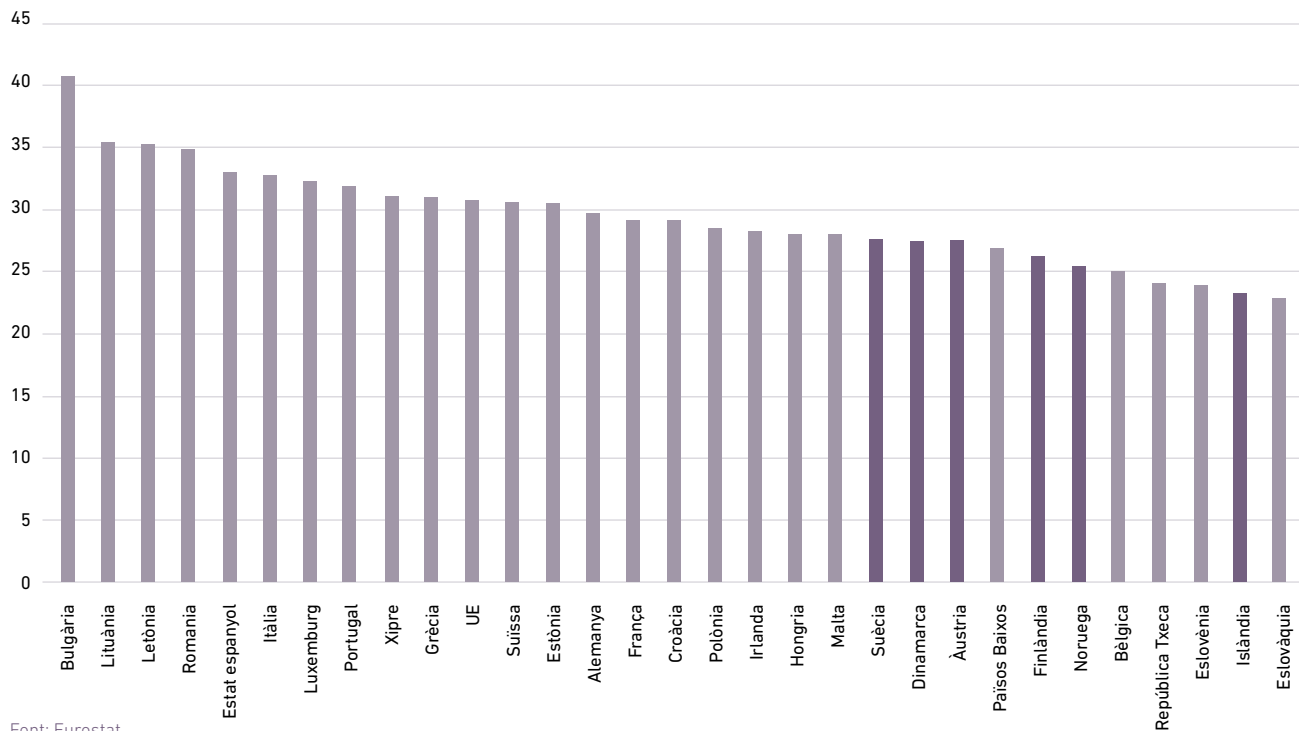
⁶ KLEVEN, «How can Scandinavians tax so much?».

⁷ Ibidem.

Els països nòrdics tenen una distribució d'ingressos relativament equitativa en comparació amb la resta d'estats de la UE

Gràfic 4

Índex de Gini. Selecció d'estats europeus, 2019

Font: Eurostat.

Nota: les dades d'Islàndia corresponen al 2018.

aquest aspecte els països nòrdics també presenten resultats favorables. Un estudi de l'OCDE revela que la mobilitat intergeneracional en termes d'ingressos és particularment baixa als EUA, França, Itàlia i el

Regne Unit,⁸ mentre que és més alta als països nòrdics —especialment a Dinamarca, Finlàndia i Noruega—,

⁸ OCDE, «A family affair: intergenerational social mobility across OECD countries».

ga—, així com també a Austràlia i al Canadà. L'estudi també conclou que la influència de l'estatus socioeconòmic dels pares en l'assoliment dels estudiants a l'educació secundària —mesurats amb el test de PISA— és

La disparitat d'ingressos està negativament relacionada amb la felicitat de la ciutadania i per això no sorprèn que els estats nòrdics obtinguin puntuacions elevades en els índexs de felicitat

Taula 1
Igualtat de gènere i participació laboral de la dona. Selecció d'estats europeus, 2018 (%)

	Taxa de participació femenina (%)	Bretxa de gènere en la participació en la força salarial (%)	Igualtat de gènere
UE	50,9	79,7	67,9
Suècia	60,8	90,2	83,8
Dinamarca	59,2	88,1	77,4
Finlàndia	54,8	88,5	74,7
Alemanya	55,0	83,1	67,5
Àustria	55,0	83,3	66,5
Bèlgica	47,8	81,4	71,4
França	50,6	84,2	75,1
Irlanda	53,0	78,8	72,2
Regne Unit	56,8	83,4	72,7
Estat Espanyol	59,2	84,0	2,0
Itàlia	39,5	67,8	63,5
Portugal	53,3	83,5	61,3

Font: ILO (World Employment and Social Outlook: Trends for Women 2017) i Índex d'Igualtat de Gènere de la UE (2018)
Notes: la bretxa de gènere es calcula dividint la taxa de participació femenina entre la taxa de participació masculina.

particularment forta a Bèlgica, als EUA i a França, mentre que és més feble en alguns països nòrdics —Finlàndia, Islàndia i Noruega—, així com a Canadà i a Corea del Sud.

La desigualtat, més enllà de ser un fre a la justícia social, té conseqüències sobre el benestar de les persones.

Segons estudis recents,⁹ la disparitat d'ingressos està negativament relacionada amb la felicitat de la ciutadania i per això no sorprèn que els estats nòrdics obtinguin puntuacions elevades en els índexs de felicitat. Segons

9 FERRER-I-CARBONELL; RAMOS, «Inequality and Happiness».

el World Hapiness Report, de Gallup de 2020, Finlàndia és el país més feliç del món per tercer any consecutiu. En l'àmbit laboral, el model nòrdic no només és capaç de contenir la dispersió salarial sinó que també té una gran capacitat per crear llocs de treball, que es reflecteix en unes

La participació de la dona al món laboral contribueix a reduir les desigualtats de gènere, que també són relativament baixes als estats nòrdics

elevades taxes d'ocupació i uns nivells d'atur relativament baixos. El 2019 la UE-27 presentava una taxa d'atur del 7,57% de mitjana, per sobre dels nivells de Noruega (3,70%), Islàndia (3,93%), Dinamarca (5,06%), Suècia (6,77%) i Finlàndia (6,74%). A més, és remarcable l'elevada taxa de participació femenina en el mercat de treball —en especial a Dinamarca i Suècia— com s'observa a la Taula 1. La participació de la dona al món laboral contribueix a reduir les desigualtats de gènere, que també són relativament baixes als estats nòrdics. Tot i això, fins i tot en aquests països la igualtat plena encara està lluny de ser assolida.

L'excepcionalitat nòrdica i les possibles rèpliques

Els estats nòrdics gaudeixen d'un sistema polític estable, de governs democràtics i d'una majoria social que dona suport a un sistema que, tot i representar una forta càrrega fiscal per a la seva ciutadania, reporta importants beneficis en termes de benestar. El fet que l'administració pública pugui oferir serveis públics d'alta qualitat i que la ciutadania percebi que els seus diners no financen casos de corrupció sinó

que serveixen per millorar el seu nivell de vida, facilita que el govern obtingui suport a l'hora de demandar ingressos tributaris elevats. Això, com s'ha mencionat, no seria factible en estats amb una qualitat institucional més baixa. Per tant, l'excepcionalitat nòrdica pot ser difícil de replicar en societats amb característiques i normes socials molt diferents a les d'aquests països.

Altrament, l'estabilitat política i l'ampli suport social entre el conjunt de la població ha fet possible la introducció de reformes per adaptar els models de benestar a una realitat canviant i garantir-ne la sostenibilitat al llarg dels anys. La societat dels estats nòrdics és exigent respecte a les polítiques públiques, però alhora el govern compta amb el suport social per fer les reformes necessàries. A Dinamarca, per exemple, el sistema de subsidis va experimentar una forta revisió entre les dècades de 1970 i 1990 per mirar de reduir els nivells de desocupació, i es van introduir canvis importants en el dret al subsidi d'atur, entre d'altres. Sense el suport de la classe mitjana i de sectors amb rendes mitjanes-altes, aquestes reformes haguessin estat molt més difícils de tirar endavant.

Hi ha altres trets específics dels estats nòrdics que expliquen l'èxit del seu model de benestar, alhora que dificulten que sigui replicable en altres contextos. Entre aquests trets destaquen els nivells relativament baixos de diversitat religiosa i ètnica, i el fet que siguin països petits i homogenis —la qual cosa facilita la cohesió social. Suècia compta amb una població de 10,3 milions d'habitants mentre que Dinamarca, Finlàndia i Noruega tenen al voltant de sis milions d'habitants. A més, la població es concentra en nuclis de població concrets, la qual cosa facilita la prestació de serveis.

Si bé el model socialdemòcrata pot ser difícil de replicar en societats radicalment diferents, el que cal fer és pensar com recaptar impostos i redistribuir riquesa amb el mínim de distorsions possibles —ja sigui evasió, elusió o frau fiscal, o desincentius al treball— i per fer-ho es poden prendre com a referència l'experiència dels països escandinaus i fer servir les lliçons apreses al llarg dels anys, mirant d'adaptar-les al context particular de cada país.¹⁰

10 KLEVEN, «How can Scandinavians tax so much?».

El model nòrdic té reptes estructurals, com ara el derivat de l'envelliment de la població o el de l'auge de l'extrema dreta europea, que pot dificultar arribar a consensos en l'àmbit del benestar

Per acabar, el model nòrdic no està exempt de reptes estructurals que també afecten altres països, com poden ser el repte demogràfic derivat de l'envelliment de la població o el de l'auge de l'extrema dreta europea, que pot dificultar arribar a consensos en l'àmbit del benestar. Caldrà seguir atents a l'evolució del model nòrdic en els propers anys per veure com hi dona resposta. ■

■ Bibliografia

DAHLSTROM, Carl; LAPUENTE, Victor. *Organizando el Leviatán*. Barcelona: Deusto, 2018

ESPING-ANDERSEN, Gøsta. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press, 1990.

FERRER-I-CARBONELL, Ada; RAMOS, Xavier. «Inequality and Happiness». A *Journal of Economic Surveys*, vol. 28 (5), pàg. 1016-1027, 2014.

KLEVEN, Henrik Jacobsen. «How can Scandinavians tax so much?». A *Journal of Economic Perspectives*, vol. 28 (4), pàg. 77-98, 2014.

MYLES, John; QUADAGNO, Jill. «Political Theories of the Welfare State». A *Social Service Review*, vol. 76 (1), pàg. 34-57, 2002.

OCDE. «A family affair: intergenerational social mobility across OECD countries». A *Economic Policy Reforms. Going for Growth*, part II, capítol 5, 2010.

TELLO, Enric (Coord.). *Com hem arribat fins aquí. Una introducció a la història econòmica global*. Barcelona: UOC, 2012.

fòrum

Mihaela Vancea

“El republicanisme democràtic no està en contra del mercat, que sempre ha existit. Està en contra de l'acumulació de la riquesa en poques mans”

Una conversa amb Dolors Bassa

Fotografies: Pau Venteo

No sabem encara si, com es deia, la pandèmia ens ha fet millors, però el que és segur és que ens ha fet més desiguals. Un procés que fa dècades que s'accelera ha trobat en el coronavirus un nou ressort. Ho analitza l'exconsellera de Treball, Afers Socials i Famílies, Dolors Bassa (1959), que se serveix de la seva llarga trajectòria com a sindicalista i, més recentment, al capdavant del departament que va impulsar la Renda Garantida de Ciutadania (RGC) i, fins i tot, com a presa política, posició des de la qual ha reflexionat sobre el concepte d'èxit personal. La conversa es desenvolupa amb elevada sintonia amb Mihaela Vancea (1970), profesora associada a la UPF en el camp de les ciències socials i polítiques, defensora del republicanisme democràtic i investigadora en diversos àmbits de la desigualtat i de propostes per fer-hi front, com la Renda Bàsica Universal (RBU).

Roger Tugas > Les dades indiquen que la desigualtat ha crescut durant la pandèmia, especialment a l'Estat espanyol. Us sorprèn?

Mihaela Vancea > No, la desigualtat va augmentar moltíssim a partir de la crisi del 2008; des de llavors hi ha molta més diferència entre els pobres i els rics. I això que la classe mitjana ja havia anat desapareixent des dels anys 1980 amb l'acceleració del procés de globalització i la crisi de l'estat del benestar. Cada cop hi ha més polarització entre exclosos i gent rica. La Covid-19 ha mostrat encara més aquesta desigualtat, sobretot respecte a les dones, les quals han patit més durant la pandèmia, ja que es dediquen més a tasques de cures i a sectors sanitaris i socio-sanitaris. Han estat més vulnerables. I a moltes d'elles el teletreball ha fet que els augmentés encara més la feina domèstica i de cures de persones dependents. Ara bé, si imagineu una dona que, a més, és immigrant, soltera o que viu en alguna zona marginal, aquesta desigualtat és acumulativa i el resultat són grans bosses de pobresa.

Dolors Bassa > La Covid ha reflectit la desigualtat estructural que ja existia. La incapacitat de mantenir una

situació econòmica de molta gent i més en sectors més dèbils. En les dones, però també al sector de l'hostaleria o el comerç, on els salaris són més baixos i la gent no té capacitat d'estalvi. Els expedients d'ocupació afecten molt aquesta classe treballadora; alguns ERTO es converteixen en ERO definitius i creem bosses de desigualtat més grans que amb la crisi del 2008. El que demostra la pandèmia és que no només afecta els sectors més dèbils, sinó que ja teníem una estructura molt dèbil tant laboral com social. I aquest no és res més que el mirall del que passava abans agreujat pel contagi de la pandèmia.

Mihaela Vancea > A més, la globalització modifica la naturalesa de l'ocupació i tots els avenços tecnològics donen com a resultat feines més qualificades, però a l'Estat espanyol encara té preeminència treball vinculat amb el turisme o la construcció. I la pandèmia encara ha precaritzat més aquests sectors.

Dolors Bassa > El que emergeix és aquesta estratificació existent al món laboral que prové de polítiques neoliberals de l'economia, de la de-

Bassa > El tipus de política social l'hem de valorar pel resultat, no per la quantitat de diners que implica

sigualtat, la precarietat existent i la discriminació, per exemple, cap a les dones. El Govern ha fet un informe sobre com ha afectat la pandèmia a les dones i la conclusió és que aquesta ha agreujat moltíssim les desigualtats existents, també en relació a la violència masclista, la qual ha victimitzat més les dones sense recursos.

Roger Tugas > Tot i això, els defensors del model actual sostenen que mai no s'havia viscut tan bé com ara i això ja justifica les diferències. N'hi ha prou amb això? És just?

Dolors Bassa > No, els índexs que tenim com el PIB demostren que millora la mitjana, però sabem que un 1% de població posseeix l'equivalent al 60% més pobre. Així que les persones amb salaris baixos i poca qualificació tenen pràcticament un 43% menys del que demostren les dades. Hauríem d'aprendre de la pandèmia qüestions com el decreixement, que a mi m'agrada anomenar com a decreixement cívic. Cal qüestionar aquest voler tenir per voler tenir, aquest és el moment que ens hem de replantejar la societat. El major benestar ha de ser per a

tothom. Caldria enfocar les polítiques públiques més als resultats que al seu cost. Quan era consellera, tenia molta mania en reclamar que no parléssim del PIB, sinó de l'Índex de Progrés Social, que reflecteix també el benestar de la gent. Si Catalunya és la regió 76 de les 240 europees en PIB, en Índex de Progrés Social baixem al lloc 135. Hi ha una diferència abismal entre el benestar global i les polítiques que fem! Andalusia és la regió 170, mentre que el País Basc és la regió 48. El tipus de política social l'hem de valorar pel resultat, no pel cost o quantitat de diners que implica; cal replantejar el model econòmic.

Roger Tugas > Un acudit d'economistes ironitza que, si Bill Gates entra en un bar, automàticament tots els que hi són es converteixen, de mitjana, en milionaris.

Mihaela Vancea > Sí, comparteixo l'opinió de la Dolors. La prosperitat ha crescut de manera desigual, tant entre països com, dins d'un mateix país, entre població pobre i rica. I és problemàtic mesurar el benestar. El PIB és molt limitat, es pot usar l'Índex de Desenvolupament Humà

que inclou altres elements, però últimament s'utilitza més aquest índex de progrés social, que incorpora uns dotze indicadors entre els quals l'educació, la salut o la llibertat personal, i exclou els més econòmics com el PIB, se centra més en complir les necessitats bàsiques de la gent i donar-li opcions de desenvolupar capacitats i potencialitats vitals. Depenent de quin índex usem, podem obtenir dades que no reflecteixin la situació real pel que fa al benestar de la gent. Cal estar atents a això.

Dolors Bassa > Aquesta també és una conseqüència del fet que parlem molt de pobresa, que és la conseqüència, i no massa de les desigualtats. I caldria fixar-nos més en això. Per què arribem a aquesta pobresa abismal? Quines desigualtats hi ha? I aquí cal abordar les polítiques que fem i quins resultats donen. No n'hi ha prou amb dir que cada persona s'espavila a nivell individual; l'estat ha d'influir més perquè aquesta diferència no sigui tan greu i es redueixin, així, les desigualtats. Que no compti només el «mèrit» personal d'algú, perquè no es tracta només del que saps i com ho fas, també compta a qui coneixes i com coneixes. En la

societat no compta l'individu tot sol, eradicar la desigualtat implica que l'estat desenvolupi polítiques públiques. Repartir la riquesa, redistribuir, prioritzar, és el que cal.

Roger Tugas > Hi ha certa unanimitat en la necessitat de fer front a la pobresa, però els xocs arriben quan es parla de com recaptar els recursos via impostos per aconseguir-ho. Pocs polítics s'atreveixen a dir que pujaran els impostos, malgrat que tothom sap que cal fer-ho si realment es vol revertir la pobresa.

Mihaela Vancea > Exactament. És més fàcil assolir viabilitat política per afrontar mesures assistencialistes vers les persones pobres, però, quan parles de desigualtat, calen mesures estructurals i universalistes. Cal canviar l'estructura de classe de la societat i les relacions de poder dintre i entre les classes socials. I aquestes polítiques generen més reticències dels rics i, per tant, dels polítics. Si parles de desigualtat, cal aplicar polítiques més radicals, com mesures fiscals progressives, una RBU i incondicional, una renda màxima —que els rics no puguin passar d'un cert nivell de renda... Són mesures més impopulars per a la gent rica, i per tant la seva viabilitat política decau.

Dolors Bassa > Exacte aquí entrem a l'estructura de desigualtat de poder, més enllà de les desigualtats socials i econòmiques. El que deia abans: és més fàcil accedir a determinats llocs de treball en funció de qui coneixes. Tu parlaves de classe mitjana i segurament aquest ha estat un dels grans mals que hem tingut, que tothom ha volgut ser classe mitjana i al final hem perdut la consciència de classe treballadora. I això fa que individualitzem

Vancea > La RBU no és que no sigui viable des d'un punt de vista econòmic, això els estudis ho han demostrat, sinó que no ho és des de la política

les relacions, mentre que els nous reptes s'aconsegueixen a partir de la col·lectivització. Amb això, els sindicats s'han afeblit i atomitzat i les reformes laborals han prioritzat els acords entre el treballador i l'empresa, amb una relació de poder no equiparable. I així amb tot, sabem que la riquesa no és il·limitada, però també sabem que un 30% dels aliments es malbaraten. Hem de canviar aquesta manera de viure, que el compromís personal esdevingui col·lectiu i que això es reflecteixi en el poder polític. No crec que el problema sigui que els polítics no ho defensin, sinó que és un problema de la societat en general, de la mentalitat conforme el tenir representa més que el ser. Cal canviar aquesta estructura social per avançar cap a la igualtat i no resoldre només assistencialment la pobresa.

Mihaela Vancea > Aquestes mesures assistencialistes tenen més acceptació que les universalistes, perquè aquestes segones impliquen una línia ideològica redistributiva i això significa que, per exemple, el segment de població més ric hi perdrà, en cert sentit, a l'hora d'implementar-ho.

Dolors Bassa > T'has referit a la RBU, de la que se'n parla molt. A Catalunya vam aconseguir la RGC, que ja implicava una universalització i un dret subjectiu o sigui anava més enllà del PIRMI. Ara bé, la RBU és viable? Ara el Govern ha aprovat impulsar un pla pilot, però quan vaig treballar per implementar la RGC —per la qual vam haver de fer 170 reunions per arribar a consens amb els agents econòmics i socials i els actors implicats— ens vam trobar amb el problema dels recursos. Hi ha diners per a una RBU per a tothom amb la fiscalitat actual o cal canviar-ho absolutament tot?

Mihaela Vancea > Soc una gran defensora de la RBU, des del republicanisme democràtic. Per mi, és un dret de ciutadania, una mesura social de política redistributiva des del sistema impositiu, el qual ha de ser progressiu de veritat i ha d'eliminar tot frau fiscal. S'han fet estudis simulatius que han demostrat que es podria finançar a través d'aquest sistema tributari, si es reformula, en concret, mitjançant una reforma de l'Impost de la Renda de les Persones Físiques (IRPF). I el 20-30% dels més rics hi perdrien, tot i que de forma ínfima, ja

que rebrien la renda però l'increment impositiu seria superior.

Dolors Bassa > Hi estic d'acord, però em costa entendre com la implementem si no canviem la societat de forma estructural. Ara en farem una prova, i se'n fan també a Alemanya, als EUA i a Finlàndia, però de moment, per ara cap país s'ha atrevit a aplicar-la. I on n'hi ha són llocs que estan a les antípodes de com l'entenen. Com a Dubai, on se n'exclou tota la gent nouvinguda o immigrant que hi arriba. Com fem aquest pas més enllà de les proves pilot, per arribar-hi, a partir de la RGC? Com s'implementa?

Mihaela Vancea > Caldria reformar el sistema impositiu, clarament, i això requereix voluntat política, i aquest és el problema. La RBU no és que no sigui viable des d'un punt de vista econòmic, això els estudis ho han demostrat, sinó que no ho és des de la política. Aquest és el repte.

Roger Tugas > La RBU ha rebut limitades crítiques en el camp dels drets —el fet de rebre el pagament de la renda—, però segurament el problema arribaria amb el dels deures —

Vancea > El republicanisme democràtic no està en contra del mercat, que sempre ha existit: està en contra de l'acumulació de la riquesa en poques mans

necessitat d'apujar la pressió fiscal. Fins i tot amb l'impost de successions, el qual impacta en menys d'un 10% de la població, la reticència és força elevada. El republicanisme està perdent la pugna en el debat ideològic entorn la fiscalitat?

Mihaela Vancea > Sí, qui mana és l'1% més ric i li interessa que els impostos relatius a la seva riquesa siguin els més baixos possibles. Fins que no canviem aquest sistema capitalista neoliberal, serà molt difícil que puguem implementar aquest tipus de polítiques. Ara bé, el republicanisme democràtic no està en contra del mercat, que sempre ha existit, està en contra de l'acumulació de la riquesa en poques mans.

Dolors Bassa > Aquesta és la clau, l'acumulació de riquesa. La desigualtat de poder i de com acumules riquesa en contra dels que deixen de tenir-la. La clau és la redistribució, això és el republicanisme. Polítiques socials que combatin la desigualtat redistribuint el que tenim.

Roger Tugas > Però fins i tot formacions d'esquerres assumeixen el discurs conforme que cal abaixar impostos.

Dolors Bassa > Perquè estan molt influïts pels monopolis i el poder econòmic. Tot i que no hi ha massa partits d'esquerres que facin aquest discurs. El problema és el contrapoder que fan certs lobbys i les elits econòmiques —no productives sinó extractives— quan intentes aplicar aquestes polítiques.

Roger Tugas > El candidat del PSOE en la campanya de la Comunitat de Madrid, Ángel Gabilondo, va prometre que no tocaria durant dos anys la política tributària d'Isabel Díaz Ayuso, que és de les més neoliberals del nostre entorn.

Dolors Bassa > Però és que ningú diu que el PSOE sigui d'esquerres o d'idees republicanes!

Mihaela Vancea > Els poders econòmics estan tan dins de la política que intenten fer un gir ideològic gran dins dels mateixos partits que es defineixen d'esquerres. El que cal és activar la nova classe social, el precariat, una classe de masses definida per arranjaments laborals inestables, falta d'identitat i erosió de drets. Ens toca ressuscitar-los o despertar la seva condició de classe

FUNDACIÓ

JO

JOSEP IRLA

Bassa > Caldria més consciència social i de classe en general, més que la individualització que hem anat adquirint

perquè puguin lluitar pels seus drets i una redistribució de la renda que recuperi els béns comuns i garanteixi una renda digna per a tothom. És definitiu que aquesta és la classe que té la capacitat per canviar el sistema però només si desenvolupa aquesta consciència de classe i pretén imposar la seva voluntat per canviar les coses.

Dolors Bassa > Això és consciència de classe! Del precariat en parlen les elits econòmiques, acadèmiques i polítiques, però la gent no és conscient que en forma part. Abans hi havia consciència de classe obrera, però aquesta falsa concepció de classe mitjana que comentàvem ha provocat que no passi res si el mercat està desregularitzat, si ets precari o si tens un contracte temporal. Cada cop s'han anat degradant més les relacions entre empresariat i classe treballadora i socialment ja no hi ha una lluita de poder i de decisió, i aquí afeblim la consciència de la nostra societat. Caldria més consciència social i de classe en general, més que la individualització que hem anat adquirint. I el sistema educatiu ja ens hi porta, buscant qui és el més trempat o

qui en sap més. Busquem sempre el millor de la classe, però costa implementar un mètode encarat a l'adquisició de competències. En el sistema de salut sí que s'ha aconseguit un servei més general, més proper als països socialdemòcrates que als anglosaxons. Quan a l'estiu vam anar a veure a la Marta Rovira a Suïssa, gent d'allà em comentaven que havien aconseguit implementar un salari mínim interprofessional de 4.200 euros. Ho vaig trobar fantàstic, però és clar, allà tot és privat, fins i tot la sanitat. Estem entrant en una dinàmica liberal que també ens hi aboca i ho hem de frenar. Espero que la Covid-19 ens hagi ajudat una mica a entendre que cal una consciència més social i ecològica i que necessitem malbaratar menys i redistribuir més.

Mihaela Vancea > Crec que aquest sistema capitalista neoliberal és molt fort a les nostres vides. Ha transformat molt la societat cap a l'individualisme i tenim vides mercantilitzades que depenen totalment d'aquestes grans corporacions multinacionals. Es parla molt de l'aparició d'un nou subjecte neoliberal, el qual s'ha de fer a si mateix, el *self-made* o

Vancea > Pots accedir a l'educació i esforçar-te, però això no t'assegura que puguis arribar al mateix nivell que algú que parteix d'una família rica i amb més oportunitats

l'empresari de si mateix entregat a la maximització del seu rendiment. El filòsof coreà Byung-Chul Han parla de la societat del rendiment, del cansament, que produeix treballadors que s'esprem a si mateixos. Parla de la síndrome del treballador cremat, que cal autoexplotar-se per autorrealitzar-se. I aquí la consciència de classe no té espai per desenvolupar-se. Representa que ets amo de tu mateix i, si no arribes a assolir aquest èxit, és tot culpa teva. Ets el responsable del teu propi èxit o fracàs.

Dolors Bassa > Això es veu molt quan tens un sotrac, com una malaltia o, com en el meu cas, quan entres a la presó i te'n adones que el que necessites no és res material, allò que de vegades en el dia dia no valoraves. La família, les amistats, l'entorn i l'autorrealització personal i no material. A la presó, em van preguntar on seia normalment, i llavors em vaig adonar que no tenia un sofà, que seia a una cadira de plàstic perquè no hi havia res més. Desconnectes del voler tenir per buscar l'èxit personal i arribes a destacar i prioritzar l'estar bé amb un mateix, no buscant l'èxit professional.

Roger Tugas > Ara hi ha una mena de fascinació, amb les noves tecnologies i les start-up, per les persones que creen del no-res al seu garatge algun projecte que acaba sent una multinacional. Gent que demostraria que qualsevol podria acabar formant part d'aquest 1% més ric només amb esforç, capacitat de treball i meritocràcia. Això també provoca un fals emmirallament que dificulta la presa de consciència de classe?

Mihaela Vancea > Aquest estat competitiu provoca que visquem en societats de risc i treball precaritzat. I aquest estat competitiu llença aquesta idea conforme amb el teu esforç pots arribar a l'èxit, i això és totalment fals. El punt de partida de cadascú ens marca i condiciona totalment. Les persones més riques ho són perquè les seves famílies ho són, això no es pot obviar. Les desigualtats estructurals influeixen, l'origen social influeix en l'assoliment educatiu o professional. Fins i tot si diem que tenim una educació democràtica i que tothom pot formar-se, no és el mateix si anem a una escola d'un barri marginal o si vaig a alguna d'elit o on els ensenyin diverses llengües. Pots accedir a l'educació i

esforçar-te, però això no t'assegura que puguis arribar al mateix nivell que algú que parteix d'una família rica i amb més oportunitats.

Dolors Bassa > Això ho explica el filòsof Michael Sandel al llibre *La tirania del mèrit*. De quina manera volem arribar a dalt? La meritocràcia et vol fer creure que pots arribar al mateix nivell dels que han arribat a dalt, però sense tenir en compte les desigualtats de l'entorn. Des del naixement, la raça, el gènere i tota la resta de condicionants. És partir d'una idea errònia conforme una persona individual ho pot fer tot. L'entorn varia les condicions d'aquest mèrit; l'esforç personal no ho és tot. El mèrit personal és una cosa bona però no s'ha de sobrevalorar. Cal tenir-ne, així com voluntat i repte personal, però sent conscient dels condicionants de l'entorn. El moviment ha de ser col·lectiu, per al progrés social, nacional i per a tothom. Un sol no pot ser màrtir de res.

Roger Tugas > L'epidemiòleg social Richard G. Wilkinson defensa que, si un nord-americà vol viure el somni americà, hauria de mudar-se a Dinamarca. En una societat igualitària, és més fàcil el progrés col·lectiu?

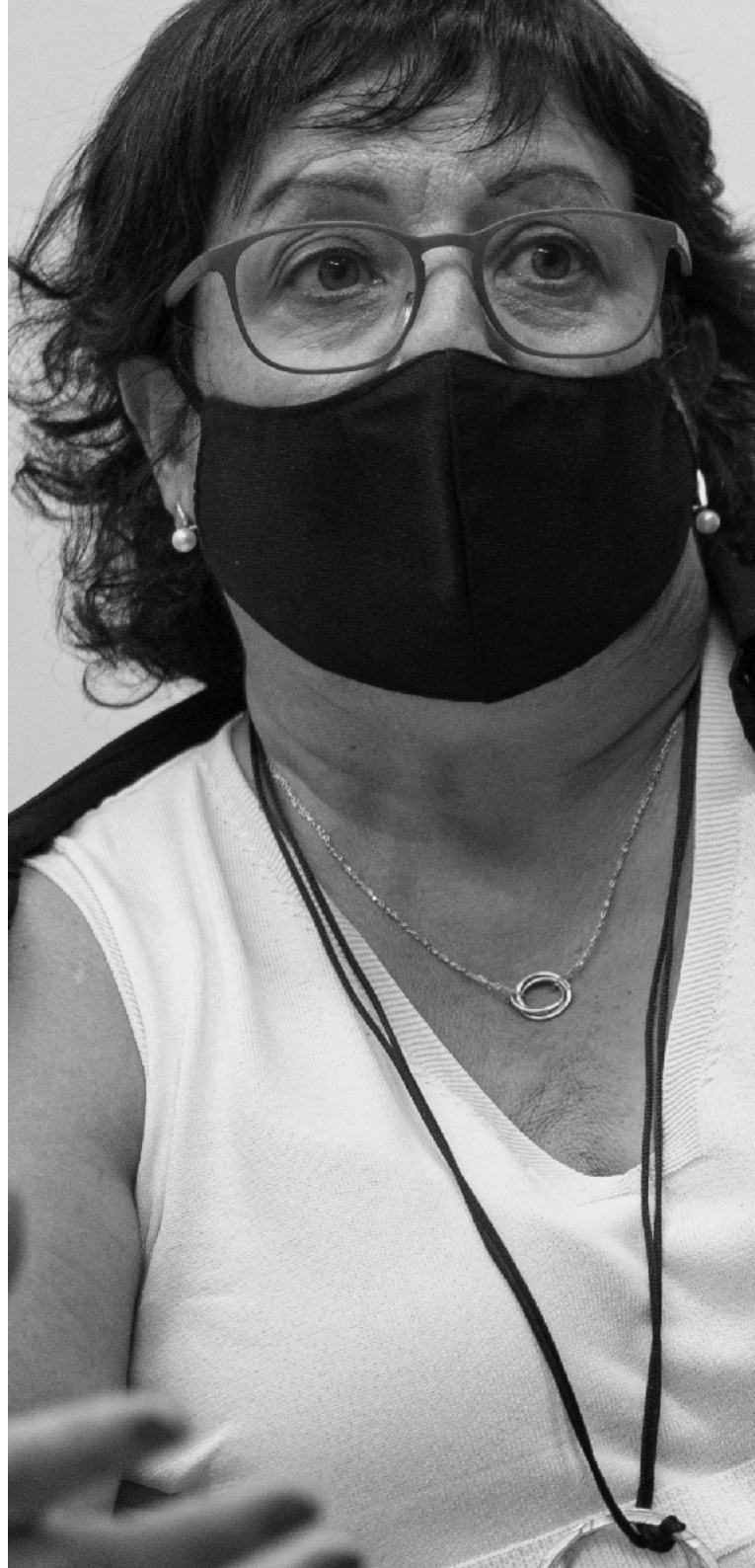
Dolors Bassa > Sí, està demostrat que el progrés és major a les societats igualitàries. La igualtat d'oportunitats no és un repte sinó una evidència.

Mihaela Vancea > A aquests països hi ha un sistema polític més estable, una majoria social que dona suport a aquest sistema, millors taxes de benestar i polítiques més universalistes que assistencialistes. Sembla que aquest tipus de polítiques tenen més acceptació i suport social en el cas dels països petits i homogenis, com tots els escandinaus, trets que faciliten la cohesió social. Allí es poden assolir més fàcilment aquests objectius redistributius o les polítiques socials universalistes.

Dolors Bassa > I també permet que les polítiques públiques avancin més que en un gran estat, on hi ha més reticències. En la meritocràcia reconeixes el talent personal, però no l'estructura social on et trobes, i les polítiques socials es basen en les dues dimensions, la individual i la de l'entorn. Per això, a països petits és més fàcil avançar, sempre i quan s'apliquin polítiques social-demòcrates i no altres models.

Roger Tugan > Tornant a la RBU, per exemple, hi ha qui diu que, si tens els mínims coberts, ja no tens incentius per treballar.

Mihaela Vancea > No, això és fals. Creieu que ara una persona que viu en una multinacional és més feliç que la seva àvia que vivia en una economia de subsistència? Nosaltres, encara que guanyem més, tenim la vida totalment mercantilitzada, no tenim temps per compaginar la vida laboral i personal, per a l'oci, per desenvolupar els

Vancea > Els contractes cada cop són més inestables, temporals i insegurs, i tot això ens provoca una pressió contínua sobre nosaltres per no perdre cap oportunitat i poder arribar a final de mes

nostres hobbies o altres habilitats diferents de les professionals... Estem totalment determinats per aquesta lògica d'autoafirmació i èxit professional. I això ens esclavitzava. El treball assalariat, com deia Aristòtil, és un treball esclau a temps parcial, és a dir, que el fet de no disposar dels mitjans econòmics necessaris per a la subsistència i de dependre d'altres per poder viure ens converteix en esclaus d'aquells que ens paguen. I els contractes cada cop són més inestables, temporals i insegurs, i tot això ens provoca una pressió contínua sobre nosaltres per no perdre cap oportunitat i poder arribar a final de mes. Una RBU augmentaria la nostra autonomia i llibertat de decidir per nosaltres mateixos.

Dolors Bassa > Molta gent treballa per tenir el mínim de subsistència. Per això, una RBU o una RGC ben implementada podria garantir aquest mínim i que poguessis tenir temps per a l'oci i per pensar i progressar en tots els àmbits, més enllà de l'econòmic, cosa que convé a qualsevol societat. Serà cada cop més imprescindible que l'estat apliqui

i intervingui amb polítiques en aquest sentit, perquè, si seguim amb aquesta mercantilització, deixarem fora més gent incapaç d'arribar allà on vol. A més, l'escala serà cada cop més alta, seran menys els que hi arribaran i més els que en quedaran fora, cosa que incrementarà les desigualtats.

Mihaela Vancea > Una RBU donaria també força de negociació al treballador vers l'empresari. Podria dir, si li oferissin un treball precari, que no ho accepta perquè ja té cobertes les necessitats bàsiques. Tindria més autonomia i independència material davant d'una possible situació de dominació.

Dolors Bassa > I l'empresari també, perquè pot escollir el millor dins dels reptes, permetria progressar. Combatre les desigualtats implica trencar aquesta roda de trinxar el que tens a sota, a nivell empresarial, laboral o econòmic.

Roger Tugas > Ara em ve al cap una frase de Marx, concretament de Groucho Marx, qui afirmava: «He fet coses horribles per diners... com llevar-me aviat per anar a treballar».

Mihaela Vancea > Exacte! Qui diu que, si els treballadors no tinguessin més temps per a l'oci, això no seria beneficiós? Si jo tinc temps per descansar i desenvolupar els meus hobbies i habilitats personals, això m'atorga un benestar que es veurà reflectit al món laboral. I es tracta d'un procés bidireccional, si estic bé i content en el meu treball, això és veurà reflectit a la meua vida personal.

Dolors Bassa > Fins i tot hem canviat el vocabulari. Els avis parlaven d'una feina, allò que t'aporta i et fa estar bé, després vam passar a parlar del treball i d'ocupació. I posteriorment de món laboral, com una cosa externa. Cal tornar a la feina, que puguis escollir aquell treball que t'aporti a tu i a la societat, que t'agradi i t'aporti creixement. Estem perdent el vocabulari, es perd aquell element vinculat a la societat. Ara ja ningú diu que està en una feina, allò que els avis entenien com a agradable, ara ja s'ha abolit. Fins i tot hem arribat a parlar del mercat de treball! Ho mercantilitzem tot, fins i tot el treball, en lloc de valorar una feina que fas a gust.

Bassa > Combatre les desigualtats implica trencar aquesta roda de trinxar el que tens a sota, a nivell empresarial, laboral o econòmic

Roger Tugas > Abans la Dolors es referia a l'ensenyament. Com viu aquesta qüestió les noves generacions? Ara molta gent jove té com a referents persones que tenen feines individuals, com youtubers o influencers, els més importants dels quals se'n van a Andorra precisament per no col·laborar amb el col·lectiu. Us preocupa?

Dolors Bassa > Cal fer molta pedagogia.

Mihaela Vancea > Sí, clarament. Aquesta societat competitiva i de maximització del rendiment propi es reflecteix clarament en les noves generacions, i els canvis tecnològics hi han influït. Hi ha menys interrelació social i tot es fa a través de les xarxes socials, i des del punt de vista de les xarxes socials, com els models de comportament i èxit promoguts pels youtubers o influencers.

Dolors Bassa > El curs passat d'instituts o universitats es va fer en bona part a través de les xarxes, no hi va haver massa interrelació en determinats nivells. Acaben sent presons de vida!

Mihaela Vancea > Hi ha una part positiva del desenvolupament tecnològic, perquè automatitza tasques que poden ser molt feixugues, però això hauria d'estar compensat amb una massa de treball més qualificada o en el sector de serveis. I aquest tipus de societat influeix molt a les noves generacions. Els espais que tenien els avis, com els ateneus socials o altres centres de reunions, han desaparegut totalment. Ara els joves segueixen aquest tipus d'influencers i transmeten un tipus de vida individualista, de màxima despreocupació i satisfacció contínua, i per tant inassolible per la gran majoria.

Dolors Bassa > I que porta frustració. Un dels reptes en el món laboral està en el sistema educatiu. Hem viscut en un model individual i de continguts, i en cal un de capacitats i competències, de formar persones crítiques, que permeti desenvolupar-se a la societat, no només per progressar econòmicament, sinó socialment i com a persona. Com fer aquest canvi? És un dels grans reptes, hi ha molta gent que ho intenta. La secundària i els cicles formatius venien d'aquesta teoria, de capacitar la gent per desenvolupar-se a nivell

Vancea > L'Estat espanyol ha de pensar que els fons europeus s'acabaran, i que cal visualitzar l'escenari posterior

personal, per poder decidir i autode-terminar-se un mateix.

Mihaela Vancea > Sí que hi ha escoles per projectes, amb treball col·lectiu, reflexió i sentit crític, però són massa poques. Continua dominant la pedagogia tradicional basada en continguts pre-estructurats i memorització.

Dolors Bassa > A primària n'hi ha moltes, a secundària calen canvis més profunds, amb els adolescents.

Roger Tugas > Anant cap a les propostes concretes, heu parlat de la RBU i hi ha un debat social entorn el salari mínim, però la Mihaela ha esmentat abans el salari màxim. És una qüestió poc explorada, més enllà d'alguns acadèmics i malgrat que Franklin D. Roosevelt defensava forçar una mena de renda màxima imposant tipus propers al 100% a partir dels trams més elevats d'ingressos.

Mihaela Vancea > Les dues mesures bàsiques del republicanisme democràtic són la RBU i la renda màxima. Ho veig difícil, sí...

Dolors Bassa > Algunes empreses sí que han establert que, entre el salari

mínim dels treballadors i el salari màxim, hi hagi una escala diferencial màxima. Comença a aplicar-se i cal avançar cap a aquí. Si no, les diferències són brutals entre la gent productiva i els alts càrrecs. Es parla poc del salari màxim a nivell social, però dins de les empreses sí que es comenta, i això també és consciència de classe. Que un alt càrrec accepti que no ha de cobrar tant més que el que menys de la mateixa empresa continua sent un repte. Una manera d'implementar-ho és així.

Roger Tugas > En un referèndum, la ciutadania de Suïssa va rebutjar el 2013 obligar a fixar aquesta escala màxima conforme un alt directiu no podria cobrar més de dotze cops el pitjor pagat. És una diferència notable, però igualment va perdre. Per què dista tant de ser hegemònica una proposta que beneficiaria un gruix tan elevat de la ciutadania?

Mihaela Vancea > Els partits polítics reflecteixen o haurien de reflectir la mentalitat i els valors ideològics del poble, però també el seu discurs influeix sobre els mateixos electors. És un camí d'anada i tornada. I és clar, si els partits no aconsegueixen tenir

un discurs més incloent i social, això es reflecteix en la població.

Dolors Bassa > La societat acostuma a anar per davant i els partits miren també què els afavorirà en les eleccions. La democràcia és imperfecta i el fet que es voti cada quatre anys provoca curt-terminisme en relació a idees que, com la RBU, serien viables més a llarg termini. Una democràcia més participativa, com a Suïssa, podria ajudar a superar aquesta qüestió. Allà no va triomfar la proposta del salari màxim, però els sindicats ho poden tornar a intentar i, com més es participi, més pedagogia hi haurà i es podrà explicar la iniciativa. Ara costa, però cal fer pedagogia en defensa d'un republicanisme social i econòmic, ja que vivim en una societat capitalista i neoliberal.

Roger Tugas > Els projectes que es finançaran amb els fons europeus contribuiran a reduir les desigualtats o serà més del mateix?

Dolors Bassa > M'agradaria creure que contribuiran a reduir les desigualtats, però em fa por el contrari. Tots aquests recursos venen de la

UE, la qual és una unió d'estats i econòmica que no s'ha atrevit a fer el pas cap a una unió social. Potser s'influirà en l'apartat d'ecologisme i feminisme i això podria provocar canvis socials, però em temo que no seran molt profunds. Estem en una Europa d'estats on dominen els poders econòmics. Jo sempre focalitzo molt la mirada en la lluita de poders, que és el que provoca les desigualtats.

Mihaela Vancea > Estem en aquesta lògica del mercat, del creixement econòmic continu, d'aquesta política capitalista i neoliberal. I les ajudes van en aquesta direcció, exigeixen mantenir el creixement per abastir-se, però el que cal és que la societat sigui el més igualitària possible. L'Estat espanyol ha de pensar que els fons europeus s'acabaran, i que cal visualitzar l'escenari posterior. Què farem llavors? Està bé tenir la RGC i l'ingrés mínim, però es tracta de mesures puntuals per resoldre una situació de pobresa extrema actual i no abordaran la desigualtat més estructural.

Dolors Bassa > Tenim molts més reptes, com el de l'habitatge, i els fons no el resolen. També els papers per a tothom, ja que cal abordar què fem amb tota la gent que resideix sense dret a treballar de forma regular. Els necessitem i cada cop els necessitarem més. I aquests diners apunten cap a la sostenibilitat, l'acció climàtica i la transició ecològica, perquè ara hi ha més consciència, i també cap al feminisme, a resoldre desigualtats de gènere, però queden molts reptes encara. I com és possible que les empreses de l'Íbex-35 que encara deuen recursos en rebin més, quan només que tornessin els deutes ja resoldríem el problema? I encara els en donarem més!

Bassa > Com a país petit i independent, seria molt més fàcil aplicar polítiques socials des del republicanisme

Roger Tugas > Abans heu fet referència a les potencialitats dels estats petits i homogenis. Tindria més possibilitats per avançar cap a la igualtat Catalunya com a país sobirà?

Mihaela Vancea > Des del republicanisme democràtic, estic a favor d'una federació de repúbliques independents que es puguin autodeterminar, des d'un procés democràtic fraternal. Això seria positiu tant per avançar cap a més cohesió social i igualtat com en termes de convivència. Unes polítiques socials més universalistes podrien tenir més viabilitat política en un país petit com Catalunya que no en tot l'Estat espanyol, on costa molt aconseguir acords polítics per a certes mesures.

Dolors Bassa > No és una qüestió tant del dèficit fiscal, sinó de les oportunitats dels països petits i cohesionats. Fa dues legislatures, quan vam aplicar la RGC, qui ens havia precedit? Navarra, un territori petit que tenia polítiques de protecció social pròpies. I quan ha arribat l'ingrés mínim vital? Quatre anys més tard! Com a país petit i independent, seria molt més fàcil aplicar polítiques socials des del republicanisme i assolir

molta més igualtat, independentment de la relació amb la resta de països de l'entorn. Una República catalana seria una oportunitat per a avançar cap a una menor desigualtat, com ocorre a països com Dinamarca, Suècia o d'altres on han aplicat polítiques socialdemòcrates que, si a més són republicanes, molt millor.

Mihaela Vancea > L'experiència empírica mostra que la cohesió social s'aconsegueix sempre en nivells més baixos, sempre. Si vols canviar les coses en un barri, és la gent del barri qui sap què cal canviar i com aconseguir-ho. Si en canvi, vens de dalt i planteges, per exemple, una zona verda sense tenir en compte les necessitats reals de la gent, pot ser que aquesta no interessi gens o molt poc els veïns. El pacte social i la cohesió social necessària sempre són més viables a nivells de governança i administració locals. ■

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

CIBERACTIVISME FEMINISTA A CATALUNYA
EL CAS DEL BM DEL 2013
BERTA FLORES PAREDES

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

LA REFORMA DE LES PAU
ANÀLISI DES D'UNA PERSPECTIVA DE GÈNERE
ANDREU ARENAS
CATERINA CALSAMIGLIA

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

LAÏCITAT I PLURALISME
UNA ARQUITECTURA DE LA CONVIVÈNCIA EN LLIBERTAT
DANIEL CAMPER
ANTONI TROBAT

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

TELETREBALL I GÈNERE
ANÀLISI A CATALUNYA DES D'UNA PERSPECTIVA FEMINISTA
SILVIA CARRILLO GÓMEZ
MIREIA DURAN BRUGADA

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

ESTUDIS POLÍTICS I SOCIOECONÒMICS

www.irla.cat/publicacions

variables

Les eleccions del 14-F: una lectura contextualitzada

vista prèvia >

El 14 de febrer es van celebrar eleccions al Parlament de Catalunya. Unes eleccions que van catapultar l'independentisme a superar per primera vegada el llistó del 50% dels vots i que van situar Esquerra Republicana a la presidència de la Generalitat. Uns resultats rellevants produïts en unes eleccions enmig la pandèmia de la Covid-19 i amb plena divergència estratègica en el camp sobiranista. Uns resultats, per tant, que cal saber analitzar adequadament en el context polític i social tan específic que va envoltar-les.

Marc Guinjoan

Politòleg i professor de la Universitat de Barcelona

@mguinjoan

Les eleccions al Parlament de Catalunya del 14 de febrer de 2021 van portar molts canvis de fons si ens atenem al que havia estat la política catalana de la darrera dècada.

El principal partit del Parlament durant la legislatura 2017-2021, C's, va perdre fins a 30 diputats i va quedar relegat com a setena força política de la nova cambra, mentre que el PSC, liderat per l'antic ministre de Sanitat Salvador Illa (1966), va aconseguir concentrar el vot de l'unionisme i guanyar les eleccions —33 escons i 23% dels vots. Part dels vots de C's també van anar cap a la formació d'extrema dreta VOX, que va obtenir fins a 11 diputats en el nou Parlament —i un 7,7% dels vots. Victòria, tanmateix, amb poc recorregut atesos els resultats de l'independentisme, que amb Pere Aragonès al capdavant d'ERC i Laura Borràs liderant JxCat, també presentava noves cares. El 14-F va donar, per primer cop al Parlament de Catalunya, la victòria dins el bloc sobiranista a ERC —33 escons i 21,3% dels vots—, deixant a poca distància JxCat —32 escons, 20% dels sufragis. El PDeCat, que no va concórrer amb la formació liderada pel tàndem format per Carles Puigdemont (1962) i Jordi Sànchez (1964) va quedar fora del Parlament per no

haver depassat la barrera electoral del 3%, mentre que la CUP-G va millorar ostensiblement els seus resultats i va aconseguir 9 parlamentaris —6,7% dels vots. Finalment, l'independentisme va obtenir 74 diputats i fins al 51,2% dels vots, cosa que va permetre erigir a Pere Aragonès (1982) com a 132è president de la Generalitat de Catalunya.

Tanmateix, els resultats de les eleccions del 14-F van estar marcats sobretot per la pandèmia de la Covid-19 i la baixa participació que s'hi va registrar (51,3%), la més baixa en unes eleccions catalanes des de la restauració de la democràcia. Intentar entendre les eleccions del 14-F passa, en primer lloc, per comprendre què va passar amb la participació electoral: per què va baixar tant? A quins partits va afectar en major mesura? I a quin bloc? Aquestes preguntes estructuraran el guió d'aquest capítol.

El per què de la baixa participació

Fins ben entrat el segle XXI, la política catalana va estar tradicionalment marcada per dos fenòmens que en definien el comportament electoral de

la ciutadania en les diferents eleccions i, en definitiva, els seus resultats: l'abstenció diferencial i el vot dual.¹

D'acord amb la primera, un determinat perfil d'elector del país votava sistemàticament a les eleccions generals però s'abstenia a les eleccions al Parlament de Catalunya. Darrere d'aquest fenomen s'hi amagava una major percepció d'importància de les eleccions al Congrés però també una desconexió mental de certs col·lectius de la societat catalana amb el país i el seu govern. Aquestes persones acostumaven a viure a la perifèria de Barcelona, els seus pares o ells mateixos no havien nascut a Catalunya, i eren majoritàriament castellanoparlants.² Per altra banda, el vot dual era el fenomen pel qual algunes persones votaven a un partit d'àmbit estatal a les eleccions al Congrés i un partit nacionalista

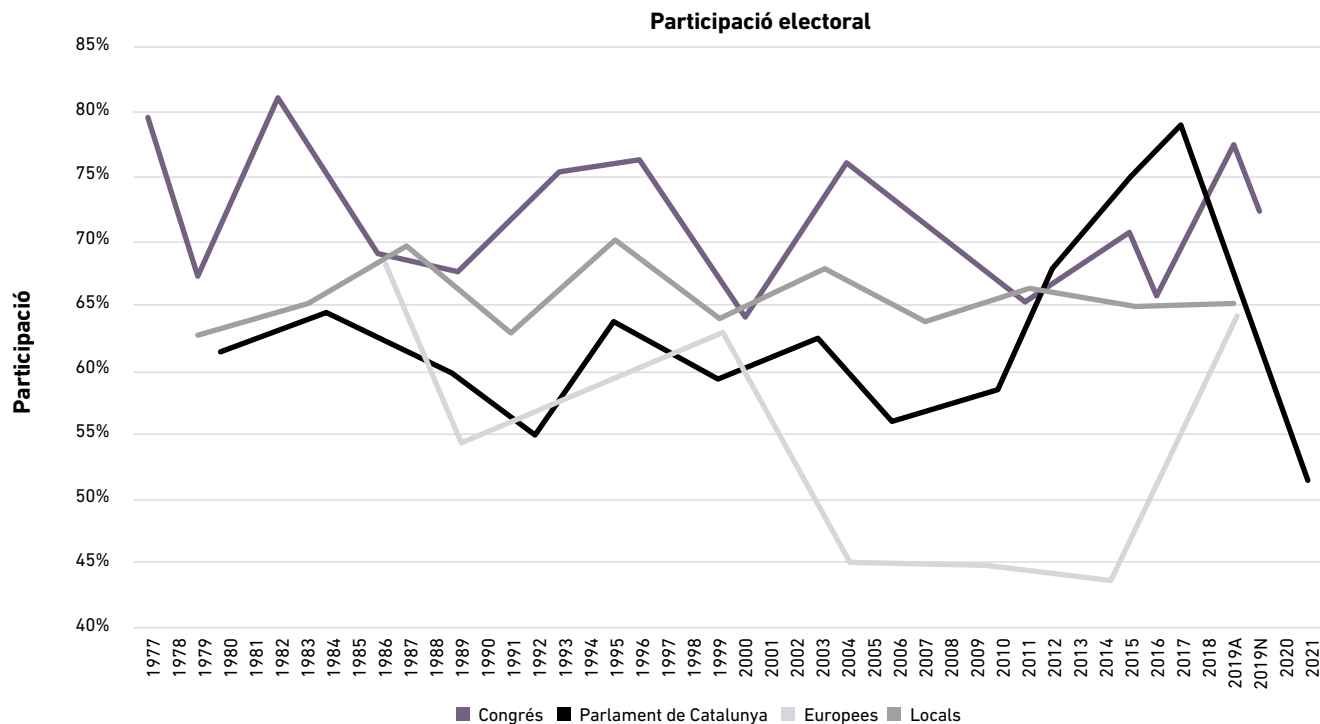
1 RIBA, «Voto dual y abstención diferencial. Un estudio sobre el comportamiento electoral en Cataluña».

2 FERNÁNDEZ-I-MARÍN; LÓPEZ, «Abstenció a Catalunya: una qüestió de marc cognitiu»; RIERA, «Voting differently across electoral arenas: Empirical implications from a decentralized democracy»; LÍNEIRA; VALLÈS, «Differential Abstention in Catalonia and the Community of Madrid: A Socio-political Explanation of an Urban Phenomenon».

De manera pràcticament sistemàtica el PSC i CiU s'alternaven la victòria en les eleccions al Congrés i al Parlament, respectivament

Gràfic 1

Evolució de la participació electoral a Catalunya, 1977-2021 (%)

Font: Processos Electorals, Departament d'Acció Exterior, Relacions Institucionals i Transparència de la Generalitat de Catalunya; i Ministeri de l'Interior, Govern d'Espanya.

català a les eleccions al Parlament —habitualment, PSOE i CiU, respectivament.³ El resultat d'això es traduïa

³ RIERA, «L'evolució del vot dual a Catalunya»; LINEIRA, «'Less at Stake' or a Different Game? Regional Elections in Catalonia and Scotland».

en què de manera pràcticament sistemàtica el PSC i CiU s'alternaven la victòria en les eleccions al Congrés i al Parlament, respectivament.

El Gràfic 1 mostra l'evolució de la participació electoral a Catalunya —i al conjunt de l'Estat espanyol— per a les eleccions al Congrés i al Parlament de Catalunya —així com també les eleccions locals i

europesos. L'evidència és clara en mostrar que fins a les eleccions del 2010 l'abstenció havia estat molt més elevada al Parlament que al Congrés.

Tanmateix, la menor participació en les eleccions al Parlament de Catalunya s'acaba durant els anys del «procés». Durant aquest període la política catalana guanya percepció de transcendència, amb moltes eleccions que es plantegen, amb diferents intensitats, com a plebiscitàries.⁴ Les eleccions del 14-F, però, semblen que retornen—no sabem si de manera temporal— la política catalana al que havia sigut el seu cabal habitual.

Hi ha diversos motius que ens permeten explicar per què la participació a les eleccions del 14-F va ser considerablement més baixa que la registrada en els comicis de la darrera dècada a Catalunya. A continuació les desgranem una per una i n'avaluem la seva versemblança.

La pandèmia

La política comparada ens indica que la pandèmia de la Covid-19 ha tingut en algunes ocasions una incidència en la participació electoral. Noury et al. ens mostren,⁵ analitzant els resultats de les eleccions franceses de març de 2020, que en els municipis més propers a focus de Covid-19, així com allà on hi havia gent de major edat, és on va decaure més la participació. Resultats similars s'obtenen en una anàlisi realitzat en el marc de les eleccions autonòmiques de juliol de 2020 a l'Estat espanyol.⁶ En aquest cas, els municipis que havien experimentat més casos de la Covid-19 van veure la seva participació reduïda entre 2,6 i uns 5,1 punts percentuals.

Tenim dues maneres d'abordar fins a quin punt la pandèmia ha pogut afectar la decisió de no votar. En primer lloc, podem emprar els resultats desagregats per municipi per mirar

si existeix alguna correlació entre la incidència de la Covid-19 i la participació. Independentment de com mesurem la incidència de la pandèmia —l'acumulat des de març, durant el darrer mig any, el darrer mes o els quinze dies abans de les eleccions— no observem cap correlació significativa amb la participació.

En segon lloc, l'enquesta postelectoral del CIS per a les eleccions al Parlament de Catalunya preguntava els motius pels que l'enquestat es va abstenir a les eleccions.⁷ D'entre aquests, un 22,1% d'ells —16,3% com a primer motiu, 5,8% com a segon— afirmava que ho havia fet per por de contagi del coronavirus —un 0,4% per haver sigut positiu de la Covid-19. Si fem cas d'aquestes dades, fins a un 10% del total de ciutadans de Catalunya s'haurien abstingut per por de contagi. Si ens fixem en el perfil de les persones que afirmen no haver anat a votar per por al contagi, podem veure que aquestes són majoritàriament dones —amb el doble d'incidència que els homes—, persones d'edat mitjana —entre 35

5 NOURY (et al.), «How does COVID-19 affect electoral participation? Evidence from the French municipal elections».

6 FERNANDEZ-NAVIA; POLO-MURO; TERCERO-LUCAS, «Too afraid to vote? The effects of COVID-19 on voting behaviour».

7 CIS, «Estudi 3314, Postelectoral de Catalunya. Eleccions autonòmiques 2021».

4 RODON; GUINJOAN, «Beaten ballots: Political participation dynamics amidst police interventions».

Les dades ens indiquen que la preponderància de la pandèmia en una zona concreta no ha estat un factor que expliqui la decisió de no votar, però sí que ho podria haver sigut la percepció que anant a votar s'incorria en un cert risc

i 54 anys— i avançada —més de 65 anys—, i persones que viuen en municipis de més de 50.000 habitants. Evidentment es fa molt difícil saber fins a quin punt aquest percentatge és real. De fet, és molt probable que part d'aquestes respostes es tractin, simplement, d'una racionalització a posteriori de cada persona per justificar una opció política —l'abstenció— que té poca desitjabilitat social. Amb tot, les dades ens indiquen que la preponderància de la pandèmia en una zona concreta no ha estat un factor que expliqui la decisió de no votar, però sí que ho podria haver sigut la percepció que anant a votar s'incorria en un cert risc.

Cansament dins de l'independentisme

Un segon aspecte que podria explicar la forta caiguda en la participació de pràcticament 30 punts percentuals és el desgast dins de les files de l'independentisme. El cicle 2012-2017, conegut popularment com a el «procés», va estar caracteritzat per una considerable unitat estratègica dins l'independentisme, centrada en primer lloc en la

consecució d'un referèndum acordat amb l'Estat; segon, en guanyar unes eleccions plebiscitàries i proclamar la independència; i tercer, en fer un referèndum unilateral i declarar-se independent.

Després dels fets de setembre i octubre de 2017, i després d'una proclamació simbòlica de la independència sense recorregut jurídic ni reconeixement internacional, l'independentisme entra en una fase d'incertesa estratègica que, al seu torn, podria haver desencoratjat un percentatge del seu electorat a comparèixer a les urnes.

El Gràfic 2, ens mostra el canvi en la participació per secció censal en funció del suport a la independència —la suma de vots d'ERC, JxCat, CUP-G, PDeCat, Primàries i FNC. L'evidència no mostra que allà on hagi crescut més l'abstenció sigui allà on hi ha més votants independentistes. De fet, la participació cau arreu—i molt!—però allà on cau menys és en els municipis on els vots als partits que donen suport a la independència és més alt. Així, mentre que en un municipi amb un percentatge de vot a partits independentistes del 80% la

caiguda de participació se situa en els 15 punts percentuals, quan el suport és de tan sols el 20% la caiguda és de fins a 40 punts.

Percepció que hi havia menys en joc

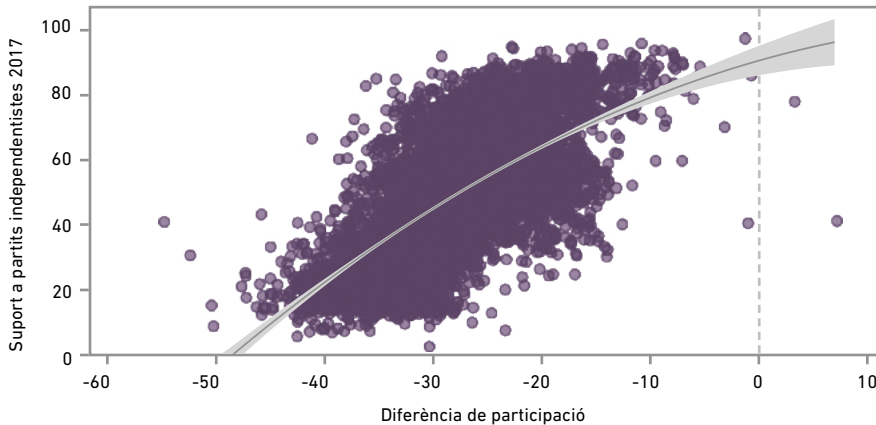
Un argument probablement més convincent és el que, davant de la falta estratègica de l'independentisme, hi havia la percepció generalitzada que en aquestes eleccions hi havia menys en joc —el que en anglès és conegut com a «*less at stake*».⁸ Recordem, per exemple, que els comicis de 2015 s'havien plantejat com a un plebiscit sobre la independència, mentre que les eleccions de finals de 2017—imposades pel govern de Mariano Rajoy (1955) per aplicació de l'article 155 de la Constitució—es van plantejar com a nou plebiscit sobre els fets de l'1 d'octubre, l'empresonament dels líders polítics i de la societat civil i la suspensió de l'autonomia catalana.

⁸ REIF; SCHMITT, «Nine second-order national elections. A conceptual framework for the analysis of European election results».

Podria ser, però, que un cop l'amenaça directa i imminent de la independència hagués passat, l'unionisme tornés a la seva participació habitual

Gràfic 2

Canvi en la participació en funció del percentatge de suport a partits independentistes respecte a les eleccions al Parlament de 2017 (%)

Font: Processos Electorals, Departament d'Acció Exterior, Relacions Institucionals i Transparència de la Generalitat de Catalunya.

Tenim dues vies complementàries per posar a prova aquest argument. En primer lloc, podem mirar si els catalans perceben a hores d'ara les eleccions al Parlament de Catalunya com a les més importants. Les dades del CEO ens mostren que, si bé entre l'octubre de 2017 i el març del 2019 més catalans consideraven que les eleccions al Parlament eren més importants que les del Congrés, a

partir d'aquesta data la percepció d'importància es torna a equilibrar entre els dos nivells d'eleccions.

Seguint el fil d'aquesta idea, podria ser que la manca d'estratègia conjunta de l'independentisme i la percepció que en aquestes eleccions no hi havia tant en joc, hauria portat a l'unionisme a desactivar-se. Les circumstàncies específiques de les

darreres eleccions va portar a l'unionisme a participar massivament en els comicis de 2017 i 2019. Podria ser, però, que un cop l'amenaça directa i imminent de la independència hagués passat, l'unionisme tornés a la seva participació habitual.

El Gràfic 3 ens mostra que, en efecte, aquest podria haver sigut el cas. De fet, el gràfic és pràcticament un mirall invertit de l'anterior, i podem veure com allà on la participació decreix mes és també allà on l'unionisme —la suma de vots del PSC, VOX, C's i PP— és més fort.

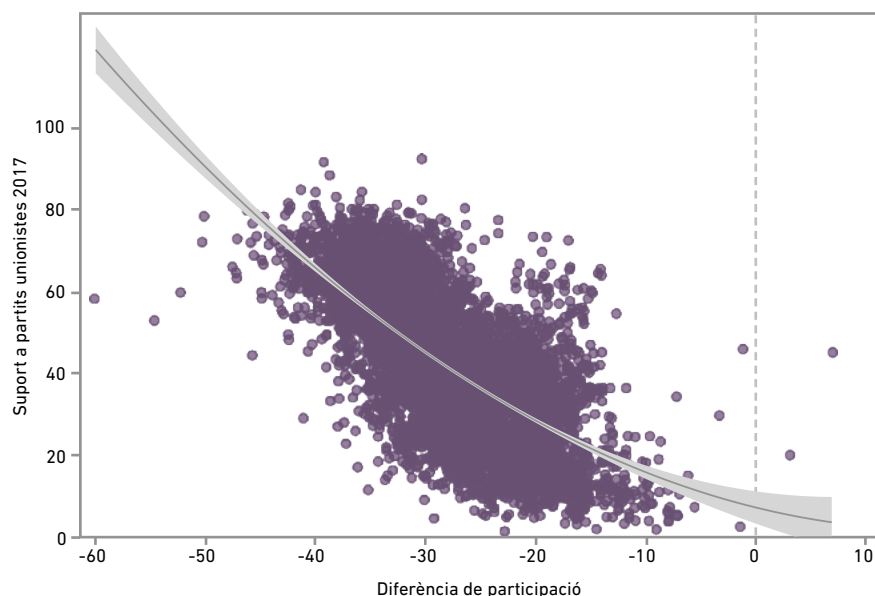
L'abstenció el 14-F: a qui afecta?

Més enllà de la dinàmica de blocs, a quins partits va afectar més el decreixement de la participació? A continuació presentem un seguit de gràfiques que relacionen el canvi en la participació entre el 2017 i el 2021, i el canvi en el percentatge de suport de cada partit, sobre el total del cens. Emplem el total del cens de manera que podem identificar caigudes en el suport en termes absoluts a cada partit —més enllà de com ha canviat la participació en cada municipi.

El PSC aconsegueix el mateix nombre absolut de vots que el 2017 en municipis on la participació ha decaigut fins a 20 punts, mentre que on s'ha mantingut o ha decrescut poc, el partit ha tendit a millorar

Gràfic 3

Canvi en la participació en funció del percentatge de suport a partits unionistes respecte a les eleccions al Parlament de 2017 (%)

Font: Processos Electorals, Departament d'Acció Exterior, Relacions Institucionals i Transparència de la Generalitat de Catalunya.

El Gràfic 4 ens mostra el canvi en la participació i en el suport electoral a partits no independentistes. El patró és bastant similar pel PSC, C's i ECP-PEC. En aquests tres casos, veiem com els canvis més grans en la participació estan relacionats amb les caigudes en suport electoral més

grans també per aquests partits. Els matisos, tanmateix, són substancials. En el cas de C's, podem observar com aconsegueix mantenir el mateix nombre de vots allà on la participació no decau o ho fa molt poc. Amb tot, el PSC aconsegueix el mateix nombre absolut de vots que el 2017

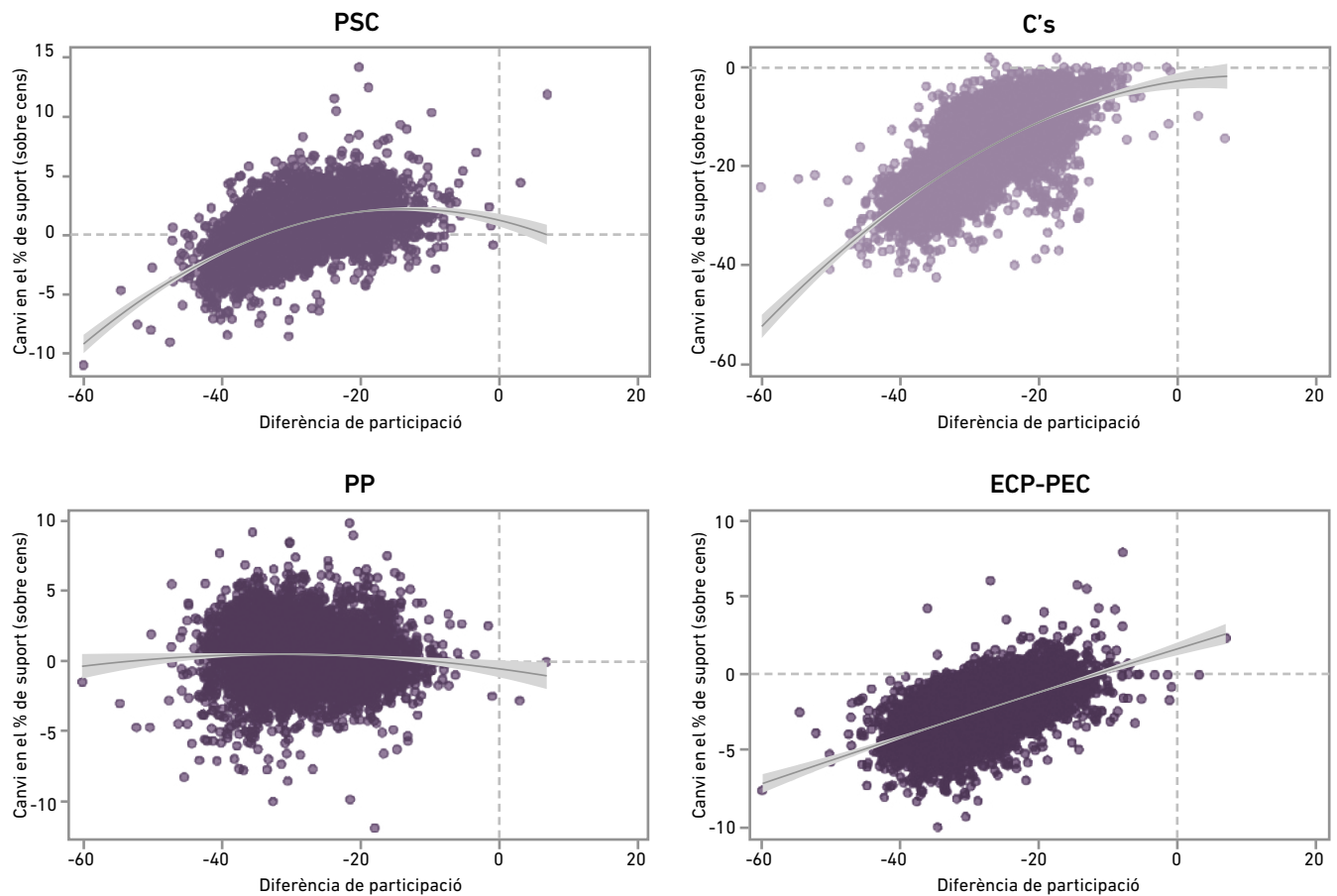
en municipis on la participació hi ha decaigut fins a 20 punts, mentre que allà on la participació s'ha mantingut o ha decrescut poc, el partit ha tendit a millorar. Quelcom molt similar passa amb ECP-PEC. Per contra, en el cas del PP podem observar com no hi ha cap relació entre el canvi en la participació i el suport al partit. Aquest patró ens revela que el suport als populars no s'ha vist afectat pels canvis en la participació i que, per tant, la seva base electoral està conformada majoritàriament pels votants incondicionals del partit.

El Gràfic 5 replica l'anàlisi pels partits independentistes. El patró, en aquest cas, és considerablement diferent. Només en el cas de la CUP-G sembla intuir-se que, a major participació electoral, millor resultat dels anticapitalistes. Atesos els bons resultats de la CUP-G en aquestes eleccions, podem comprovar com la formació anticapitalista aconsegueix mantenir el nombre de vots del 2017 en aquells municipis on més decreix la participació —fins a 40 punts percentuals—, i millora lleugerament els resultats a mesura que la reducció de la participació es fa més petita.

El suport al PP no s'ha vist afectat pels canvis en la participació i, per tant, la seva base electoral està conformada majoritàriament pels votants incondicionals del partit

Gràfic 4

Participació i canvi de vot a partits no-independentistes respecte les eleccions al Parlament de 2017 (%)

Font: Processos Electorals, Departament d'Acció Exterior, Relacions Institucionals i Transparència de la Generalitat de Catalunya.

ERC ha sigut capaç de mobilitzar vots sobretot en aquelles zones que més es van desmobilitzar i que, al mateix temps, són zones on el suport a la independència és molt baix

En el cas d'ERC i, sobretot, de JxCat, la tendència és més complicada d'analitzar. Els republicans perden suport electoral en la gran majoria de municipis del país, si bé això no ocorre en dues situacions. No es produeix aquest efecte en aquells municipis on la participació s'ha mantingut, així com tampoc en aquells municipis on aquesta ha decrescut dramàticament. Aquest darrer fenomen implica, per tant, que ERC ha sigut capaç de mobilitzar vots sobretot en aquelles zones que més es van desmobilitzar —i que, al mateix temps són zones on el suport a la independència és molt baix.

Quelcom similar passa en el cas de JxCat. El partit és capaç de mantenir resultats en aquelles zones on la participació ha decrescut més, mentre que, a mesura que ens desplaçem cap a municipis on la participació ha decrescut menys, el partit ha patit pèrdues més grosses. En altres paraules, aquestes dades ens estan indicant que JxCat ha perdut suport en zones tradicionalment més independentistes —i menys abstencionistes—, mentre que ha mantingut el nombre de vots allà on el partit era més feble —zones més unionistes.

Dinàmiques de transvasament de vots entre partits

A continuació ens volem centrar en els possibles transvasaments de vots entre partits. Per a aquest propòsit emprarem dades del Baròmetre postelectoral de les eleccions catalanes dut a terme pel CIS. El Gràfic 6 ens mostra on han anat els vots de les eleccions de desembre de 2017 en les eleccions de febrer de 2021. En el podi de partits amb més fidelitat de vots hi trobem en primer lloc el PSC —conserva el 74% dels votants de 2017—, la CUP-G (67%) i JxCat (65%). ERC (59%) i ECP-PEC (55%) segueixen la llista, que tanquen ja a força distància el PP (35%) i C's (21%).

Entre els partits que transfereixen més vots a altres formacions hi trobem a C's—que envia un de cada quatre dels seus vots (26%) al PSC, 15% a VOX i 9% al PP—i el PP, a qui tres de cada deu vots se li escapen cap a VOX. Molt rellevant és el 15% de vots que C's envia a VOX, si ens atenem al fet que van ser els guanyadors de les eleccions de 2017. De fet, aquest percentatge representaria

al voltant de 163.000 vots, el 75% dels vots que VOX ha obtingut el 14-F. Sense descartar que aquest valor estigui sobreestimat atès que la gent sovint té un vague record del que va votar fa quatre anys, no deixa de ser un percentatge molt elevat. Finalment, ECP-PEC perd 14% dels vots en favor del PSC.

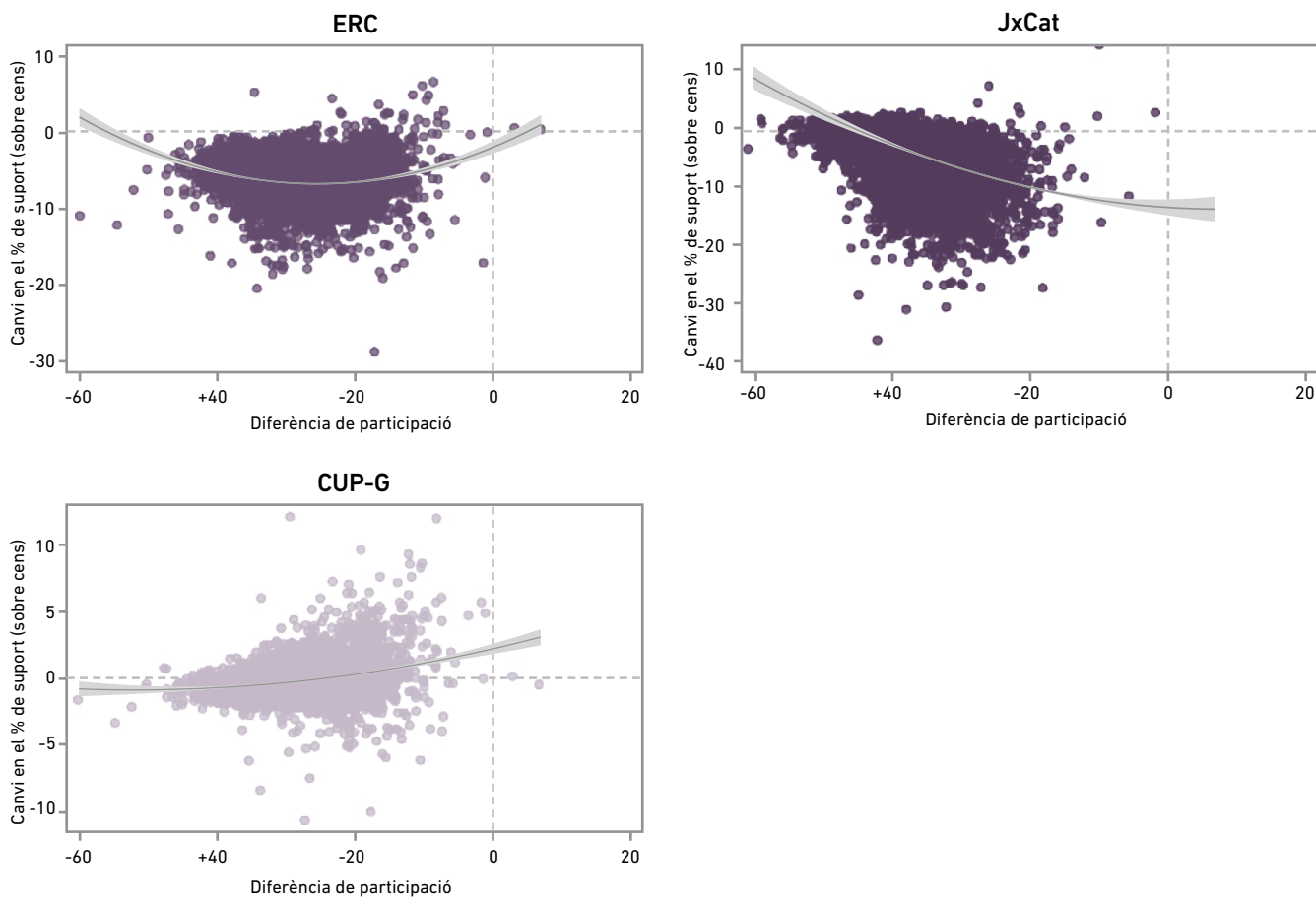
Pel que fa a les files independentistes veiem moviments poc rellevants i que es compensen parcialment entre ells. Entre els votants de JxCat de 2017, el 13% van acabar votant a ERC el 14-F i un 5% a la CUP-G. ERC envia 9% dels seus votants tant a JxCat com a la CUP-G i, finalment, la CUP-G envia un 13% dels seus vots a ERC i un 5% a JxCat.

Finalment, també hi ha diferències en els nivells d'abstenció dels votants de cada partit del 2017. Així, un de cada quatre votants del PP de fa quatre anys ara es va abstenir, igual que un de cada cinc d'ECP-PEC i de C's, i un 14% dels votants del PSC de 2017. Entre les formacions independentistes, un 11% dels votants d'ERC de 2017 es

En el podi de partits amb més fidelitat de vot hi trobem en primer lloc el PSC —conserva el 74% dels votants de 2017—, la CUP-G (67%) i JxCat (65%)

Gràfic 5

Participació i canvi de vot a partits independentistes respecte les eleccions al Parlament de 2017 (%)

Font: Processos Electorals, Departament d'Acció Exterior, Relacions Institucionals i Transparència de la Generalitat de Catalunya.

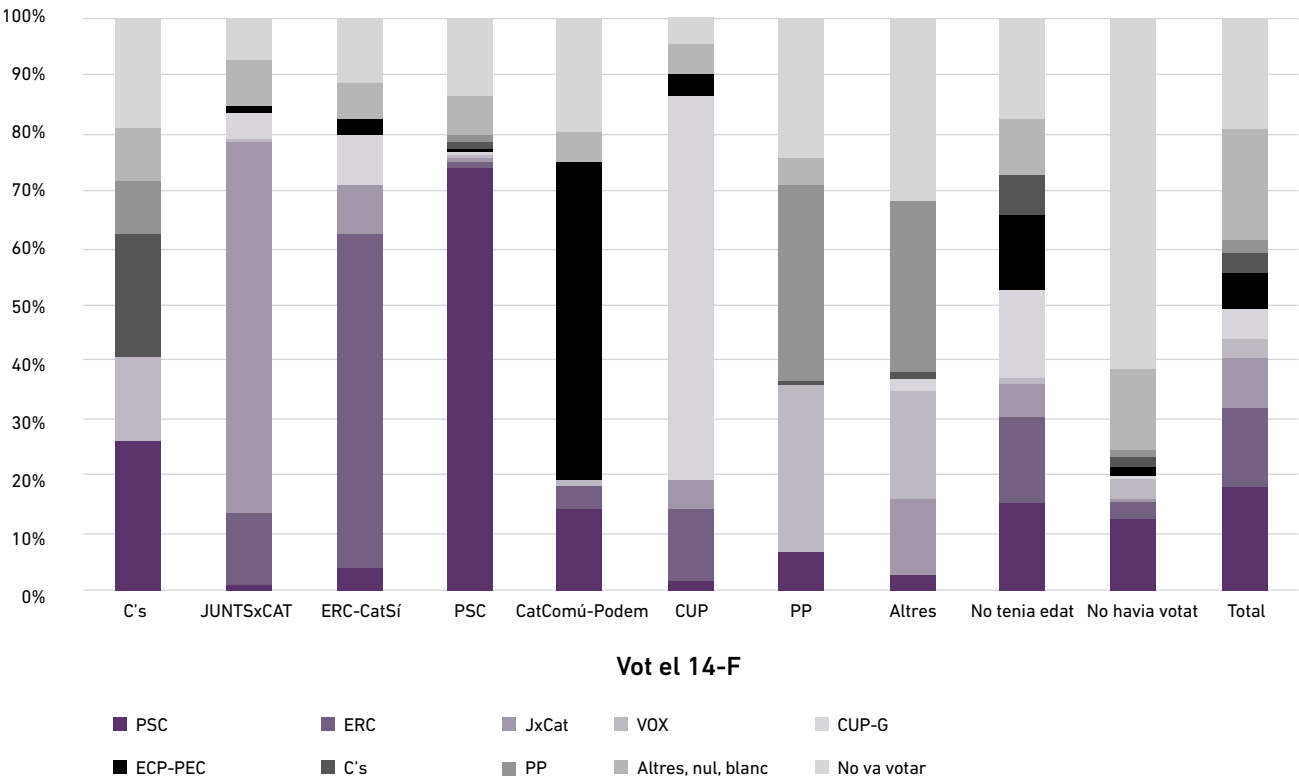
Els votants d'ERC, PSC, ECP-PEC i, sobretot, la CUP-G són els més d'esquerrres, mentre que tant els abstencionistes com els votants de JxCat, VOX, C's i PP són més de dretes

van abstenir el 14-F, percentatge que decau fins al 7% i el 4% entre els votants de JxCat i la CUP-G,

respectivament. Aquests resultats doncs van en la línia mostrada anteriorment i que assenyalava

que l'abstenció ha afectat en major mesura a les formacions no indepen-

Gràfic 6
On van anar els vots de les eleccions al Parlament de 2017?

Font: Centre d'Investigacions Sociològiques. Estudi 3314, Postelectoral de Catalunya. Eleccions autonòmiques 2021.

Les dades d'enquesta ens revelen que la situació de pandèmia i la por al contagi podrien haver fet caure la participació en uns deu punts

El perfil del votant de cada partit

Finalment ens volem centrar en quin ha estat el perfil del votant de cada partit en les eleccions del 14-F. Per a aquest propòsit emprarem dades de l'Enquesta sobre context polític a Catalunya de 2021, que es va dur a terme entre l'11 a 19 de maig.⁹ L'enquesta consta d'una mostra de 1.200 persones i, per tant, les inferències que es puguin obtenir per a determinats partits seran més aviat limitades. Emplem un model de regressió logística multinomial amb cinc variables explicatives diferents: la ideologia —de 0, esquerra, a 10, dreta—; una escala de catalanisme-espanyolisme —10, només espanyolista, 0 tan catalanista com espanyolista, 10 només catalanista—; dona; edat; i el lloc de naixement —0, a fora de Catalunya, 1 a Catalunya. Finalment, per poder comparar coeficients, totes les variables s'han recodificat de manera que van de 0 a 1.

El Gràfic 7 ens mostra fins a quin punt el perfil del votant de cada partit és diferent del perfil del votant

mig a Catalunya. La línia del 0 assenyalava que, per aquella variable en consideració, el votant no és diferent del conjunt de la mostra. Coeficients —amb el seu corresponent interval de confiança al 90%— cap a l'esquerra del gràfic ens revelen el perfil d'un individu ideològicament d'esquerrers, espanyolista, home, d'edat jove i nascut fora de Catalunya. Per contra coeficients a la dreta ens retraten un individu ideològicament de dretes, catalanista, dona, d'edat avançada i nascuda de Catalunya.

Si ens fixem en la variable ideologia és on podem identificar més diferències. No sorprenentment, els votants d'ERC, PSC, ECP-PEC i, sobretot, la CUP-G són els més d'esquerrers, mentre que tant els abstencionistes com els votants de JxCat, VOX, C's i PP són més de dretes. En relació al grau de catalanisme-espanyolisme, els tres partits independentistes són els més catalanistes mentre que els partits no independentistes són més espanyolistes.

Els resultats per gènere ens mostren com les dones tenen més tendència a abstenir-se. Per edat, el PSC i JxCat tenen un electorat d'edat més

avançada, mentre que els abstencionistes són més joves. Finalment, les persones que es van abstenir més van ser les que havien nascut fora de Catalunya.

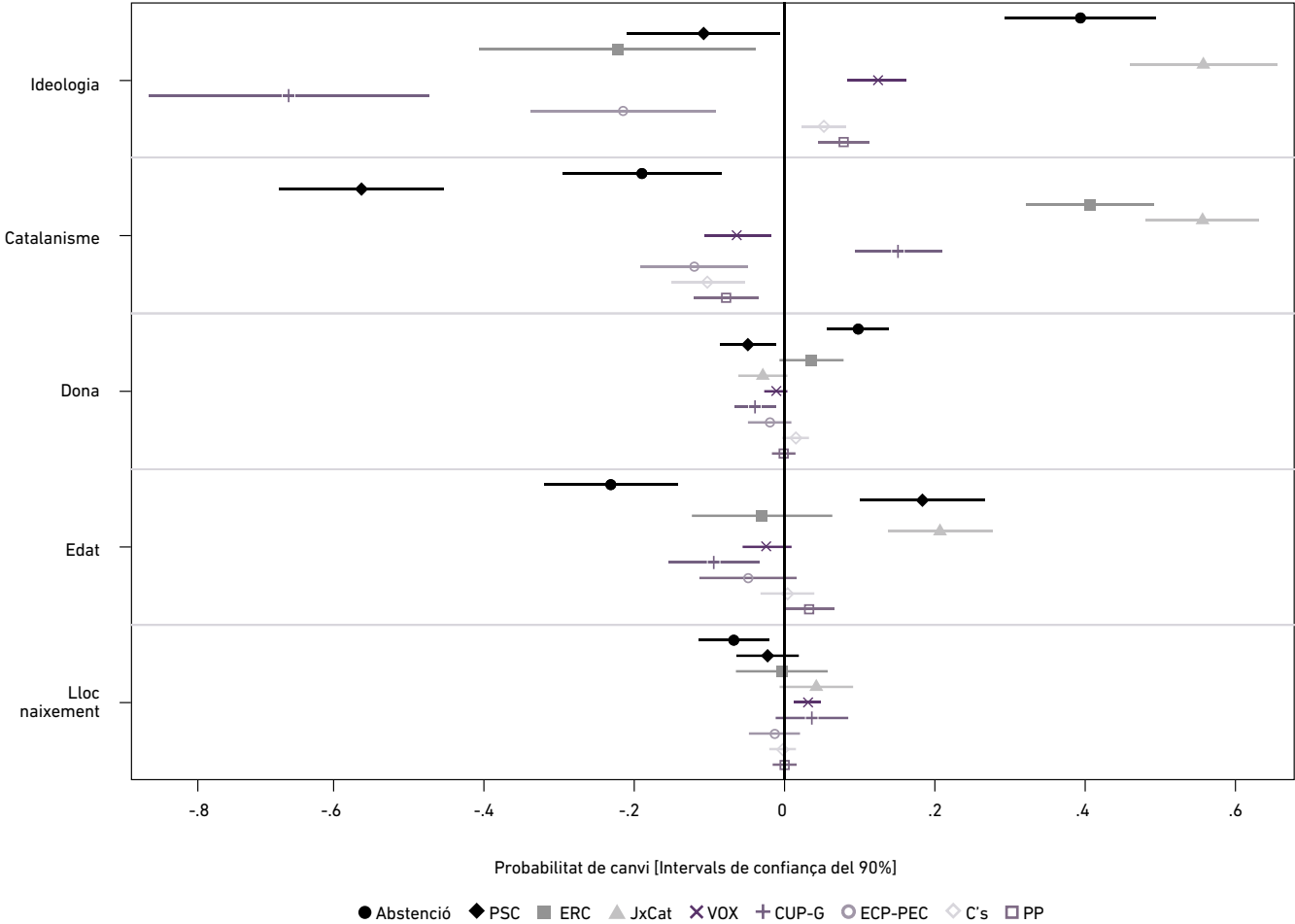
Conclusions

Després de pràcticament una dècada marcada per un alt voltatge en la política catalana, les eleccions del 14 de febrer de 2021 van suposar-ne un recés. Celebrades enmig d'un nou repunt de la pandèmia de la Covid-19, van marcar un mínim històric en la participació electoral, depassant per poc la barrera del 50%. Hem identificat diversos factors que poden haver explicat el per què de la baixa participació en aquestes eleccions. En primer lloc, les dades d'enquesta ens revelen que la situació de pandèmia i la por al contagi podrien haver fet caure la participació en uns deu punts. En segon lloc, la percepció de menor transcendència de les eleccions podria haver portat a un percentatge important d'individus a abstenir-se. Al mateix temps, sense l'amenaça del caràcter plebiscitari de les eleccions de 2012, 2015 i 2017, l'unionisme hauria tingut

⁹ CEO, «Enquesta sobre context polític a Catalunya 2021».

Els resultats mostren com el PSC i JxCat tenen un electorat d'edat més avançada, mentre que els abstencionistes són més joves

Gràfic 7
Els factors explicatius del suport a cada opció política el 14-F

Font: Centre d'Estudis d'Opinió. Estudi 996. Enquesta sobre context polític a Catalunya 2021.

L'independentisme gaudeix d'una majoria històrica en escons i, sobretot, en el percentatge de vots al Parlament de Catalunya que, tanmateix, s'ha de saber contextualitzar

menys incentius per acudir a les urnes. Globalment, això va resultar en una caiguda molt important de la participació, fet que va afectar molt especialment a l'unionisme.

Si ens fixem en la dinàmica de transvasament de vots podem veure com el PSC és el partit que aconsegueix retenir més votants del 2017, al mateix temps que és el partit que recull més nous suports. Tot plegat permet explicar la seva victòria en vots. Els partits independentistes mostren una fidelitat de vot prou elevada, que bascula entre el 59% d'ERC i el 67% de la CUP-G. ERC, gràcies a rebre un percentatge major de vots d'antics votants de JxCat que els que li envia —13% vs 8%— es va poder erigir com a victoriosa dins el camp independentista. Pel que fa al PP i a C's, els dos partits mostren una fidelitat de vot molt baixa —especialment el darrer: només un 21%— i una transferència considerable de vots a la formació d'extrema dreta VOX —15% dels exvotants de C's i 29% dels del PP. Si tenim en compte que C's havia guanyat les eleccions de 2017 ens podem fer la idea de fins a quin punt els ex-votants d'aquest partit van

contribuir a l'auge de la formació d'extrema dreta.

Finalment, les dades d'enquesta també ens permeten corroborar que van ser els exvotants de formacions unionistes els que es van abstenir en major mesura en les eleccions del 14-F.

Tot plegat dibuixa un nou escenari en el que l'independentisme gaudeix d'una majoria històrica en escons i, sobretot, en el percentatge de vots al Parlament de Catalunya que, tanmateix, s'ha de saber contextualitzar en les especificitats i les circumstàncies que van envoltar les eleccions de febrer de 2021. ■

■ Bibliografia

CEO. «Enquesta sobre context polític a Catalunya 2021» [en línia]. Disponible a: <www.ceo.gencat.cat>.

FERNÁNDEZ-I-MARÍN, Xavier; LÒPEZ, Jaume. «Abstenció a Catalunya: una qüestió de marc cognitiu» [en línia]. A *Eines*, pàg. 23-33, 2009. Disponible a: <www.irla.cat>.

FERNANDEZ-NAVIA, Tania; POLO-MURO, Eduardo; TERCERO-LUCAS, David. «Too afraid to vote? The effects of COVID-19 on voting behaviour» [en línia]. A *European Journal of Political Economy*, març 2021. Disponible a: <www.sciencedirect.com>.

LIÑEIRA, Robert. «'Less at Stake' or a Different Game? Regional Elections in Catalonia and Scotland». A *Regional and Federal Studies*, núm. 21 (3), pàg. 283-303, 2011.

LIÑEIRA, Robert; VALLÈS, Josep M. «Differential Abstention in Catalonia and the Community of Madrid: A Socio-political Explanation of an Urban Phenomenon». A *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. juny, pàg. 69-92, 2014.

NOURY, Abdul (et al). «How does COVID-19 affect electoral participation? Evidence from the French municipal elections» [en línia]. A *PLoS ONE*, núm. 16, 2021. Disponible a: <www.journals.plos.org>.

REIF, Karl; SCHMITT, Hermann. «Nine second-order national elections. A conceptual framework for the analysis of European election results». A *European Journal of Political Research*, núm. 8 (1), 1980.

RIBA, Clara. «Voto dual y abstención diferencial. Un estudio sobre el comportamiento electoral en Cataluña» [en línia]. A *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. 91, pàg. 59-88, 2000. Disponible a: <www.reis.cis.es>.

RIERA, Pedro. «L'evolució del vot dual a Catalunya». A *Working Paper de l'Institut de Ciències Polítiques i Socials*, núm. 278, 2009.

RIERA, Pedro. «Voting differently across electoral arenas: Empirical implications from a decentralized democracy». A *International Political Science Review*, núm. 34 (5), pàg. 561-81, 2013.

RODON, Toni; GUINJOAN, Marc. 2021. «Beaten ballots: Political participation dynamics amidst police interventions» [en línia]. A *Political Science Research and Methods*, pàg. 1-18. Disponible a: <www.cambridge.org>.

1934 - 1939

PIONERES

DEL MUNICIPALISME FEMINISTA

EXPOSICIÓ ITINERANT

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

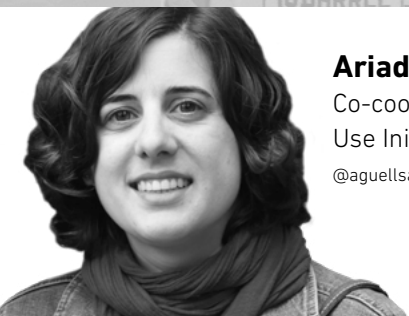

full de càlcul

La reducció de la jornada laboral, de la utopia a la realitat

vista prèvia >

Fa poc més de 100 anys, fruit d'una llarga lluita del moviment obrer internacional, es va aconseguir la jornada de vuit hores. Des de llavors, la reducció de la jornada laboral, inclosa «la setmana de quatre dies», s'ha testejat mitjançant l'impuls privat. Ara, les proves pilot promogudes per les institucions públiques poden ser un revulsiu per la implementació massiva de la setmana de 32 hores.

Ariadna Güell

Co-coordinadora de la Barcelona Time
Use Initiative for a Healthy Society

@aguellsa

Marta Junqué

Co-coordinadora de la Barcelona Time
Use Initiative for a Healthy Society

@MartaJunque

La reducció de la setmana laboral —sense pèrdua de sou— ha estat una demanda —i assoliment— dels moviments obrers, l'ambició dels empresaris il·lustrats, la utopia dels intel·lectuals i la predicció dels economistes durant més de 100 anys. Aquest objectiu s'ha situat sobre la taula on, a partir de les tendències en el model de futur del treball, diverses organitzacions i empreses han començat a posar en marxa pilots per avaluar la viabilitat de la reducció de les hores treballades per setmana.

De manera pionera, ja que fins ara la majoria de pilots eren privats, el Govern espanyol ha acordat pressupostar pel 2021 50 milions d'euros per a finançar pilots perquè les empreses experimentin la setmana de quatre dies.¹ Si es comença a implementar aviat, serà la primera experiència mundial a nivell estatal per fomentar l'aplicació de la setmana de 32 hores. En paral·lel, el Govern del País Valencià ha estat pioner en finançar amb quatre milions d'euros subvencions a empreses que redueixin la

jornada als seus treballadors, sense reduir-los el salari.² Com afirma, el periodista Peter Yeung, la implicació de les institucions públiques pot ser un revulsiu per estendre aquesta reducció d'hores.³

Com es mostra a continuació, exemples reals i estudis demostren que la reducció de la jornada laboral, lluny de ser una utopia abstracta, és una pràctica que ha vingut per quedar-se i transformar el mercat laboral tal i com es coneix actualment. Reduir la quantitat d'hores que constitueix una setmana laboral a temps complet pot ser beneficiós per a les empreses, els i les treballadores i la societat en general, si es fa de manera planificada.

Tot i la posada en marxa d'aquests primers casos, encara hi ha diverses preguntes obertes entorn al debat de la reducció de la quantitat d'hores treballades: es pot fer aquesta reducció sense perdre el sou actual? Com afecta a la productivitat? Es pot

aplicar a tots els sectors? Quin és el paper que han de jugar les administracions públiques davant d'aquest fenomen? Quines organitzacions o estats ho estan implementant? La reducció del treball pot ser una de les palanques de l'economia post-pandèmia? Aquestes i altres preguntes, s'aborden en aquest article.

El model laboral està en plena transformació

El context actual dels països de l'OCDE, i en especial els del sud d'Europa, es caracteritza per una baixa —i estancada— productivitat, una creixent precarietat laboral, un augment de la digitalització i automatització dels llocs de treball, un model laboral que genera una alta contaminació, una desigualtat del treball remunerat i no remunerat entre homes i dones, i la manca de reconeixement de treball no remunerat com a necessari per a que la societat funcioni donada la necessitat de temps social i de cura per un mateix.⁴

1 EL PERIÓDICO, «Experimento Errejón: El Estado asumirá el coste salarial de la jornada de 4 días».

2 ALBALAT, «La Generalitat Valenciana da un primer paso para la jornada laboral de cuatro días».

3 YEUNG, «Spain's four-day work week is a game changer».

4 SKIDELSKY, *How to achieve shorter working hours*.

La reducció de les hores laborals no és un fenomen nou i es pot emmarcar en una tendència continuada des de l'inici de la industrialització

Aprofitant les transformacions que existeixen i els avanços cap a la digitalització i el teletreball que ha generat la pandèmia de la Covid-19, toca imaginar-se, planificar i preparar-se per un model de treball de futur que hauria de millorar aquestes característiques, evolucionant cap a un sistema més productiu, sostenible, saludable i igualitari.

Per fer aquesta transició, existeixen i calen múltiples palanques, però una de les que s'està discutint amb més força en els diferents fòrums de relacions laborals és la reducció del temps de treball. Apostar per la setmana laboral més curta és una resposta poderosa i pràctica a algunes d'aquestes tendències actuals. És important entendre que ara és possible la transició cap a una setmana laboral més curta i no es tracta d'una utopia abstracta.

Tot i la novetat d'aquest debat a l'agenda social i econòmica, la reducció de les hores laborals no és un fenomen nou i es pot emmarcar en una tendència continuada des de l'inici de la industrialització i que va servir per millorar la vida de les persones treballadores i modernitzar el mercat laboral, seguint aportant beneficis a les empreses.

100 anys de la jornada de les vuit hores

Al segle XIX, la jornada laboral podia oscil·lar entre deu i setze hores i normalment era de sis dies a la setmana⁵. Això va portar a una insatisfacció generalitzada dels treballadors que es van organitzar per exigir als governs que es legislés una reducció del temps de treball.

La demanda de jornades laborals més curtes va iniciar-se a Melbourne, a Austràlia, al 1856, quan els picapedrers d'aquesta ciutat van ser els primers a guanyar la jornada laboral de vuit hores: realització del somni utòpic de Robert Owen (1771-1858) d'aconseguir «*vuit hores de treball, vuit hores d'esbarjo, vuit hores de descans*».⁶

Poc després, el moviment de les vuit hores al dia es va internacionalitzar especialment a països anglosaxons –Regne Unit, EUA i Austràlia– i a França. El 1847, al Regne Unit,

una llei va concedir a dones i nens la jornada de deu hores. A França, després de la revolució de 1848, tots els obrers francesos van conquerir la jornada de 12 hores. Finalment, al Regne Unit, el 1890, centenars de milers de manifestants reunits a Hyde Park exigeixen al govern que legisli una reducció del temps de treball.⁷ A Catalunya, l'assoliment de la jornada de laboral màxima de vuit hores es va aconseguir com a conseqüència de l'organització del moviment obrer català que es va iniciar amb la Vaga de la Canadenca (1919). Va ser la vaga general més massiva que mai hagi viscut Barcelona.⁸ Gràcies a aquesta mobilització durant l'abril de 1919, l'Estat espanyol passava a ser el segon estat del món en introduir per decret la jornada de vuit hores.

El 1926, Henry Ford (1863-1947) es va convertir en un dels primers empresaris a adoptar una setmana de cinc dies i 40 hores pels treballadors de les seves fàbriques automobilístiques, augmentant d'aquesta manera la pro-

5 CHASE, «The Brief Origins of May Day».

6 THE GREEN INSTITUTE, *Can less work be more fair? A discussion paper on Universal Basic Income and shorter working week*.

7 AVELING, «The Eight Hours Working Day».

8 FERRER, «UGT commemora els 100 anys de la promulgació de la jornada de 8 hores amb una mirada de futur».

Hi ha dos grans enfocaments: el que redueix la jornada laboral per llei i el que busca fer-ho a través de la negociació col·lectiva o la pràctica per un sector o empresa concreta

ductivitat i beneficis.⁹ El 1930, les fàbriques de l'agroalimentària Kellogg's als EUA van introduir un dia de sis hores i van reduir els accidents en un 41%.¹⁰ Tots dos empresaris van ser pioners a adoptar un nou model de temps de treball i va resultar ser un èxit, alhora que demostrava que la setmana laboral més curta no només era bona per als treballadors, sinó que també tenia un bon sentit empresarial. Va ser així, com la setmana de 40 hores laborals va aconseguir establir-se com el principal horari laboral, un model que ha arribat fins avui.

A mesura que la tecnologia avançava i la productivitat augmentava ràpidament, John Maynard Keynes (1883-1946) va predir famosament el 1930 que al principi del segle XXI, la setmana laboral es podria reduir a 15 hores.¹¹

No obstant, tot i que els augments de la productivitat sí que van contribuir a la creació de riquesa, la disminució corresponent del temps de treball no va succeir i la idea de la seva reduc-

Figura 1

Pancarta a Melbourne per la jornada laboral de vuit hores

Font: Domini públic, 1856.

ció contínua es va esvaïr al voltant de la dècada de 1980. Paral·lelament, la productivitat per hora treballada s'ha anat estancant als estats de l'OCDE en els darrers anys.¹²

Casos reals d'aplicació de la reducció de jornada laboral

Tal com es mostra amb el repàs històric dels canvis en la jornada

laboral, la reducció de les hores treballades no és un fenomen nou i es pot emmarcar en una tendència continuada des de l'inici de la industrialització. Això fa que puguem disposar dels resultats de diferents experiències on s'ha reduït la jornada laboral seguint diferents models d'implementació.

Troblem bàsicament dos grans enfocaments; el que redueix la jornada laboral per llei i el que busca fer-ho a través de la negociació col·lectiva o

9 HUNNICUTT, «The End of Shorter Hours».

10 HUNNICUTT, *Kellogg's Six-Hour Day*.

11 KEYNES, *La teoria general de l'ocupació, l'interès i el diner*.

12 OCDE, «GDP per hour worked –indicator».

La jornada de 35 hores es va regular amb la llei Aubry I, i tenia com a objectiu principal reduir l'atur

la pràctica per un sector o empresa concreta.

El cas de França resulta interessant ja que aquesta reducció afecta a totes les empreses. La jornada de 35 hores es va regular amb la llei Aubry I, i tenia com a objectiu principal reduir l'atur. Per aquest motiu, va venir acompanyada d'incentius fiscals a les empreses que mantenen o augmentaven la plantilla sota aquesta nova regulació. Tot i això, hi van haver resistències a aquest nou model i, el 2001, es va aprovar una nova llei —coneguda com a Aubry II— que introduïa la possibilitat de flexibilitzar la reducció de jornada. Això volia dir que, mantenint el còmput anual d'hores a 1600, aquestes es podien repartir com es considerés més adient durant l'any, fet que va fer que algunes empreses optessin per mantenir les setmanes de 40 hores i ampliar a canvi els períodes de vacances.

Per desgràcia, a partir de 2003, diferents reformes a aquestes lleis han fet que aquesta jornada no s'hagi mantingut i per tant, no se'n pugui observar els efectes a llarg termini. Com a conseqüència d'aquests

canvis legislatius, les dades de l'Eurostat del 2019, mostren com la mitjana d'hores treballades va seguir un patró de descens entre 1998 i 2003, i va tornar a pujar el 2003.¹³

L'economista francès Philippe Askenazy (1971) ha estudiat alguns dels efectes que es van poder observar durant el període 1998–2003, entre els que hi destaca la reducció de la jornada laboral en un 10%, la creació d'aproximadament 350.000 nous llocs de treball, i la transició d'alguns treballadors de jornades parcials a jornades completes, especialment dones, resultant en efectes positius per la igualtat de gènere.¹⁴ A més, les enquestes fetes pel govern francès van reportar efectes positius en la productivitat laboral. Tot i això, l'enquesta sobre els impactes de la mesura, realitzada per Dominique Méda, mostren altres efectes que cal considerar, especialment les diferències entre sectors —per exemple, aquest canvi va suposar un problema pels hospitals ja que no hi havia prou infermers i infermeres per

cobrir tots els torns— i entre tipus de treballadors, veient-se diferències en la satisfacció entre treballadors qualificats i no qualificats.¹⁵

L'altre enfocament, a més petita escala, no permet observar els efectes macroeconòmics de la mesura però ens aporta molta informació sobre els detalls de la implementació d'una jornada reduïda i els efectes que té a nivell individual, familiar i comunitari. Un dels casos més il·lustratius que s'han fet des de l'administració pública, es va implementar el 2015 entre les persones treballadores d'una residència de gent gran a Göteborg (Suècia), anomenada Svartedalen. En aquest cas, la reducció va consistir en fer jornades de sis hores diàries enlloc de vuit, durant 23 mesos. Els resultats es descriuen en un informe oficial, que analitza els efectes en aquesta residència en comparació amb els d'una altra que actua com a grup de control i on es va mantenir la jornada de vuit hores.¹⁶ Entre els efectes positius atribuïbles exclusivament a la reducció de les hores

13 SKIDELSKY, *How to achieve shorter working hours*.

14 ASKENAZY, «Working time regulation in France from 1996 to 2012».

15 MÉDA, «The French experience».

16 LORENTZON, *23 månader med 6 timmar. Följeforskning om försök med reducerad arbetstid*.

destaquen el descens de les baixes mèdiques, la millora en la salut percebuda, la reducció de la fatiga i l'estrès i l'augment de l'activitat física, així com la reducció de problemes musculars a la feina. A nivell de costos, ja que l'estat va cobrir les quinze persones addicionals contractades, va suposar un cost d'1,2 milions d'euros¹⁷ que es va veure parcialment compensat per la reducció en les pensions d'atur, que tenien un cost de 592.000 euros,¹⁸ a més de crear quinze nous llocs de treball. En el cas d'Alemanya, les millores han succeït com a conseqüència de la negociació col·lectiva, que acompanyada d'una productivitat i uns salaris alts ja existents, ha permès que la jornada de 35 o 28 hores s'hagi aconseguit en diversos sectors. Alguns dels exemples més mediàtics han estat les demandes del sindicat IG Metall, que representa quasi quatre milions de treballadors i que ha aconseguit jornades de 28 hores en diferents empreses. En alguns casos, aquests canvis en les hores laborals s'han utilitzat com a estratègia per a evitar acomiadaments i redistri-

buir la feina, però com a conseqüència de desajustos entre aquesta redistribució i les hores necessàries per a fer la feina, s'ha reportat augments en l'estrès dels treballadors.

D'altra banda, també s'han conegut els resultats de la prova pilot que ha fet Islàndia per reduir la jornada laboral de 40 hores setmanals a 35 o 36 sense abaixar el sou de les persones treballadores durant el 2015 i 2019.¹⁹ A la prova hi van participar 2.500 treballadors públics, de l'Ajuntament de Reykjavík i del govern del país, que representa al voltant de l'1% de la població treballadora d'Islàndia. «*És la prova pilot més gran que s'ha fet en el Sector Públic (...) i marca un precedent de l'Administració Pública mundial*», afirma Will Stronge, director de recerca del think tank Autonomy, que ha liderat l'estudi. Aquesta prova, impulsada per la societat civil i els sindicats, incloïa persones treballadores de tot tipus d'organismes públics, com escoles bressol, oficines, serveis socials, hospitals... Els resultats han estat positius: la productivitat i la prestació de serveis s'han mantingut iguals

o s'han millorat a la majoria dels llocs de treball, i el benestar dels treballadors ha augmentat dràsticament en diversos indicadors, des de l'estrès percebut i l'esgotament, fins a la conciliació entre la salut i la vida laboral.²⁰ En termes d'ingressos, tant per a l'ajuntament com per al govern, s'han mantingut neutres proporcionant un pla crucial i fins ara ignorat en gran mesura de com es podrien organitzar futurs assaigs en altres països.

Islàndia comparteix algunes característiques del mercat laboral similar a les catalanes: sous baixos i menor productivitat, atribuïble a uns horaris de treball excessivament llargs.²¹

Amb la llum de l'èxit d'aquests resultats, els sindicats islandesos estan aconseguint, a través de la negociació col·lectiva, que el 86% de la plantilla del país treballi jornades més curtes o tingui el dret d'escurçar-les.

17 12,5 milions de corones sueques, la conversió a euros és aproximada.

18 6 milions de corones sueques, la conversió a euros és aproximada.

19 VILLEGAS, «Iceland tested a 4-day workweek».

20 HARALDSSON; KELLAM, «Going Public: Iceland's journey to a shorter working week».

21 CCCMA, «Treballar quatre dies, 'un èxit aclaparador' en una prova pilot a Islàndia».

Treballar menys hores, implica més temps disponible per les persones treballadores, que poden dedicar a les relacions personals i familiars

Finalment, algunes empreses, a iniciativa pròpia, han implementat reduccions de la jornada laboral com a estratègia de política de recursos humans i gestió organitzativa. Un dels exemples més rellevants és el de l'empresa Perpetual Guardian de Nova Zelanda que va tirar endavant una prova pilot de reducció de la jornada a quatre dies mantenint tota la resta de condicions laborals i mesurant l'abans i després de la prova. Aquesta va tenir tant d'èxit que la companyia va decidir estendre-ho com a política de l'empresa. Les millores clau van ser en l'equilibri personal i laboral de les persones treballadores, així com una millora en la productivitat.²² Tot i que s'argumenta sovint que aquest tipus de canvis només es poden fer en determinats tipus d'empreses, generalment relacionades amb feines «d'oficina», cada vegada hi ha més exemples d'altres sectors. L'empresa industrial catalana Tapla, l'espanyola de software DelSol o l'empresa anglesa de *call center* Simply Business per exemple, també apliquen aquest

model al seu servei d'atenció al client. En l'àmbit de l'hostaleria també comencen a aparèixer exemples com la cadena de restaurants La Francachela a l'Estat espanyol.

Pros i contres de la reducció de la jornada laboral

Alguns dels motius de les empreses per implementar la reducció de la setmana laboral són la millora de la productivitat derivada de la tecnologia i de l'augment de la motivació dels treballadors, l'atracció i retenció de talent en àmbits on aquest és escàs, la millora de la conciliació personal i laboral o la reducció de l'absentisme i les baixes laborals. La situació provocada per la pandèmia de la Covid-19 també s'ha sumat a un renovat interès per aquestes iniciatives, després d'experimentar amb models més flexibles de treball com és el teletreball.

En base a les aportacions de la cronobiologia, que el 2017 van rebre el Premi Nobel de medicina tot apuntant la relació entre salut i qualitat del son al respectar els ritmes

circadians –horari intern del cos–,²³ les anàlisis fetes des dels àmbits de la prevenció de riscos laborals i l'economia, així com, des de les experiències d'estats i empreses, podem apuntar quins potencials beneficis podria tenir la reducció de la jornada laboral. Així doncs, sembla que una acció com aquesta podria aportar beneficis almenys en la productivitat de les empreses i el creixement de l'economia, la reducció de l'atur, una millora per a la salut i el benestar de les persones, la igualtat de gènere i l'impacte mediambiental.

Aquests beneficis es retroalimenten els uns als altres en un cercle virtuós. Treballar menys hores, implica més temps disponible per les persones treballadores, que poden dedicar a les relacions personals i familiars, a millorar la son, fer exercici o dedicar-se a les seves aficions i, en general, cuidar-se més. La millora en la qualitat del son i l'alimentació fan que els treballadors tinguin millor salut, reduint les baixes laborals, i estiguin més

22 THE FOUR-DAY WEEK, *Guidelines for an outcome-based trial –raising productivity and engagement.*

23 THE NOBEL PRIZE, «Discoveries of molecular mechanisms controlling the Circadian Rhythm».

Els beneficis reverteixen en major mesura en les dones, que en la societat actual segueixen carregant amb la major part de les tasques de cura i domèstiques

descansats, reduint l'estrès, la fatiga i els accidents laborals causats per aquesta. A més, un bon cicle de son evita disrupcions en el nostre ritme circadiari, que estan vinculades a augments del risc de desenvolupar malalties cardiovasculars, sobrepès o diabetis, entre altres.

Aquests beneficis per la salut es veuen després revertits en la productivitat de la plantilla, en part perquè està més descansada, i en part perquè augmenta la seva motivació per a quedar-se en una feina que li proporciona aquests beneficis. Això augmenta la productivitat general de l'empresa, la satisfacció dels clients i redueix l'absentisme laboral. En sectors on el talent és escàs, també serveix com a mesura clau d'atracció i retenció del talent.

La reducció d'hores laborals, en jornades de quatre dies, s'ha vinculat també a l'impacte mediambiental, en part per la disminució de la mobilitat, i en part per l'adopció d'hàbits més saludables com per exemple cuinar a casa, utilitzar la bicicleta o anar a peu a la feina, comprar de proximitat enlloc d'online, entre altres.

Finalment, els beneficis reverteixen en major mesura en les dones, que en la societat actual segueixen carregant amb la major part de les tasques de cura i domèstiques, i per tant, l'augment de temps disponible és molt més significatiu. La reducció de la jornada laboral, acompanyada d'altres mesures, pot facilitar també que els homes s'involucrin de manera més significativa en les tasques de cura i domèstiques.

El cercle virtuós que acabem de descriure, troba suport en les evidències de les diferents experiències. A continuació, se'n descriuen algunes en relació a:

La productivitat global, segons dades de l'OCDE, els estats amb jornades més reduïdes, tenen major productivitat.²⁴ A més, es sap que la productivitat canvia de manera bastant dràstica cada hora, sent normalment més productius durant les primeres hores de la jornada laboral, i baixant de manera dràstica a partir d'un llindar d'hores. En un experiment amb personal de municions, es va concloure que els treballadors i tre-

balladores eren més productius les primeres cinc hores del seu torn. A les 35 hores a la setmana, començava a veure's una reducció en els seus resultats.²⁵ Els resultats de productivitat d'empreses, han registrat fins a un 20% d'augment de la productivitat.²⁶ També es constata un augment de la satisfacció del client, com demostra l'exemple de l'empresa Software delSol en un 9,82, una dada molt alta per una empresa de software, i en la retenció del talent.²⁷ Respecte als errors, accidents laborals i absentisme. En l'experiment suec, es va veure com les baixes laborals es van reduir en un 10,1% respecte el 2014.²⁸ Però la reducció dels errors que es produeixen durant la jornada laboral pot ser encara més rellevants, especialment en sectors com la medicina. Un estudi focalitzat en hospitals va trobar que els residents feien cinc vegades més

25 PENCAVEL, «The Productivity of Working Hours».

26 THE FOUR-DAY WEEK, *Guidelines for an outcome-based trial –raising productivity and engagement*.

27 DONAIRE, «Una empresa de Jaén, pionera en implantar la jornada laboral de cuatro días a la semana».

28 LORENTZON, *23 månader med 6 timmar. Följeforskning om försök med reducerad arbetstid*.

24 STRONGE; HARPER (eds.), *The shorter working week: a radical and pragmatic proposal*.

Una de les raons per les quals aquesta reducció fracassa és no estimar correctament l'augment de la càrrega laboral al reduir les hores

errors quan treballaven en jornades excessivament llargues respecte a quan treballaven les hores normals.²⁹

En relació a la millora de la qualitat del son, un exemple és la prova pilot que es va fer a Suècia el 2005-2006, on es va reduir les hores treballades a sis hores diàries, en 33 organitzacions de quatre sectors diferents. Els treballadors de les organitzacions, així com treballadors equivalents que no havien reduït les hores, van omplir diaris de temps on es va veure que els treballadors amb reducció de jornada, durant els dies laborables, tenien millor qualitat de son, menys fatiga i menys estrès. Aquests beneficis també es mantenien durant el cap de setmana.³⁰

La igualtat entre dones i homes; a França es va veure que a partir de la introducció de jornades de 35 hores hi va haver un augment de les persones que treballaven a jornada completa, respecte a les que treba-

llaven a jornada parcial, un augment que va ser especialment important per a les dones.³¹

La disponibilitat de temps propi, en un estudi fet en una empresa belga que va implementar la setmana de 30 hores durant tot un any, es va veure com les hores dedicades al lleure augmentaven per tota la plantilla, i especialment les hores dedicades a activitats socials, voluntariat o veure amics i familiars.³²

L'impacte mediambiental; l'estudi elaborat pels economistes David Rosnick i Mark Weisbrot, compara el model americà de jornada laboral, més llarg i amb menys vacances, amb el model europeu.³³ Conclou que si els EUA adoptessin el model europeu, i per tant, reduís la seva jornada laboral, estalviaria un 20% d'energia. La creació de nous llocs de treball i major consum de serveis d'oci: Tot i que encara no existeix una evidència

suficient, és cert, que també s'espera que aquestes mesures permetin crear nous llocs de treball i una redistribució de consum de serveis, especialment d'oci, més enllà del típic cap de setmana.

En resum, existeixen nombrosos beneficis potencials a implementar una reducció de la jornada.

No obstant, també hi ha contres que cal abordar. Els aspectes més negatius són: l'augment de la càrrega de treball, els costos d'implementació i l'adaptació a sectors diversos.

La manera en com s'implementa la reducció de la jornada laboral és clau per tal que els beneficis esperats es facin efectius. Una de les raons per les quals aquesta reducció fracassa és no estimar correctament l'augment de la càrrega laboral al reduir les hores. En diferents casos, com Volkswagen a Alemanya, s'ha vist com, reduir la jornada laboral, sense contractar nous treballadors ni implementar canvis organitzatius, s'ha traduït en un augment de l'estrès i la càrrega de treball de les persones, que havien de fer la feina que feien en 40 hores, però en 32 hores.

29 LANDRIGAN (et al.), «Effect of Reducing Interns' Work Hours on Serious Medical Errors in Intensive Care Units».

30 SCHILLER (et al.), «The impact of reduced worktime on sleep and perceived stress—a group randomized intervention study using diary data».

31 ASKENAZY, «Working time regulation in France from 1996 to 2012».

32 MULLENS; VERBEYLEN; GLORIEUX, «Time-use research on the effects of a 30-hour workweek».

33 ROSNICK; WEISBROT, «Are Shorter Work Hours Good for the Environment? A Comparison of U.S. and European Energy Consumption».

L'evidència dels casos estudiats permet demostrar que reduir les hores laborals pot ser beneficiós per a les empreses, els treballadors i la societat en general, i pot esdevenir un dels motors de canvi del nou futur laboral

És per això, que totes les empreses que han implementat aquest canvi de manera satisfactòria, han repensat a la vegada la seva organització interna i han invertit en personal o en innovació per a ser més eficients. Aquest fet ens porta al següent aspecte bàsic a tenir en compte abans de reduir la jornada: els costos d'implementació.

El primer cost d'un projecte com aquest és l'anàlisi exhaustiu del funcionament de l'empresa, per entendre com es fan les coses, on es podria guanyar productivitat i quines inversions calen per a reduir les hores de la plantilla. Aquest procés pot ser llarg i complicat, especialment amb empreses on conviuen perfils laborals molt diferents. Al final d'aquest anàlisi, és possible que calgui una inversió en tecnologia, en canvis organitzatius, i en nou personal que cobreixi aquella part de la feina que no es podrà cobrir amb l'augment de productivitat. A més, aquest procés probablement comporti cert grau de prova i error durant els primers anys, fins que l'empresa arribi a un punt d'estabilització i equilibri entre productivitat i hores treballades.

És per això que resulta clau el lideratge per part de l'empresa durant aquest període, així com la comunicació oberta amb els seus treballadors i treballadores. En alguns casos, serà convenient també el suport extern, per guiar els canvis necessaris.

Finalment, és important entendre que hi ha diferències clau per sectors que fan més o menys fàcil introduir una reducció de la jornada. Els sectors intensius en coneixement, són aquells que més ràpidament es poden adaptar al canvi, donat que és més fàcil cobrir la diferència amb augments de la productivitat, i les inversions en tecnologia poden ser més reduïdes. Sectors com l'hostaleria, molt basat en la presència constant, o oficis com el de guardaespatlles o de consergeria, resulten molt més complicats.

Tot i això, com hem vist anteriorment, hi ha experiències en aquests sectors, on la clau ha estat la innovació organitzativa. Així, també cal pensar si la reducció de la jornada laboral es fa en la fórmula de setmana de quatre dies, o bé es flexibilitza d'altres maneres utilitzant còmput anual d'hores, com es va proposar a França.

Tot i que des d'un punt de vista de salut, aquest últim model no és el més recomanable, pot ser molt útil per implementar aquesta reducció en sectors amb forts pics estacionals, que es poden compensar després treballant menys hores durant els períodes vall, com pot ser les auditories o les gestories.

Aspectes a tenir en compte per la implementació de la reducció de jornada

Com s'ha posat de manifest, l'evidència dels casos estudiats permet demostrar que reduir les hores laborals pot ser beneficiós per a les empreses, els treballadors i la societat en general, si es fa de manera planificada, i pot esdevenir un dels motors de canvi del nou futur laboral. A partir d'aquí, cal fer tres reflexions en relació a la seva implementació.

Quin rol ha de tenir l'Administració pública durant la implementació?

En aquest moment de canvi de model productiu caracteritzat per la digitalització, l'automatització, els

En aquest moment de canvi de model productiu caracteritzat per digitalització, automatització, creixent nivells d'atur i desigualtat és necessari que l'Administració jugui un rol clau

creixents nivells d'atur i desigualtat, és necessari que l'Administració jugui un rol clau per reactivar l'economia i evolucionar cap a un model laboral més just, saludable, sostenible i productiu. La reducció de la jornada laboral pot ser una de les grans palanques per aconseguir-ho. Les administracions públiques —institucions europees, estats, comunitats autònomes i fins i tot els municipis— poden jugar tant el rol d'impulsors, com el rol d'implementadors, ja que poden implementar algunes d'aquestes mesures internament, com ja és el cas actual de les persones treballadores públiques, amb una setmana laboral de 37,5 hores.

A més, un cop fet el pilot i, si es conclou que és un model de seguir, l'Estat haurà de plantejar-se què ha de fer per facilitar la seva implementació. Per tant, és important que en paral·lel a la implementació d'aquestes experiències i/o pilots, les administracions públiques també han de detectar quins buits existeixen en la legislació i en els acords col·lectius que actuen com a barreres a l'hora d'implementar la setmana de quatre dies. Per exemple, com es gestionen

els convenis col·lectius, quins efectes té en les pensions el fet de cotitzar menys hores, com es comptabilitzen les vacances...

Quins aspectes s'han de tenir en compte en planificar els pilots?

En primer lloc, a nivell d'implementació, és bàsic que el suport econòmic no es dediqui únicament a cobrir costos de contractació de personal extra. En aquest sentit, a més de contractacions, les ajudes haurien de permetre poder invertir en formació a persones directives i treballadores, i en temps i recursos dedicats a dissenyar i implementar la transformació organitzativa. És a dir, la possibilitat d'alliberar persones dins de l'empresa i/o contractar suport extern per revisar les tasques que es fan dins de l'organització, pensar noves maneres de fer-les que incrementin la productivitat i reorganitzar als equips per proporcionar els productes i serveis al mateix nivell de qualitat.

La selecció d'organitzacions que participen en el pilot és clau. Com més variades siguin les empreses que hi

participen, tant en sectors, com en grandària, situació geogràfica... més enriquidors seran els resultats. Això es pot aconseguir via prioritització de les empreses que apliquin al programa i/o mitjançant campanyes de sensibilització en aquells sectors en què es preveu menys interès a participar, com, per exemple, el turístic, però que són claus en l'economia espanyola.

Disposar d'un sistema d'indicadors complert i comparable. Com s'ha explicat al principi, els impactes de la setmana dels quatre dies van més enllà de l'empresa i poden contribuir a reduir l'impacte ambiental, millorar desigualtats de gènere o crear ocupació addicional. Per tot això, és clau mesurar els resultats de totes les empreses participants en el pilot de manera similar. Una bona eina per fer això, a més d'indicadors clau de productivitat que les empreses ja fan servir —absentisme, satisfacció de client...— són els diaris de temps. Aquestes eines ens permetrien saber, a més de l'impacte en la productivitat de l'empresa, com han canviat els patrons de consum, d'oci, el repartiment de tasques domèstiques i de cura, la

La Catalunya del futur té el repte de millorar la qualitat de vida de les persones treballadores, augmentar la productivitat i reduir les desigualtats existents

mobilitat... i a partir d'aquí estimar impactes més globals.

Un instrument clau per la Catalunya del futur i per la Reforma Horària

La Catalunya del futur té el repte de millorar la qualitat de vida de les persones treballadores, augmentar la productivitat i reduir les desigualtats existents. Una de les eines que el Govern de la Generalitat i més d'un centenar de municipis s'han compromès a implementar fins el 2025 són els objectius del Pacte per la Reforma Horària, recentment concretats en el Pla Viure Millor.³⁴ En el marc de la implementació d'aquests objectius, s'hi pot sumar de manera pionera un impuls per a posar en marxa pilots de reducció de la jornada laboral. Aquests pilots no han de ser necessàriament tots iguals, ni testejar de la mateixa manera la reducció horària laboral, alguns per exemple poden experimentar treballar menys hores cada dia, altres deixar de treballar el diven-

dres i tenir els cap de setmana més llargs. Aquests pilots serien de gran utilitat per experimentar i avaluar com les empreses —incloent petites i mitjanes empreses i autònoms, que representen una gran part del teixit empresarial català—, organitzacions i administracions catalanes poden implementar la reducció de la jornada laboral i així treure les pròpies conclusions, i poder-les compartir amb altres experiències similars.

I per acabar, algunes preguntes obertes: El 1919 gràcies a la Vaga de La Canadenca, els treballadors de l'Estat van ser els segons del món en guanyar per decret la jornada de vuit hores. Quin serà el primer Estat en fer-ho amb la jornada de quatre dies? Quin paper jugarà la Generalitat de Catalunya en aquesta dècada per impulsar programes d'acompanyament a empreses i foment de la concertació en aquesta línia? El futur està per escriure. ■

34 GENERALITAT DE CATALUNYA, «El Govern aprova el Pla Viure Millor, pioner a promoure polítiques del temps i de reforma horària».

■ Bibliografia

ALBALAT, María. «La Generalitat Valenciana da un primer paso para la jornada laboral de cuatro días» [en línia]. A *Economia digital*, de 5 de febrer del 2021. Disponible a: <www.economiadigital.es>.

ASKENAZY, Philippe. «Working time regulation in France from 1996 to 2012», A *Cambridge Journal of Economics*, vol. 37, núm. 2, pàg. 323-347, 2013.

AVELING, Edward. «The Eight Hours Working Day» [en línia]. A *Time*, juny de 1890, pàg. 632-638. Disponible a: <www.marxists.org>.

CCMA. «Treballar quatre dies, 'un èxit aclaparador' en una prova pilot a Islàndia» [en línia]. A *CCMA*, del 8 de juliol de 2021. Disponible a: <www.ccma.cat>.

CHASE, Eric. «The Brief Origins of May Day». Industrial Workers of the World, 1993.

DONAIRE, Ginés. «Una empresa de Jaén, pionera en implantar la jornada laboral de cuatro días a la semana» [en línia] A *El País*, de 10 de gener del 2020. Disponible a: <www.elpais.com>.

EL PERIÓDICO. «'Experimento Errejón': El Estado asumirá el coste salarial de la jornada de 4 días» [en línia]. A *El Periódico*, de 31 de gener del 2021. Disponible a: <www.elperiodico.com>.

FERRER, Tomeu «UGT commemora els 100 anys de la promulgació de la jornada de 8 hores amb una mirada de futur». A *El Diari del Treball*, de 2 d'abril del 2019.

GENERALITAT DE CATALUNYA. «El Govern aprova el Pla Viure Millor, pioner a promoure polítiques del temps i de reforma horària» [en línia]. A *Sala de premsa del Govern*, de 20 d'octubre de 2020. Disponible a: <www.govern.cat>.

HARALDSSON, Gudmundur D; KELLAM, Jack. «Going Public: Iceland's journey to a shorter working week» [en línia]. *Autonomy*, 2021. Disponible a: <www.autonomy.work>.

HUNNICUTT, Benjamin. «The End of Shorter Hours». A *Labor History*, núm. 25 (3), pàg. 373-404, 1984.

HUNNICUTT, Benjamin. *Kellogg's Six-Hour Day*. Philadelphia: Temple University Press, 1996.

KEYNES, John Maynard. *La teoria general de l'ocupació, l'interès i el diner*. Barcelona: Edicions 62, 1987.

LANDRIGAN, Christopher (et al.). «Effect of Reducing Interns' Work Hours on Serious Medical Errors in Intensive Care Units». A *The New England Journal of Medicine*, 2004.

LORENTZON, Bengt. *23 månader med 6 timmar. Följeforskning om försök med reducerad arbetstid*. Aarhus: Scandinavian Book A/S, 2017.

MULLENS, Francisca; VERBEYLEN, Julie; GLORIEUX, Ignace. «Time-use research on the effects of a 30-hour workweek». Report, Vrije Universiteit, 2020.

OCDE. «GDP per hour worked (indicator)» [en línia]. Disponible a: <www.data.oecd.org>.

PENCANEL, John. «The Productivity of Working Hours». A *IZA Discussion Paper Núm. 8129*, Institute for the Study of Labor, 2014.

SCHILLER, Helena (et al.). «The impact of reduced worktime on sleep and perceived stress—a group randomized intervention study using diary data». A *Scandinavian journal of work, environment & health*, vol. 43 (2), pàg. 109-116, 2017

SKIDELSKY, Robert. *How to achieve shorter working hours*. Londres: Progressive Economic Forum, 2019.

STRONGE, Will; HARPER, Aidan (eds.). *The shorter working week: a radical and pragmatic proposal* [en línia]. Disponible a: <www.autonomy.work>.

THE FOUR-DAY WEEK. *Guidelines for an outcome-based trial raising productivity and engagement*, [en línia]. Disponible a: <www.static1.squarespace.com>.

THE GREEN INSTITUTE. *Can less work be more fair? A discussion paper on Universal Basic Income and shorter working week* [en línia]. Canberra: The Green Institute, 2016. Disponible a: <www.greeninstitute.org.au>.

THE NOBEL PRIZE. «Discoveries of molecular mechanisms controlling the Circadian Rhythm» [en línia]. Disponible a: <www.nobelprize>.

VILLEGAS, Paulina. «Iceland tested a 4-day workweek» [en línia]. A *The Washington Post*, de 7 de juliol de 2021. Disponible a: <www.washingtonpost.com>.

YEUNG, Peter. «Spain's four-day work week is a game changer» [en línia]. A *Reasons to be cheerful*, de 3 de març del 2021. Disponible a: <www.reasonstobecheerful.world>.

arxiu

90 anys d'Esquerra: el partit de masses hegemònic de la Catalunya republicana i popular

[vista prèvia >](#)

90 anys de trajectòria ininterrompuda, en tota circumstància —monarquia, república, dictadura, democràcia, exili, repressió, resistència, clandestinitat...— és una bona oportunitat per a reflexionar sobre quines foren les claus de l'èxit que van convertir a una novíssima organització, creada a les acaballes de la dictadura primoriverista, en la força política hegemònica de la dècada de 1930, catalitzant i modelant com ningú la fesomia de la Catalunya republicana i popular.

Josep Vall

Director executiu de la Fundació Josep Irla

jvall@irla.cat

El partit degà

Un dels drets fonamentals d'un règim democràtic és el dret d'associació política: la possibilitat que un conjunt de ciutadanes i ciutadans que comparteixen unes mateixes idees s'agrupin per a estructurar-les, difondre-les i fer-les avançar en el si de la societat en la que viuen. Fundar partits polítics, doncs, és un fet quotidià en una societat democràtica, però que un partit compleixi 90 anys de vida, com aquest 2021 ha fet Esquerra Republicana de Catalunya, és un fet gairebé insòlit.

En 90 anys el país ha vist crear-se i desaparèixer multitud de partits polítics. No en queda cap dels anteriors a Esquerra Republicana: ni la Lliga Regionalista, ni el Partit Republicà Radical, ni Acció Catalana Republicana... I ben pocs de les dotzenes i dotzenes que es crearen després: ni Unió Democràtica de Catalunya, ni el Partit Socialista Unificat de Catalunya, ni Convergència Democràtica de Catalunya... per citar-ne només sis dels més rellevants.

I malgrat ser el partit degà de la política catalana i haver estat la força

hegemònica de la Catalunya republicana, sobta l'escàs interès —excepcions a banda, generalment notables—¹ que ha merescut la seva trajectòria, si més no en termes relatius respecte a la centralitat de la seva importància en la història de la nostra nació. I quan ha estat recordada sovint ho ha estat des d'un punt de vista ple de prejudicis i llocs comuns que han acabat oferint d'ella una caricatura grotesca com el partit de «la petita i mitjana burgesia». Ja ens va dir Joan Fuster (1922-1992) que «*la política o la fas o te la fan*». I val a dir que aquesta brillant reflexió és perfectament aplicable al cas: la història o l'escrius o te l'escriuen. Aquest article és un assaig de síntesi del que va ser i representà amb la seva fundació fa nou dècades, Esquerra Republicana.

Els orígens

Esquerra apareix el 1931 com la confluència, en major o menor me-

sura, d'amplis sectors procedents de diverses tradicions polítiques presents a Catalunya: el republicanisme que maldava per acabar amb un règim dinàstic antidemocràtic; el federalisme que volia modernitzar i redefinir els poders de l'Estat descentralitzant-lo; el catalanisme cultural i lingüístic de centenars d'entitats cíviques, punta de llança del procés de desvetllament nacional iniciat amb la Renaixença; les reivindicacions obreres i rabassaires, a les fàbriques i al camp, les de caire llibertari però també les emmirallades en el laborisme anglosaxó i el socialisme centreeuropeu, amb certa fascinació per la recent Revolució Russa; el separatisme insurreccional enlluernat en l'exemple irlandès...

Però Esquerra Republicana va esdevenir molt més que un espai de confluència. ERC va aconseguir la quadratura del cercle, sintetitzant magistralment aquelles diverses tradicions en el seu programa. Una síntesi plasmada de manera diàfana ja en el seu nom: Esquerra —justícia social—, República —compromís democràtic— i Catalunya —llibertat nacional.

1 POBLET, *Història de l'Esquerra Republicana de Catalunya, 1931-1936*; SALLÉS, *Quan Catalunya era d'Esquerra*; IVERN, *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*; ALQUÉZAR (et al.), *Esquerra Republicana de Catalunya: 70 anys d'història, 1931-2001*; CULLA, *Esquerra Republicana de Catalunya, 1931-2012. Una història política*.

La creació d'Esquerra Republicana de Catalunya fou possible gràcies a l'impuls del grup de *L'Opinió*

Malgrat que el nom és ben explícit, ben sovint, des de diverses tradicions historiogràfiques s'ha posat en qüestió i menystingut la seva identitat política. Però és una evidència que una organització no dura 90 anys sense un fort arrelament ideològic i social.

Els lideratges

La Conferència d'Esquerres Catalanes —inaugurada el 17 de març de 1931 amb els treballs sectorials que van tenir lloc a l'Ateneu Republicà de Gràcia i closa els dies 18 i 19 en les sessions plenàries celebrades al Foment Republicà de Sants—, que va portar a la creació d'Esquerra Republicana de Catalunya, fou possible gràcies a l'impuls del grup de *L'Opinió*, un reduïdíssim nucli de professionals liberals —advocats i periodistes: Joan Casanelles (1904-1986),² Pere Comas (1892-1969), Joan Lluhí (1897-1944),³ Joaquim Ventalló (1899-1996)⁴ i Antoni Xirau

(1898-1976)— que liderats políticament per Lluhí, havien fundat el 1928 el setmanari *L'Opinió*⁵ des del qual maldaven per articular un programa comú de l'oposició democràtica a la dictadura primoriverista. La seva tribuna periodística —subtitulada des del 1930 «setmanari socialista»— fou el punt de trobada i reflexió pública de socialistes, comunistes, anarquistes, catalanistes, separatistes... que amb els mesos anà destil·lant un mínim denominador comú amb els elements més dinàmics del republicanisme clàssic d'arrel federal.

Aquest estava representat d'un costat pel Partit Republicà Català liderat per l'advocat i periodista Lluís Companys (1882-1940)⁶ —que a més en aquells moments encapçalava la força del sindicalisme agrari, la Unió de Rabassaires i dirigia el seu portaveu *La Terra*— i el mestre Marcel·lí Domingo (1884-1939),⁷ després de

l'assassinat de l'advocat laboralista Francesc Layret (1880-1920),⁸ líder natural del mateix; i per l'altre de dotzenes d'entitats i periòdics de caire local i comarcal amb una implantació sovint hegemònica en els seus àmbits territorials i que havien anat seguint l'estela de les diferents opcions estratègiques del catalanisme republicà, des de Solidaritat Catalana⁹ fins al Bloc Republicà Autonomista passant pel Centre Nacionalista Republicà¹⁰ i la Unió Federal Nacionalista Republicana.

D'entre aquestes entitats i publicacions cal destacar-ne algunes pel consolidat i fort lideratge dels seus capdavaners, que aportaven ja d'entrada un considerable cabal polític i electoral al nou partit, com ara el metge Humbert Torres (1879-1955)¹¹ amb la Joventut Republicana de Lleida i el periòdic *La Jornada*; el geògraf i pedagog Miquel Santaló (1888-1961) a Girona, l'industrial

2 CULLA, Joan Casanelles i Ibarz (1904-1986). *Memòries i biografia*.

3 UCELAY-DA CAL; GONZÀLEZ I VILALTA. Joan Lluhí i Vallescà. *L'home que va portar la República*.

4 VINYES I ROIG. *Visca la República! Joaquim Ventalló, periodista, polític, poeta i traductor*.

5 GUILLAMET LLOVERAS, *El setmanari L'Opinió i la fundació d'Esquerra Republicana de Catalunya (1928-1931)*.

6 SOLÉ I SABATÉ, 1882-1940. *Lluís Companys, polític fins a la mort*.

7 SANCHO, *El Marcel·linisme a les Terres de l'Ebre (1914-1939)*.

8 FERRER, *Francesc Layret (1880-1920)*.

9 RUBÍ; ESPINET, *Solidaritat Catalana i Espanya*.

10 IZQUIERDO (Coord.), *Els orígens del republicanisme nacionalista. El Centre Nacionalista Republicà a Catalunya (1906-1910)*.

11 BARRULL, *Humbert Torres, metge, filòsof, polític*.

Calia una espurna per a iniciar el procés d'ignició, per a aconseguir que els seus plantejaments teòrics connectessin amb l'estat d'ànim del país: Francesc Macià

surer Josep Irla (1876-1958)¹² al Baix Empordà i l'escriptor Josep Puig Pujades (1883-1949) del periòdic *Empordà Federal*¹³ de Figueres, amb el Partit Republicà Federal Nacionalista de les Comarques Gironines; el periodista Pere Cavallé (1880-1939) amb el Foment Nacionalista Republicà de Reus i el periòdic *Foment*;¹⁴ l'empleat administratiu Samuel Morera (1889-1969),¹⁵ amb Fraternitat Republicana de Terrassa, redactor en cap del seu òrgan *L'Acció*; el pèrit agrícola i impulsor del cooperativisme Joan Ventosa i Roig (1883-1961)¹⁶ amb el Centre Democràtic Federalista de Vilanova i la Geltrú i el periòdic *Democràcia*; o el sabater Josep Abril (1869-1939),¹⁷ amb el Centre Republicà Federal de Mataró i el periòdic *Llibertat*.

A ells s'hi sumaren —ja a la Conferència d'Esquerres o al llarg de 1931— les noves fornades d'aquest catalanisme republicà estès per tot el país com una taca d'oli: el pagès i líder rabassaire Pere Aguilera (1901-1991), del Centre Democràtic Republicà de Rubí i el quinzenal *La Lluita*; el comerciant Enric Canturri (1897-1971),¹⁸ del Centre Republicà de la Seu d'Urgell i el quinzenal *Alt Urgell*; el comptable Antoni Dot (1908-1972),¹⁹ impulsor del periòdic *Acció Ciutadana*, d'Olot; el mestre Martí Rouret (1902-1968),²⁰ amb la Federació Republicana Federal Socialista de la Terra Alta i la Ribera i el periòdic *L'ideal de l'Ebre*; o l'impressor i periodista Joan Sauret (1899-1985), impulsor i director del quinzenal *Pla i Muntanya*, de Balaguer.

connectessin amb l'estat d'ànim del país, fart de set anys de dictadura militar i dècades de monarquia corrupta. L'aquesta espurna fou la tornada i el lideratge de l'exmilitar Francesc Macià (1859-1933),²¹ convertit en una icona de la dignitat del país després de l'intent insurreccional de Prats de Molló de 1926. Macià amb els seus lloctinents, el poeta Ventura Gassol (1883-1980)²² i el metge higienista Jaume Aiguader (1882-1943),²³ posaren la seva minúscula organització, Estat Català, i un estol d'entitats separatistes que hi orbitaven —com la Joventut Nacionalista La Falç, on militava l'agent comercial Josep Taradellas (1899-1988)— al servei de la unificació programàtica del catalanisme republicà d'esquerres.

A l'entesa d'aquests dos nuclis —el grup de *L'Opinió* des de Barcelona i els republicans d'arrel federal al territori—, però, li calia una espurna per a iniciar el procés d'ignició i aconseguir que els seus plantejaments teòrics

El programa

La Conferència d'Esquerres Catalanes s'estructurà en sis ponències titulades: Qüestió social; Problema

12 CALVET; ROIG I ROSICH, Josep Irla, president de la Generalitat de Catalunya a l'exili.

13 TEIXIDOR, Josep Puig Pujades, líder del republicanisme empordanès; TEIXIDOR, Amb la República al cap i Catalunya al cor: *Empordà Federal*, 1911-1938.

14 FERRÉ, Pere Cavallé, ciutadania republicana.

15 PUY, Samuel Morera, alcalde republicà de Terrassa.

16 ROTGER, Joan Ventosa i Roig, impulsor del cooperativisme, de Catalunya a Mèxic.

17 COLOMER, Josep Abril, alcalde de Mataró afusellat pel franquisme.

18 GALLART, *La lluita per la República a la Seu, a l'Alt Pirineu i a Andorra: la figura d'Enric Canturri* (1931-1939).

19 PLANAS, Antoni Dot i Arxer, 1908-1972.

20 BRUGUERA, Martí Rouret, *L'Escala, Móra d'Ebre, Barcelona, Mèxic*.

21 SOLÉ I SABATÉ, 1859-1933. Francesc Macià. *Una Catalunya lliure, justa, pròspera i gloriosa*.

22 FORT, Ventura Gassol, un home de cor al servei de Catalunya.

23 PÉREZ NESPEREIRA, Jaume Aiguader, la nació popular.

ERC aspirava a la transformació progressiva del règim de propietat privada en un altre de col·lectiu que fes impossible l'explotació econòmica de l'home per l'home

religió; Problema agrari; Ensenyament; Economia, Finances i Cooperativisme; i Justícia. Un cop discutides, esmenades i aprovades, amb un preàmbul titulat «Declaració de principis» van constituir els *Principis Bàsics d'Esquerra Republicana de Catalunya*,²⁴ un sintètic document de vint-i-quatre pàgines que marcà l'acció de govern durant la dècada republicana i fou profusament difós en múltiples edicions des del 1931 —i reproduït a la premsa vinculada al partit— i al llarg dels gairebé quaranta anys de l'exili, a França i Mèxic.

La «Declaració de principis» declarava inviolable tota una sèrie de drets cívics i polítics: a la vida; a la lliure emissió i difusió del pensament; a la lliure expressió de consciència i exercici de culte; a l'ensenyament primari gratuït i obligatori; al treball i els seus fruits; a la llibertat de locomoció i elecció de domicili; a la inviolabilitat del domicili i la correspondència; a la reunió, associació, manifestació i vaga; a la igualtat davant la llei; i a la participació de

dones i homes majors de vint anys en el govern per sufragi directe i amb capacitat d'ésser elegits. Considerava la voluntat popular com a única font de dret i origen exclusiu i legítim del poder; consagrava la divisió de poders en legislatiu, judicial i executiu, tots sobirans i independents; la república com a forma de govern amb les lleis fonamentals sotmeses a referèndum popular; i la plena autonomia de municipis i comarques. Finalment, estimava una evidència indiscutible el caràcter nacional de Catalunya i apostava per exercir la seva facultat d'autodeterminació amb la constitució d'un Estat Català federat amb la resta de pobles ibèrics regits democràticament.

En la «Qüestió social» aspirava a la transformació progressiva del règim de propietat privada en un altre de col·lectiu que fes impossible l'explotació econòmica de l'home per l'home, regular els salaris d'acord amb el cost de la vida, reduir la jornada de treball a 8 hores, prohibir el treball infantil, crear cases-bressol de protecció de l'infant i la dona embarassada, fixar els descans dominical, les vacances, les assegurances i el retir obrer i emparar les organitzacions sindicals.

En el «Problema religió» apostava per la neutralitat de l'estat, l'ensenyament laic, la llibertat de culte, el respecte a totes les confessions, la prohibició d'actes litúrgics a la via pública i la possibilitat d'anul·lar concordats amb la Seu Papal, però amb relacions diplomàtiques amb ella.

En el «Problema agrari», i amb el conflicte rabassaire en plena eferescència, defensava un horitzó de socialització de la terra que l'expropiés dels grans propietaris allunyats del seu treball i la posés a l'abast dels seus conreadors.

En «Ensenyament» afirmava el dret universal a l'educació, a la gratuïtat i obligatorietat de la primària i a la laïcitat del personal tècnic. I fixava com a urgentíssim reduir a la insignificança la xifra paorosa d'analfabetisme en un període de quinze anys.

En «Economia, Finances i Cooperativisme», marcava diverses fites amb l'objectiu d'arribar a un sistema econòmic definitiu de caràcter socialista, subratllant la singular importància del cooperativisme de producció, agrícola i de consum i distribució.

24 ESQUERRA REPUBLICANA DE CATALUNYA, *Principis bàsics aprovats per l'Assemblea de constitució del Partit d'Esquerra Republicana de Catalunya*.

Els Principis Bàsics d'ERC del 1931 beuen bàsicament de dues grans tradicions: del liberalisme en les qüestions polítiques i civils i del socialisme no dogmàtic en les econòmiques i socials

I finalment a «Justícia» defensava la protecció dels perseguits polítics estrangers, la fi de les tortures, un règim penitenciari reeducatiu i la supressió de la pena de mort.

En resum, els *Principis Bàsics d'Esquerra Republicana de Catalunya* del 1931 beuen bàsicament de dues grans tradicions: del liberalisme en les qüestions polítiques i civils i del socialisme no dogmàtic en les econòmiques i socials. Es fixava així un sintètic però ampli programa de reforma a tots els nivells, en els àmbits polític, econòmic i social.

Un programa que Esquerra va desenvolupar en totes les institucions on seria present, mitjançant l'aprovació de lleis a les Corts espanyoles i al Parlament de Catalunya i amb l'obra de govern al capdavant de la Generalitat i de la immensa majoria d'ajuntaments del país. Amb una activitat legislativa tan important com l'aprovació de la Llei sobre la igualtat jurídica de la dona i dels cònjuges, la Llei de Contractes de Conreu, la Llei de cooperatives, la Llei Municipal, la Llei de coordinació i control sanitari, la Llei sobre conservació del patrimoni històric, artístic i científic

de Catalunya... L'impuls de l'acció de govern amb la creació del Patronat Català de Protecció de la Dona, de l'Institut de l'Atur Forçós, de la Caixa de Crèdit Industrial i Comercial, de la Universitat Autònoma de Barcelona, de l'Institut Escola, dels Serveis d'Estadística... I la promulgació dels decrets sobre la interrupció artificial de l'embaràs, sobre la implantació de la setmana laboral de 40 hores, sobre la divisió territorial de Catalunya... Tot plegat en els vuit anys escassos que van de la proclamació de la República i la instauració de la Generalitat —l'abril de 1931— a la derrota militar —el febrer de 1939— i malgrat les convulsions del període —Bienni Negre i Guerra Civil— que a la pràctica reduïren la normalitat institucional a menys de quatre anys.²⁵

Els resultats electorals

Una setmana després de la seva fundació, ERC afrontava una decisió transcendental: presentar-se o no a les eleccions municipals convocades

25 MARÍN (comissari), *ERC, 70 anys. I obrirà solcs l'Esquerra catalana*. Exposició del 70è aniversari de la fundació d'Esquerra Republicana de Catalunya, al Museu d'Història de Catalunya.

per la monarquia com a darrer intent de continuar en el poder. Malgrat la qualitat dels seus líders i l'ampli abast territorial de la seva implantació, a priori hi havia altres partits més ben situats en les fronteres electorals en competència amb el catalanisme republicà d'esquerres: el Partit Republicà Radical (PRR), d'Alejandro Lerroux (1864-1949) disputava una franja gens menyspreable de vot popular urbà i el Partit Catalanista Republicà (PCR), de centre-esquerra, tenia una trajectòria més sòlida, doncs havia estat creat el 1923 com a Acció Catalana, fruit d'una escissió de joves intel·lectuals liberals de la Lliga Regionalista i havia recollit algun petit triomf electoral just abans de la dictadura primoriverista. Les eleccions municipals portaren arreu del territori la formulació de candidatures de geometria variable amb combinacions diverses d'aquests tres actors, que assoliren una victòria incontestable, obtenint la majoria d'alcaldis de les grans poblacions del país, enfront l'altre protagonista antagònic, el catalanisme de dreta de la Lliga Regionalista.²⁶

26 SOLER, *Les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 a Catalunya*.

L'abril de 1931, la disjuntiva per a ERC era no presentar-se o fer-ho en inferioritat de condicions assajant una coalició amb una força de gran afinitat, la USC

Però la batalla central es lliurava a Barcelona, el cap i casal del país. ERC, conscient de les seves limitacions estructurals —sense premsa diària pròpia ni gaire temps material per a haver-se desplegat i donat a conèixer el seu projecte polític— plantejà al PCR un acord per a incorporar mitja dotzena de noms als trenta-tres que com a màxim podia presentar cada candidatura per a escollir cinquanta regidors en deu districtes. Però el PCR, confiat en la victòria en solitari, ho refusà. La disjuntiva per a ERC era no presentar-se o fer-ho en inferioritat de condicions assajant una coalició amb una força de gran afinitat, la Unió Socialista de Catalunya (USC).

La decisió final va canviar per a sempre la història del país. La proximitat ideològica amb la USC era evident, com mostra la col·laboració dels seus dirigents a les pàgines de *L'Opinió*, la seva participació en els debats previs a la Conferència d'Esquerres Catalanes o la doble militància durant anys de Jaume Aiguader a Estat Català i la USC. De fet la diferència fonamental entre ERC i la USC era un problema doctrinal: la USC era una organització socialista d'inspiració

marxista i com a tal definida com a «partit de classe»; i el socialisme no dogmàtic del qual bevia la nova Esquerra Republicana no era marxista i per tant s'afirmava com a partit interclassista i integrador, de «classes populars».

Val a dir que aquest plet doctrinal, que va impedir la constitució d'una única organització entre el que representaven Esquerra Republicana i la Unió Socialista, deixaria de tenir sentit a partir del 1951 quan, després de la Segona Guerra Mundial, en el Congrés de refundació de la Internacional Socialista celebrat a Frankfurt, el moviment socialista va abandonar la retòrica marxista i la definició de «partit de classe» per assumir el socialisme democràtic com a doctrina bàsica. En aquest sentit es pot afirmar, doncs, que Esquerra Republicana fou una socialdemocràcia *avant la lettre* perquè ja el 1931 —vint anys abans de la reconstitució de la Internacional Socialista— defensava un programa socialista democràtic incompatible amb cap horitzó totalitari.

ERC i la USC, doncs, van configurar, a la ciutat de Barcelona, una llista

de coalició per a les eleccions del 12 d'abril de 1931 que, contra tot pronòstic, assolí la victòria, guanyant les majories a sis districtes, les minories a tres i quedant sense representació només a un. S'enduia així, com mostra la Taula 1, vint-i-cinc dels cinquanta regidors en joc, per davant de la Coalició Republicano-Socialista liderada pel PRR i de la Lliga Regionalista. El PCR, que havia rebutjat ERC setmanes abans, restava extra-parlamentari.

L'èxit fou l'inici d'una curta però intensa història d'amor entre ERC i la USC, doncs tot i mantenir les seves identitats polítiques diferenciades, durant tota l'època republicana van presentar-se a tots els processos electorals en coalició, guanyant en vots en totes les ocasions: a les municipals el 1931 i 1934, a les Corts Republicanes el 1931 i 1933, i al Parlament de Catalunya el 1932. I a les darreres eleccions de l'època —les legislatives del 1936— liderant el Front d'Esquerres de Catalunya, que posà fi al Bienni Negre, amb mitja dotzena llarga d'organitzacions, des del catalanisme liberal d'Acció Catalana Republicana (ACR) i el sindicalisme agrari de la Unió de Rabassaires,

Durant tota l'època republicana, ERC i la USC van presentar-se a tots els processos electorals en coalició, guanyant en vots en totes les ocasions

Taula 1
Eleccions municipals a Barcelona, 12 d'abril de 1931 (% vot candidatures i regidors electes)

CANDIDATURES	%	Regidors
ERC-USC (28 candidats d'Esquerra Republicana de Catalunya i 5 d'Unió Socialista de Catalunya)	33,63	25
Coalició Republicano-Socialista (20 candidats del Partit Republicà Radical, 4 de la Dreta Liberal Republicana, 3 de la Unió General de Treballadors, 3 del Partit Republicà Democràtic Federal i 2 del Partit Socialista Obrer Espanyol)	21,01	12
Lliga Regionalista (33 candidats)	20,33	12
Partit Catalanista Republicà (33 candidats)	15,14	-
Diverses candidatures republicanes autònomes (21 candidats)	4,02	1
Diverses candidatures monàrquiques (12 candidats)	2,59	-
Partit Liberal Català (11 candidats)	1,48	-
Bloc Obrer i Camperol (24 candidats)	1,02	-
Diverses candidatures independents (9 candidats)	0,72	-
Partit Comunista d'Espanya (13 candidats)	0,07	-

Font: Elaboració pròpia a partir dels resultats publicats, del 13 al 17 d'abril de 1931, al *Boletín Oficial de la Provincia de Barcelona* i als periòdics *Diario de Barcelona*, *El Diluvio*, *La Nau*, *El Noticiero Universal*, *L'Opinió*, *La Publicitat*, *La Vanguardia* i *La Veu de Catalunya*.

fins a diverses forces comunistes —com el Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM), el Partit Comunista de Catalunya (PCC) i el Partit Català Proletari (PCP)— passant pel Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE), el Partit Republicà d'Esquerra (PRE) i el Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra (PNRE), l'efímera organització escindida d'ERC que tornaria mesos després al partit mare.

Per a la història els èxits electorals de l'època republicana han estat atribuïts a Esquerra en exclusiva, però la realitat és que sempre va anar en coalició amb la USC. Dels vint-i-cinc regidors barcelonins de la coalició del 1931, tres corresponien a la USC, repetint una distribució pràcticament idèntica a les municipals de 1934, de vint-i-sis regidors, tres eren de la USC; i dels seixanta-set escons de la coalició

elegits al Parlament de Catalunya el 1932, cinc ho van ser de la USC.

Al llarg d'aquells intensos sis anys (1931-1936) ERC i el seu minoritari però lleial soci, la USC, es varen moure en una forquilla del 40% al 60% dels vots, de manera bastant homogènia a les cinc demarcacions, una per província, excepte Barcelona, dividida en dues, la capital i la resta.

Esquerra Republicana fou una socialdemocràcia avant la lettre perquè ja el 1931 defensava un programa socialista democràtic incompatible amb cap horitzó totalitari

Taula 2
Eleccions al Parlament de Catalunya, 20 de novembre de 1932 (% vot candidatures i escons)

CANDIDATURES	%	Escons
Esquerra Republicana de Catalunya (ERC) - Unió Socialista de Catalunya (USC)	47,83	67
Lliga Regionalista (LR) - Unió Democràtica de Catalunya (UDC)	29,63	17
Partit Catalanista Republicà (PCR) - Partit Republicà Radical Socialista (PRRS)	8,48	1
Partit Republicà Radical (PRR)	5,71	-
Derecha de Cataluña (DC)	3,24	-
Bloc Obrer i Camperol (BOC)	2,37	-
Partit Republicà Democràtic Federal (PRDF)	1,80	-
Partit Comunista de Catalunya (PCC)	0,37	-
Extrema Izquierda Federal (EIF)	0,22	-
Partit Nacionalista Català (PNC)	0,15	-
Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE)	0,14	-
Estat Català - Partit Proletari (EC-PP)	0,02	-
Concentración Española (CE)	0,02	-

Font: Elaboració pròpia, a partir de VILANOVA, *Atlas electoral de la Segona República a Catalunya*.

Les eleccions al Parlament de 1932 són una mitjana prou representativa del període, que permeten copsar d’una ullada el mapa polític de la Catalunya republicana. En el gràfic 1, d’esquerra a dreta i arrodonint els percentatges trobem que: el Bloc Obrer i Camperol (BOC), l’organització comunista majoritària, tot just ultrapassava el 2% dels vots;

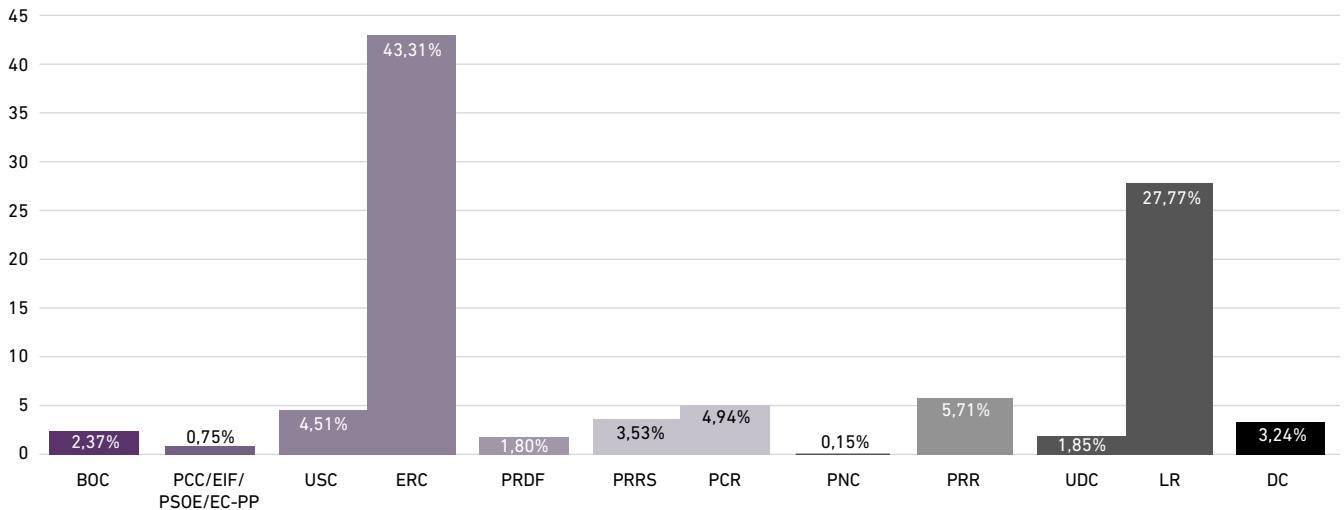
altres partits d’esquerra radical o marxista com el Partit Comunista de Catalunya (PCC) —vinculat al Partit Comunista d’Espanya—, el Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE), Extrema Izquierda Federal (EIF) i Estat Català-Partit Proletari (EC-PP), tots sumats rondaven el 0,8%; ERC, en coalició amb la USC, el 48% —en funció dels candidats i electes es

pot atribuir un pes a la USC del 5% i a ERC del 43%—; el Partit Republicà Democràtic Federal (PRDF), que agrupava els nostàlgics pimargallians, el 2%; el liberal Partit Catalanista Republicà (PCR), el màxim representant de l’elit intel·lectual catalana, en coalició amb el Partit Republicà Radical Socialista (PRRS) de Marcel·lí Domingo el 8% —en funció dels

A la Catalunya republicana es configurà un mapa polític amb dues forces majoritàries: ERC a l'esquerra i la Lliga a la dreta

Gràfic 1

Eleccions al Parlament de Catalunya, 20 de novembre de 1932 (% vot candidatures i partits)

Font: Elaboració pròpia, a partir de VILANOVA, *Atlas electoral de la Segona República a Catalunya*.

Nota: El percentatge de vot atribuït a cada partit de les coalicions formades per ERC-USC, PCR-PRRS i LR-UDC s'ha calculat proporcionalment al nombre de candidats de les llistes i/o diputats que assoliren.

candidats i electes es pot atribuir un pes al PRRS del 3% i al PCR del 5%; el separatista i centrista, Partit Nacionalista Català (PNC), el 0,2%; el lerrouxista Partit Republicà Radical (PRR), cada cop més escorat cap a la dreta, el 6%; la Lliga Regionalista (LR), amb Unió Democràtica de Catalunya (UDC) de soci menor, el 30% —en funció dels candidats i

electes es pot atribuir un pes a UDC del 2% i a la Lliga del 28%; i finalment l'agrupament de monàrquics alfonsins, carlins, tradicionalistes i catòlics espanyolistes de la Derecha de Cataluña (DC), el 3%.

Així doncs a la Catalunya republicana es configurà un mapa polític amb dues forces majoritàries: ERC —coa-

litzada amb la USC— a l'esquerra; i la Lliga a la dreta; les quals hegemonitzaren els seus espais polítics.

Alhora, hi havia set altres forces minoritàries: quatre en l'àmbit de l'esquerra, el BOC —després POUM—, el PRDF, el PRRS —després PRE— i el PCR —després ACR—; i tres en el de la dreta, el PRR, UDC i DC.

Un partit que reflectia una base social conformada per classes mitjanes i populars, de professionals liberals, obreres i obrers manuals, comerciants, pagesos, rabassaires i jornalers

La base social

Però qui eren els 70.000 militants d'ERC, en un país de tres milions? Quina era la base social que la votava atorgant-li la victòria elecció rere elecció? Doncs un fidel reflex dels perfils dels principals lideratges del partit que ja hem vist: professionals liberals —advocats, metges, professors universitaris, escriptors, periodistes...—; petits industrials, propietaris i comerciants; empleats públics i privats —mestres, comptables...—; i sobretot obrers manuals —en fàbriques o tallers— i camperols —pagesos, rabassaires i jornalers. El país no era un altre. La immensa majoria de la població eren treballadors manuals, al camp o a la ciutat. El 1930 el sector agrari representava encara el 26,3% de la població activa catalana. A falta d'estudis específics de l'època sobre els votants d'ERC, podem fixar-nos en la seva base d'electes locals. De 42 alcaldes d'ERC afusellats pel franquisme dels que coneixem la seva professió: el 54,7% eren treballadors del camp —pagesos, rabassaires i jornalers—; el 21,5% eren treballadors manuals —lampistes, fusters, manyans, mecànics, paletes, sabaters, sas-

tres, transportistes...—; el 9,5% professionals liberals —advocats, escriptors...—; el 9,5% comerciants, comissionistes i industrials; i el 2,3% funcionaris.²⁷

Per aprofundir, es podria baixar a buscar exemples a nivell local, n'hi ha a centenars. N'agafarem un parell més com a mostra. En primer lloc la composició de l'Ajuntament de Cerdanyola del Vallès fruit de les eleccions municipals de gener de 1934. El Centre Republicà Federal (ERC) guanyà per 756 vots enfront els 555 vots del Casal Catalanista (Lliga). Jaume Grau, l'alcalde d'ERC, era recader en carro i dels set regidors del partit, hi havia tres pagesos, un rabassaire, un jornal·ler, un pallisser i un impressor. Dels quatre regidors de la Lliga: un empresari tèxtil, el propietari de la fusteria, l'encarregat de la farinera i un pagès.²⁸ Un segon exemple és el perfil de les pioneres del municipalisme feminista, les quatre primeres dones electes de la història de Catalunya a les municipals de gener de

1934, totes d'ERC: la mestra d'escola Nativitat Yarza (1872-1960), alcaldessa de Bellprat; la treballadora del tèxtil Justa Goicoechea (1896-1973), regidora a l'Hospitalet de Llobregat; la mestra de guarderia Fidela Renom (1891-1987), regidora a Sabadell; i la botiguera Consol Nogueras (1882-1951), regidora a Mataró.²⁹

No cal ampliar gaire més. L'historiador Ramon Batalla, en el seu llibre sobre els casinos republicans a Rubí conclou: «*Contradient el tòpic que considerava el republicanisme com un moviment petitburgès, crec que ha quedat clar que a Rubí la seva base social era clarament obrera i popular. La realitat social rubinenca, com a moltes poblacions catalanes, era un aiguabarreig agrícola-industrial en què sovint els principals detentors de la riquesa eren absents i en què estaven clarament definits dos sectors que polaritzaven la vida social. L'un era constituït per les classes propietàries, de la terra, de les botigues o de les empreses de qualsevol tipus; i l'altre, per les alienes a la propietat. I els membres d'aquell*

²⁷ , El franquisme contra Esquerra. Els alcaldes i diputats afusellats d'Esquerra Republicana de Catalunya.

²⁸ SÁNCHEZ, La Segona República i la Guerra Civil a Cerdanyola (1931-1939).

²⁹ AA.DD., 1934-1939. Pioneres del municipalisme feminista: Nativitat Yarza, Justa Goicoechea, Fidela Renom, Consol Nogueras, Caterina Casas; IVERN, Les dones d'Esquerra, 1931-1939.

Les quatre primeres dones electes de la història de Catalunya a les municipals de gener de 1934 eren d'ERC, totes elles

sector benestant eren generalment conservadors, mentre que el republicanisme i l'obrerisme van arrelar sobretot entre les classes populars».³⁰

En definitiva Esquerra Republicana és el reflex d'una àmplia base social que l'escriptor i periodista Eugeni Xammar (1888-1973) va retratar magistralment, en un article publicat el 1944 a *Foc Nou*, una revista editada a Tolosa de Llenguadoc pels exiliats catalans. Davant la sortida de la clandestinitat d'Esquerra a França i la seva reorganització pública, setmanes després d'haver-se posat fi a l'ocupació nazi, Xammar es preguntava qui era la gent d'Esquerra i es responia:

«Al departament dels Pirineus Orientals, a les terres del Rosselló i de la Cerdanya, del Conflent i del Vallespir, les masses de l'Esquerra es mouen, i si es mouen és senyal que viuen.

Les masses de l'Esquerra? Perfectament, sí senyors, les masses de l'Esquerra, d'aquest gran partit català de soca i arrel, que porta el nom d'Esquer-

ra Republicana de Catalunya. L'alcalde de Sant Celoni, el jutge de Montbrió, el veterinari de Ripoll, el fabricant de mitges de Calella o de Canet i el seu tenidor de llibres, i el metge també, i l'advocat i l'arquitecte, barrejats amb el parcer i el terratinent, amb el botiguer del Born, amb el teixidor de Sabadell i el filador de Navarcles, els homes d'estudi al costat dels homes d'ofici, dependents del comerç i de la indústria, els pagesos del Vallès i del Camp de Tarragona, del Pla d'Urgell, del Pla de Bages i de la Plana de Vic, els hortolans del Baix Llobregat i del Maresme, els pescadors de l'Estartit i de l'Ametlla de Mar, els tapers de l'Empordà i els apotecaris d'Olot. Tots hi són.

Tots en són. El federal de tota la vida, esdevingut militant de l'Esquerra en veure que se li acostava l'hora de la mort. El menys de trenta anys de la JEREC, amb la clenxa ben partida, l'ull obert, el nas decidit, el gest breu, el pas ferm i tota la vida davant d'ell. El vell catalanista de la Unió Catalanista, el vell republicà de la Unió Republicana. El secretari de la cooperativa de Montblanc, el president de la Germandat de Sant Sadurní, el corista de l'Orfeó Manresà, el sardanista convençut i l'excurcionista recalitrant, el soci del grup es-

perantista de Vilafranca i el delegat de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana a la Pobla de Lillet. El mestre d'escola de Matadepera i el bibliotecari de l'Ateneu Obrer del Poble Sec, el subscriptor de les Edicions Proa, el síndic del Sindicat Agrícola, el vocal del Sindicat Vinícola, el tresorer del Casal i el membre de la Junta de la Comarcal i el director del quadre teatral, el Manelic de Terra baixa i Don Godofredo d'El castell dels tres dragons, el senyor Esteva i el senyor Canons, en Romagosa i en Recolons, el Pepet, el Jaumet, el Cintet, el Quimet, el Peret i el Joanet. De les masses de l'Esquerra n'és tothom i ningú no manca quan és cridat.

Si cal deixar la feina es deixa. El que ara fa de pagès a Ceret o a Vinçà, perd un jornal. El que fa de llenyater a Montlluís en perd dos. L'obrer de Perpinyà en perd mig. Però a la reunió general no n'hi mancarà ni un. Feia quatre anys que cadascú anava per les seves. Ara s'ha fet sentir una veu i tots l'han reconeguda. A la veu de Catalunya, les masses de l'Esquerra responen present. Avui és a Perpinyà, demà serà a Carcassona, demà passat serà a Tolosa i a Montpeller. I les masses de l'Esquerra a França que ara responen present, saben certament que hi ha a Catalunya,

³⁰ BATALLA, *Els casinos republicans: política, cultura i esbarjo. El Casino de Rubí, 1884-1939*.

Ben lluny de la imatge d'un «partit petitburgès» ERC va ser el primer partit de masses català digne d'aquest nom, amb uns lideratges diversos, sòlids, forts i carismàtics

invisibles i presents, unes masses de l'Esquerra que esperen la seva hora. Aquesta certesa els dona una gran força i una gran voluntat.

A França i a Catalunya les masses de l'Esquerra es mouen i si es mouen és senyal de que viuen.

Que cap catalanista, que cap patriota català no ho oblidí. Tot és possible a la nostra Pàtria si es compta amb aquestes masses de l'Esquerra i res de bo no podrà fer-se sense elles.

*Perquè... Deixeu-m'ho dir poc a poc, sospesant cada paraula. Perquè les masses de l'Esquerra són Catalunya mateixa».*³¹

Conclusions

Ben lluny de la imatge d'un partit «petitburgès», ERC, la força hegemònica de la Catalunya republicana i popular, va ser el primer partit de masses català digne d'aquest nom, amb uns lideratges diversos, sòlids, forts i carismàtics i una implantació

territorial extensa i homogènia de nord a sud del país. Un partit que reflectia una amplíssima base social conformada per classes mitjanes i populars, de professionals liberals, obreres i obrers manuals, comerciants, pagesos, rabassaires, jornalers... amb un ambiciós programa reformista de transformació social i política, però alhora amb una fe cega i lleialtat incombustible a les virtuts de la democràcia parlamentària, al respecte escrupolós a la voluntat ciutadana, expressada a través de les urnes, «com a única font de dret i origen exclusiu i legítim del poder».³² En definitiva, un partit socialdemòcrata en tota regla. Un dels primers de la història europea, en el sentit modern del terme. ■

■ Bibliografia

AA.DD. 1934-1939. *Pioneres del municipalisme feminista: Nativitat Yarza, Justa Goicoechea, Fidela Renom, Consol Nogueras, Caterina Casas*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2020.

ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon (et al.). *Esquerra Republicana de Catalunya: 70 anys d'història, 1931-2001*. Barcelona: Columna, 2002.

BARRULL I PELEGRÍ, Jaume. *Humbert Torres, metge, filòsof, polític*. Lleida: Alfazeta, 2009.

BATALLA I GALIMANY, Ramon. *Els casinos republicans: política, cultura i esbarjo. El Casino de Rubí, 1884-1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pàg. 235.

BRUGUERA I BATALLA, Rafel. *Martí Rouret, L'Escala, Móra d'Ebre, Barcelona, Mèxic*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2019.

COLOMER I ROVIRA, Margarida. *Josep Abril, alcalde de Mataró afusellat pel franquisme*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2018.

CULLA I CLARÀ, Joan Baptista. *Joan Casanelles i Ibarz (1904-1986). Memòries i biografia*. Barcelona: Ajuntament, 1991.

CULLA I CLARÀ, Joan Baptista. *Esquerra Republicana de Catalunya, 1931-2012. Una història política*. Barcelona: La Campana, 2013.

ESQUERRA REPUBLICANA DE CATALUNYA. *Principis bàsics aprovats per l'Assemblea de constitució del Partit d'Esquerra Republicana de Catalunya*. Barcelona: Esquerra Republicana de Catalunya, 1931.

31 XAMMAR, «Reflexions d'un Catalanista. Les masses de l'Esquerra».

32 ESQUERRA REPUBLICANA DE CATALUNYA, *Principis bàsics aprovats per l'Assemblea de constitució del Partit d'Esquerra Republicana de Catalunya*.

FERRÉ I TRILL, Xavier. *Pere Cavallé, ciutadania republicana*. Reus: Edicions del Centre de Lectura, 2009.

FERRER I ROCA, Joaquim. *Francesc Layret (1880-1920)*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2010.

FORT I COGUL, Eufemià. *Ventura Gassol, un home de cor al servei de Catalunya*. Barcelona: Edhasa, 1979.

GALLART I SORT, Amadeu. *La lluita per la República a la Seu, a l'Alt Pirineu i a Andorra: la figura d'Enric Canturri (1931-1939)*. La Seu d'Urgell: Edicions Salòria, 2020.

GUILLAMET LLOVERAS, Jaume. *El setmanari L'Opinió i la fundació d'Esquerra Republicana de Catalunya (1928-1931)*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2021.

IVERN I SALVÀ, Maria Dolors. *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*. 2 volums. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988-1989.

IVERN I SALVÀ, Maria Dolors. *Les dones d'Esquerra, 1931-1939*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2007.

IZQUIERDO I BALLESTER, Santiago (Coord.). *Els orígens del republicanisme nacionalista. El Centre Nacionalista Republicà a Catalunya (1906-1910)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2009.

MARÍN I OTTO, Enric (comissari). *ERC, 70 anys. I obrirà solcs l'Esquerra catalana*. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya, 2001 [Exposició].

PÉREZ NESPEREIRA, Manuel. *Jaume Aiguader, la nació popular*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2018.

PLANAS I SERRA, Albert. *Antoni Dot i Arxer, 1908-1972*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2008.

POBLET I GUARRO, Josep Maria. *Història de l'Esquerra Republicana de Catalunya, 1931-1936*. Barcelona: Dopesa, 1976.

PUY I JUANICO, Josep. *Samuel Morera, alcalde republicà de Terrassa*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2019.

ROTGER I DUNYÓ, Àgnes. *Joan Ventosa i Roig, impulsor del cooperativisme, de Catalunya a Mèxic*. Valls: Cossetània, 2012.

RUBÍ I CASALS, Gemma; ESPINET I BURUNAT, Francesc. *Solidaritat Catalana i Espanya*. Barcelona: Base, 2008.

SALLÉS I BONASTRE, Anna. *Quan Catalunya era d'Esquerra*. Barcelona: Edicions 62, 1986.

SÁNCHEZ I GONZÁLEZ, Miquel. *La Segona República i la Guerra Civil a Cerdanyola (1931-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993.

SANCHO I SANCHO, Josep. *El Marcel·linisme a les Terres de l'Ebre (1914-1939)*. Benicarló: Onada, 2016.

SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria. *1859-1933. Francesc Macià. Una Catalunya lliure, justa, pròspera i gloriosa*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2008 [Exposició].

SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria. *1882-1940. Lluís Companys, polític fins a la mort*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2008. [Exposició].

SOLÉ I SABATÉ, Josep Maria; DUEÑAS, Oriol. *El franquisme contra Esquerra. Els alcaldes i diputats afusellats d'Esquerra Republicana de Catalunya*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2007.

SOLER I BECERRO, Raimon. *Les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 a Catalunya*. Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials, 2016. [Working Papers, 342].

TEIXIDOR I COLOMER, Anna. *Amb la República al cap i Catalunya al cor: Empordà Federal, 1911-1938*. Girona: Diputació, 2011.

TEIXIDOR I COLOMER, Anna. *Josep Puig Pujades, líder del republicanisme empordanès*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2013.

UCELAY-DA CAL, Enric; GONZÁLEZ I VILALTA, Arnau. *Joan Lluhí i Vallescà. L'home que va portar la República*. Barcelona: Base, 2016.

VILANOVA RIBAS, Mercedes. *Atles electoral de la Segona República a Catalunya*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2005.

VINYES I ROIG, Pau. *Visca la República! Joaquim Ventalló, periodista, polític, poeta i traductor*. Barcelona: Fundació Josep Irla, Duxelm, 2010.

XAMMAR I PUIGVENTÓS, Eugeni. «Reflexions d'un Catalanista. Les masses de l'Esquerra», *A Foc Nou* [Tolosa de Llenguadoc], 7 d'octubre de 1944, pàg. 1-2.

explorador

La revolta camperola índia contra la privatització del sistema alimentari més gran del món

[vista prèvia >](#)

Milions d'agricultors d'arreu de l'Índia segueixen en peu de guerra —en plena pandèmia— contra el govern de Narendra Modi. S'oposen a les tres noves lleis agràries que volen desregular i liberalitzar l'agricultura índia, i que posen en perill un sistema de provisió pública que ha permès al país garantir prou excedent agrari per alimentar 800 milions de persones en temps de crisi. Un sistema que, tanmateix, s'ha demostrat insostenible mediambientalment i econòmic, però que els camperols creuen que amb la reforma neoliberal del líder populista només pot empitjorar.

Sònia Sánchez López

Periodista especialitzada en canvi climàtic i medi ambient a la secció Internacional del Diari ARA

@soniasanlop

En plena onada devastadora de Covid-19 a l'Índia, amb els hospitals col·lapsats i sense oxigen i unes xifres de contagi de rècord mundial, una marxa de mil tractors desfilava de nou, a principis de maig del 2021, en direcció cap a la capital del país, Nova Delhi. Milers de camperols amb els seus turbants sikh —l'ètnia majoritària a l'estat d'on venien, el Punjab— desafiaven el confinament i les restriccions per deixar clar que segueixen en peu de guerra. La seva revolta porta ja més de cinc mesos ocupant les carreteres d'entrada a Delhi amb tendes de campanya, tractors i més de 300.000 camperols, en els moments més àlgids, instal·lats allà dia i nit, per protestar contra tres noves lleis agràries que volen desregular i liberalitzar l'agricultura índia. Fins i tot arriscant-se a perdre part de l'ampli suport social que encara tenen, per atrevir-se a celebrar una manifestació multitudinària, sense distàncies ni mascaretes, en plena emergència sanitària, els agricultors estan decidits a mantenir el seu pols amb el primer ministre, Narendra Modi (1950). Ni tan sols la decisió del Tribunal Suprem de l'Índia, que al gener va deixar en suspens l'aplicació de les tres noves lleis

agràries, no els ha fet desistir. Modi els ha ofert també una suspensió de les reformes durant divuit mesos per poder negociar un acord que desactivi la protesta. Però tampoc ho han acceptat: volen la derogació total de les tres lleis. «*No volem cap esmena ni canvis cosmètics, volem que es retirin del tot, perquè són lleis anti-agricultors i pro-grans corporacions que faran que els beneficis dels petits camperols es vagi retallant perquè les grans empreses en treguin tot el profit*», denuncia per telèfon des de Delhi Hannan Mollah (1946), líder d'All India Kisan Sabha (AIKS), el front d'agricultors del Partit Comunista Indi, que participa en les converses amb el govern en nom dels camperols.

«Anti-agricultors» va ser també el crit que molts diputats de l'oposició van esgrimir durant la sessió caòtica a la Rajya Sabha, la cambra alta del Parlament, indi en la qual, a finals de setembre de 2020, es van aprovar dues de les tres lleis, amb una única votació a veu alçada del ple de la cambra, en diumenge, i sense cap debat en comissió.¹ La coalició

encapçalada pel partit de Modi, el nacionalista hindú Bharatiya Janata Party (BJP) [Partit Popular], va recaptar el vot d'alguns partits de l'oposició, però també es va beneficiar de l'absència de molts diputats,² en molts casos per positius en Covid-19, per tal de sumar la majoria necessària. Fins a dotze partits de l'oposició van presentar una queixa contra el vicepresident de la Rajya Sabha, per no haver atès les seves peticions d'ajornament, però la moció tampoc va ser atesa.³ Però si fins ara Modi ha sortit pràcticament indemne políticament després d'haver aprovat també per la via ràpida altres reformes polèmiques, com la llei de ciutadania que relega els musulmans a ciutadans de segona,⁴ o la suspensió de l'autonomia del Caixmir,⁵ aquest cop la revolta massiva dels camperols indis posa

jor ruckus, two farm bills passed in Rajya Sabha».

2 SHRIVASTAVA, «Numbers explain farm bill ruckus in Rajya Sabha».

3 THE INDIAN EXPRESS, «Farm bills: 12 opposition parties move no-confidence motion against Rajya Sabha Dy chairman».

4 NATH; SINGH, «After a heated debate, Rajya Sabha clears Citizenship –Amendment– Bill».

5 SÁNCHEZ, «L'Índia revoca l'estatut especial del Caixmir que li garantia la constitució».

1 SHARMA, «Mic broken, papers thrown: Amid ma-

La protesta contra les tres noves lleis ha unit pràcticament tots els agricultors del país

en perill la seva agenda. Amb un govern durament qüestionat per la gestió de la crisi de la Covid-19, que ha deixat més d'un quart de milió de morts al país —la majoria d'elles després d'haver donat la pandèmia per vençuda i haver permès actes polítics i religiosos multitudinaris—, el desafiament dels camperols s'alça encara com la segona gran amenaça política per al líder populista.

Una protesta que uneix la meitat del país

I és que la protesta contra les tres noves lleis ha unit pràcticament tots els agricultors del país. Malgrat la diversitat de situacions —l'agricultura és una competència dels diferents estats regionals—, que fa difícil comparar les circumstàncies del petit pagès que cultiva cebes i tomàquets a Maharashtra, a l'oest del país, amb les dels productors d'arròs i blat d'Uttar Pradesh, al nord, la mobilització contra la reforma de Modi ha unit més de 500 organitzacions camperoles d'arreu de l'Índia. Una força que Modi no hauria pas de subestimar. Un 43% dels treballadors a l'Índia es dediquen a l'agricultura, en dades de

2019.⁶ Són 263 milions de camperols en total, entre els que cultiven la seva pròpia terra i els que treballen al camp a compte d'un altre —*cultivators and labourers*, segons la terminologia utilitzada a l'Índia— amb dades de 2011, les últimes oficials.⁷ Aquell any per primer cop, de fet, el nombre de treballadors per compte aliena superava proporcionalment el dels agricultors autònoms. Però més enllà dels treballadors registrats, es calcula que la població índia que depèn de l'agricultura per a viure és almenys un 48% del total segons alguns informes,⁸ i fins a un 58% segons d'altres.⁹ En el segon país més poblat del món —camí de convertir-se en el primer— amb més de 1.300 milions de persones, aquesta última dada representaria prop de 800 milions de persones.

Al capdavant de la protesta, però, hi destaquen —pel gran nombre i pel colorit abillament— els campe-

rols de tres estats del nord: Punjab, Haryana i l'oest d'Uttar Pradesh, coneguts com els tres grans estats d'excedent verd del país. El Punjab, de fet, va ser la zona zero de l'anomenada Revolució Verda. Allà s'hi van posar en marxa en els anys 1960 les polítiques d'agricultura intensiva i modernització tecnològica que han fet créixer la productivitat agrícola de l'Índia de forma exponencial —a un alt preu mediambiental, això sí— i que van permetre al país assolir l'autosuficiència alimentària ja a la dècada de 1980.¹⁰ Ara, les tres noves lleis imposades per Modi per obrir l'agricultura índia al mercat i la inversió privada amenacen de posar fi al sistema de regulacions i suport públic a l'agricultura que van permetre aquell creixement. «*El Banc Mundial i les grans corporacions han estat intentant introduir aquestes lleis per desmantellar la sobirania alimentària de l'Índia des de l'Adaptació Estructural del 1991.*»¹¹ Durant 30 anys hem aconseguit aturar aquestes lleis, si ara no són derogades, destruiran el que és el sistema alimentari més gran

6 BANC MUNDIAL, «Employment in agriculture –% of total employment– modeled ILO estimate».

7 KUMAR (et al.), *State of rural and agrarian india report 2020*.

8 Ibidem.

9 IBEF, *Agriculture in India: Information About Indian Agriculture & Its Importance*.

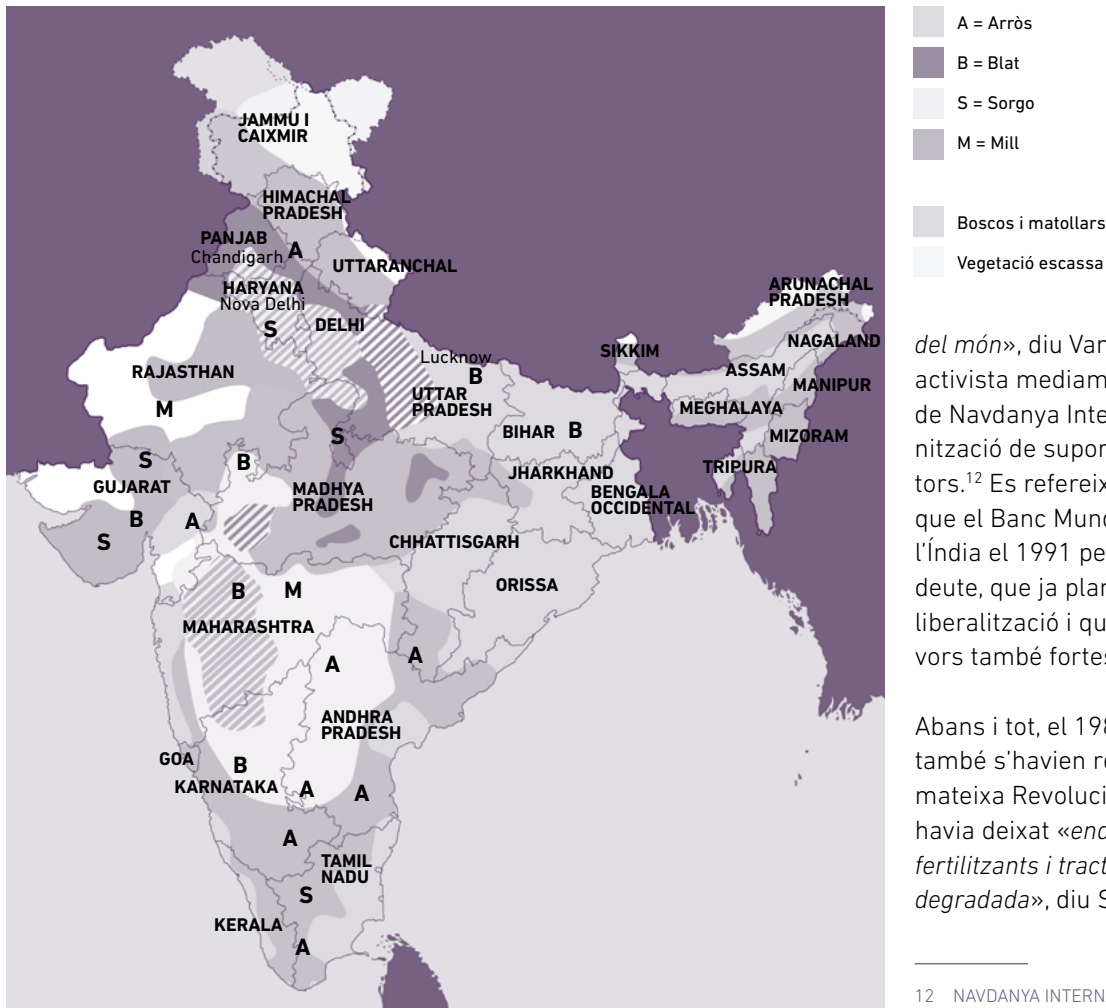
10 GOVERNMENT OF INDIA, *Pocket Book of Agricultural statistics 2017*.

11 EBRAHIMI, «Structural adjustment in India».

Es calcula que la població índia que depèn de l'agricultura per a viure és almenys un 48% del total

Figura 1

Àrees de cultiu majoritari a l'Índia, 2021

del món», diu Vandana Shiva (1952), activista mediambiental i fundadora de Navdanya International, una organització de suport als petits agricultors.¹² Es refereix a les condicions que el Banc Mundial va imposar a l'Índia el 1991 per al retorn del seu deute, que ja plantejaven una certa liberalització i que van aixecar llavors també fortes protestes.

Abans i tot, el 1984, els camperols també s'havien revoltat contra la mateixa Revolució Verda, que els havia deixat «endeutats –per comprar fertilitzants i tractors– per una terra degradada», diu Shiva. I és que el

¹² NAVDANYA INTERNATIONAL, «Indian farmers' 30 year struggle against corporate globalisation and 40 years struggle against the green revolution».

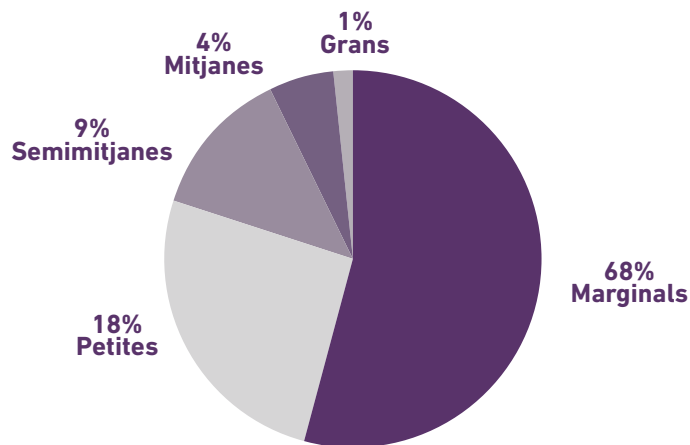
Les reformes de Modi no afronten els principals problemes de l'agricultura índia, sinó que es limiten a desregular i liberalitzar el sector perquè sigui el lliure mercat i la inversió privada qui n'agafi les regnes

sistema de regulacions públiques que va donar lloc a aquella gran transformació agrícola, i que ara els camperols lluiten per protegir, no és pas un sistema perfecte. Ans al contrari, tant les dades com els experts deixen clar que ni és sostenible mediambientalment ni està funcionant a l'hora d'assegurar uns ingressos justos a tots els agricultors. Però si bé és cert que calia un canvi, els experts consultats per aquest article, coincideixen que les reformes de Modi no afronten els principals problemes de l'agricultura índia, sinó que es limiten a desregular i liberalitzar el sector perquè sigui el lliure mercat i la inversió privada qui n'agafi les regnes i arregli les coses. Però en un país on el 86% dels agricultors tenen menys de dues hectàrees de terra i el 68% cultiva menys d'una hectàrea, els camperols temen que aquesta liberalització signifiqui imposar la llei del més fort.¹³ «Sabem que en un sistema de mercat desregulat són els petits productors els que perden, i la majoria de camperols de l'Índia són productors petits i marginals», adverteix Bina Agarwal, experta en segu-

13 KUMAR (et al.), *State of rural and agrarian india report 2020*.

Gràfic 1

Proporció de les explotacions agràries índies, 2015-16 (%)

Font: NRAS, 2020.

retat alimentària i drets de la terra de l'International Panel of Experts on Sustainable Food Systems (IPES-Food) [Panell Internacional d'Experts en Sistemes Alimentaris Sostenibles].

Què diuen exactament les tres lleis aprovades?

La Llei de Comerç de la Producció Agrícola coneguda com la llei de Promoció i Facilitació, obre la porta al fet que els agricultors puguin vendre els seus productes a qual-

sevol mercat i a qualsevol empresa sense límits geogràfics i sense passar per intermediaris. Això, que Modi presenta com un benefici per als camperols, perquè els permetrà, diu, negociar preus més alts amb qualsevol empresa privada, a la pràctica significarà l'abandonament progressiu dels *mandis*, nom hindi dels tradicionals mercats a l'engròs que es van imposar a gairebé tots els estats en els anys 1960 i 1970, precisament «per evitar l'explotació dels petits agricultors a mans dels comerciants», explica Agarwal.

Segons aquest sistema, cada estat divideix el territori en diverses àrees per instal·lar un *mandi* a cadascuna d'elles. Els camperols d'aquella zona només poden vendre els seus productes en aquell *mandi*, on funcionaris d'un Comitè de Mercat de Productes Agrícoles —APMC en les sigles en anglès— estableixen els termes de la subhasta, fixen preus de sortida i atorguen llicències als comerciants que hi volen comprar. Aquests pocs intermediaris amb llicència —els *arhatya* en hindi—, a més de comprar els productes, també fan préstecs als camperols per comprar maquinària o fertilitzants, ja que normalment els petits pagesos no tenen accés als crèdits bancaris. I els funcionaris de l'APMC també proveeixen els agricultors «de diversos serveis, des d'informació sobre noves llavors a dades sobre crèdits», apunta Agarwal. La llei no elimina directament els *mandi* però la lògica del mercat fa pensar que aquests espais regulats acabaran desapareixent, ja que els camperols més grans optaran per vendre a fora i els comerciants no voldran pagar les taxes que els imposa el govern per obtenir-hi una llicència si poden negociar directament amb

qualsevol camperol. I sense aquestes taxes, el govern no podrà invertir en infraestructures i el mercat anirà decaient, pronostica Agarwal.

La segona és la Llei de Serveis Agrícoles per Acords en Preu i Assegurances, coneguda com la llei d'Empoderament i Protecció. És una llei que fixa els termes dels futurs contractes agrícoles entre els agricultors i els

comerciants privats, per tal d'establir un preu de compra, però «no deixa clar tampoc com es fixaran aquests preus», diu Agarwal, de forma que queda en mans de cada negociació individual. La reforma fixa alguns organismes que hauran de dirimir disputes, però tampoc deixa clar com es resoldran aquests conflictes. I la tercera és una esmena a la llista de productes essencials, que inclou

Taula 1
Compra pública i producció total dels productes amb preu mínim garantit, 2019-20 (Milions de tones)

	Compra pública	Producció	% del total
Arròs	51,38	118,43	43,38
Blat	38,99	107,59	36,24
Cotó	17,79	60,27	29,51
Cigrons	2,10	11,35	18,47
Pèsols	0,72	3,83	18,47
Mongetes	0,14	2,46	5,69
Mostassa	0,80	9,12	8,78
Cacauets	0,71	10,10	1,03
Llet*	18,53	187,75	9,87

Font: Department of Food & Public Distribution, 2020.
*Dades de 2018-19 i compra pública proporcionada per les cooperatives lleteres.

Al sistema actual, el preu mínim es fixa en el moment de plantar la collita i assegura als camperols que, passi el que passi, no els pagaran menys d'allò

des del petroli als pesticides o les llavors. La reforma retira d'aquesta llista l'arròs, les patates, les cebes, els cereals i els llegums. Això vol dir que per a aquests productes ja no s'imposa un límit temporal a l'emmagatzematge, amb l'excepció de quan es produeixi un increment de preus del 100% o en cas de «situacions extraordinàries», com guerres, fam o catàstrofes naturals. La reforma, explica Agarwal, «permetrà als comerciants emmagatzemar productes agrícoles, inclosos els cereals, a menys que el govern anunciï que aquell producte com una necessitat d'emergència, cosa que obre la porta al fet que els compradors acumulin i especulin amb els cereals». Els agricultors temen el mateix que diu l'experta: «que les grans empreses acumulin el gra per generar una carestia artificial i així poder apujar els preus i treure'n més profit», resumeix Mollah.

Però aquí no acaba tot. Dins del sistema actual dels *mandis* i els APMC, el govern fixa un preu mínim garantit —Minimum Support Price (MSP)— per a 23 aliments considerats essencials.¹⁴ Aquest preu mínim

es fixa en el moment de plantar la collita i assegura als camperols que, passi el que passi, no els pagaran menys d'aquesta quantitat. Ahora, per a l'arròs, el blat i alguns pocs productes bàsics més —veure gràfic 2— el govern central —i també alguns d'estats— fan adquisicions públiques i compren la major part de la collita. Això permet al govern central accomplir el que fixa la Llei de Seguretat Alimentària del 2013, que l'obliga a proveir aliment a preus assequibles a uns dos terços de la població del país, uns 800 milions de persones. «Als estats de Punjab, Haryana i l'oest d'Uttar Pradesh, entre el 80% i el 85% de la producció és adquirida del govern», explica Devesh Roy, investigador del International Food Policy Research Institute (IFPRI). Tal com ja hem mencionat, Punjab va ser el primer estat a impulsar la Revolució Verda amb el nou sistema d'agricultura intensiva, amb tecnologia, fertilitzants i pesticides, i que apostava pel monocultiu. Si als anys 1960 aquest estat produïa diversos tipus de llegums i cereals, des de llavors ha passat a conrear exclusivament el blat i l'arròs, i el seu

principal comprador és el govern. És el mateix que passa als estats d'Haryana i a l'oest d'Uttar Pradesh, que de fet, en l'inici de la Revolució Verda conformaven un sol estat amb el Punjab que més tard es va dividir en aquests tres, explica Roy.

Les noves lleis no aboleixen directament els preus mínims garantits. Però donat que el govern aplica aquests preus i fa les seves adquisicions públiques dins dels *mandis*, tampoc «no està clar com es podran seguir mantenint si els *mandis* acaben desapareixent», segons Argawal. Sense els *mandis*, «els camperols hauran de negociar individualment el preu amb el seu comprador privat, que pot ser estranger —ja no cal que estigui registrat en aquella zona geogràfica concreta del *mandi*— i els petits camperols es trobaran en una posició molt dèbil per negociar», diu la investigadora del IPES-Food.

«És una qüestió de percepcions polítiques, la llei no diu això, però ells creuen que el govern ho acabarà fent», és a dir que desmantellarà el sistema d'adquisició pública, diu Roy sobre els temors dels agricultors del Punjab, Haryana i l'oest d'Ut-

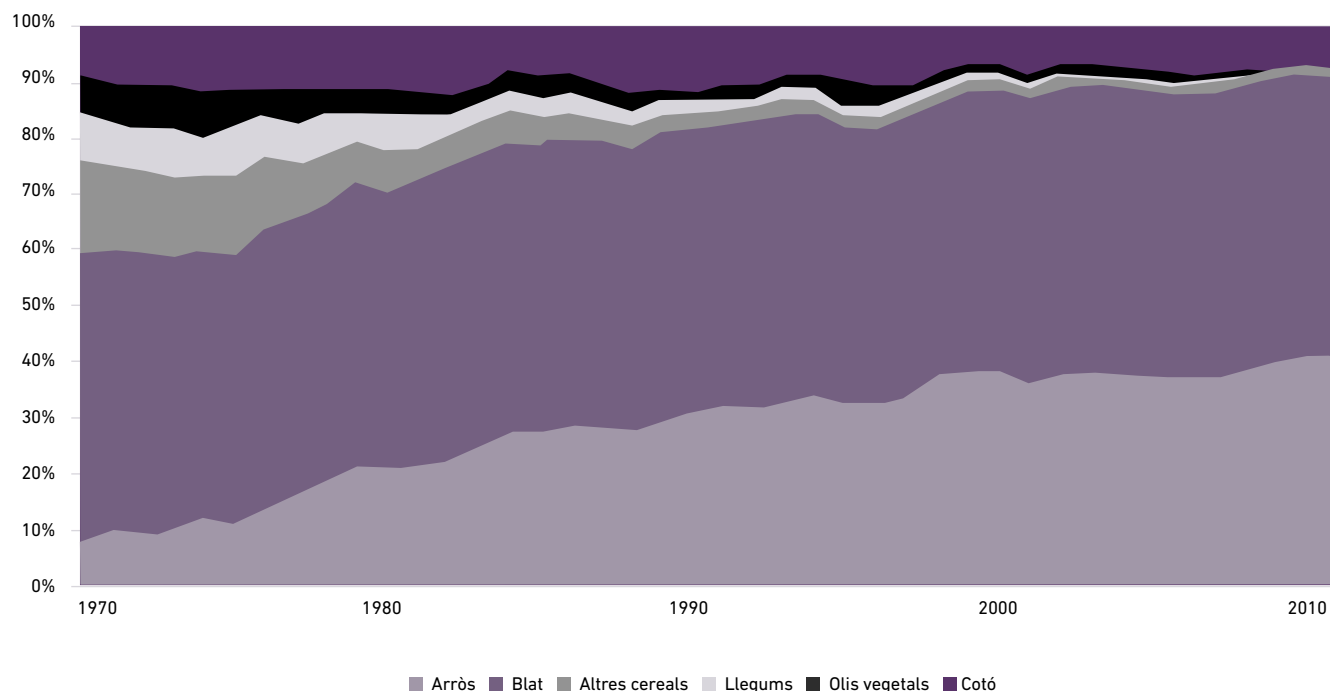
14 COMMISSION FOR AGRICULTURAL COSTS &

PRICES, «Organisation».

La desconfiança dels camperols cap el govern de Modi no parteix només de la seva aposta clara pel neoliberalisme, sinó també del seu estret lligam amb algunes de les grans corporacions del país

Gràfic 2

Evolució dels tipus de cultius al Punjab, 1970-2010 (%)

Font: Font: NRAS, 2020.

tar Pradesh. La desconfiança dels camperols cap al govern de Modi no parteix només de la seva aposta clara pel neoliberalisme, sinó també del seu estret lligam amb algunes de les grans corporacions del país. És

ben coneguda la seva amistat amb dos multimilionaris indis, a qui els manifestants acusen d'estar darrere de la reforma agrària: Mukesh Ambani (1957), l'home més ric de l'Índia, propietari del conglomerat Reliance

Industries —que van des dels combustibles fòssils al tèxtil passant per les telecomunicacions— i Gautam Andani (1962), propietari de l'Andani Group, que també engloba empreses al sector energètic, agrícola, immo-

El govern indi ha volgut vincular la protesta dels camperols amb el moviment secessionista sikh

biliari i fins i tot aeroespacial. El conglomerat d'Ambani, per exemple, és propietari de l'empresa de tecnologia digital Jio, que s'ha aliat amb Facebook i Google per tractar d'acaparar el mercat de la transició cap a una economia digital a l'Índia.¹⁵ I precisament, una altra de les coses que fa la nova llei de Promoció i Facilitació és obrir la porta al comerç agrícola en línia, en el que els agricultors podran vendre les seves collites a través d'aplicacions o plataformes d'Internet. Els camperols temen que la mà de l'amic de Modi hi estigui darrere i per això, en el marc de la seva protesta, han estat impulsant també un boicot a les aplicacions de Jio.¹⁶

Acusacions de secessió

Els tres estats del nord lideren la protesta perquè són els que més tenen a perdre, ja que s'han dedicat gairebé de forma exclusiva al cultiu d'arròs i blat en el marc del sistema d'adquisició pública i preus mínims

garantits que ara veuen perillar. És per això que els turbans sikhs del Punjab, l'únic estat indi on aquesta ètnia és majoritària, predominen en la multitud mobilitzada des del novembre. La bandera sikh va onejar sobre l'històric Fort Vermell de la ciutat de Delhi, durant la jornada violenta del 26 de gener, quan els agricultors van aprofitar la commemoració del Dia de la República per entrar amb els seus tractors a la capital, on es van enfrontar amb la policia.¹⁷ El govern indi va voler vincular llavors la protesta dels camperols amb el moviment secessionista impulsat per l'organització Sikhs for Justice [Sikhs per la justícia], a la que acusa d'utilitzar la mobilització per recaptar diners per a la seva causa, que reivindica la independència del Punjab com a Khalistan. És en virtut d'aquesta vinculació que el govern de Narendra Modi va demanar la suspensió de centenars de comptes de Twitter que donaven suport a la protesta i fins i tot va detenir la jove activista climàtica Disha Ravi (1998), representant a Bangalore del moviment Fridays for Future, acusada de

sedició també per haver compartit a les xarxes i haver aconseguit que la jove sueca Greta Thunberg (2003) tuités un document de suport a la protesta dels pagesos.¹⁸

Tot i el seu suport a la protesta, molts petits pagesos de l'Índia veuen els que encapçalen la mobilització com «els rics agricultors del nord».¹⁹ Els pagesos dels tres estats del nord tenen una mitjana de quatre hectàrees de terra, una quantitat petita però comparativament molt gran si es té en compte que, com hem dit, el 68% dels camperols indis té menys d'una hectàrea. De fet, el sistema de preus mínims garantits pel govern només beneficia ara mateix a una petita part dels agricultors indis. Segons alguns experts, com Roy, només un 6% dels camperols indis se'n beneficien, però aquesta dada fa referència només als que cultiven blat i arròs, els dos principals productes que el govern adquireix. Si es té en compte tots els produc-

15 BAHREE, «Google Joins Facebook In Billionaire Mukesh Ambani's Jio Juggernaut».

16 BHARDWAJ, «Farmers doing everything to boycott Jio».

17 BBC NEWS, «Red Fort violence: Delhi police detain 200 after farmer protests».

18 SÁNCHEZ, «Reclamen l'alliberament de la Greta Thunberg índia, acusada de sedició».

19 FRAYER, «India's Farmer Protests: Why are they so angry?».

La Revolució Verda dels anys 1970 va ser una transformació radical. Es van imposar les varietats de cultiu de més alt rendiment i una modernització de la tecnologia

tes que el govern adquireix, i no només aquests dos cultius, resulta que són entre el 15% i el 25% dels agricultors que s'acullen a aquest sistema de preus garantits.²⁰

Són pocs perquè l'agricultura és una competència estatal i alguns estats, com Bihar, per exemple, van abolir el sistema dels *mandis* i els APMC ja al 2006; perquè molts camperols cultiven vegetals peribles que no estan a la llista de cultius amb MSP; o perquè per a molts camperols petits el *mandi* els queda massa lluny o no generen prou excedent perquè els interressi anar-hi. «*En els estats de l'est del país el 70% de la producció agrícola és per a autoconsum*», explica Roy. Però la majoria de camperols que no s'acullen ara a aquest sistema públic tampoc no volen deixar-ho tot en mans del lliure mercat. Molts d'ells ja ho han provat i no els ha anat gens bé. Segons l'organització Navdanya Internacional, de fet, la crisi agrària actual a l'Índia és el fruit de «*50 anys d'una Revolució Verda basada en monocultius, químics i capital intensiu, i 20 anys*

de globalització empresarial que han transformat l'agricultura índia en un mercat d'adquisició de llavors i químics cars i proveïment d'aliments barats».

Tanmateix, dins dels *mandi* hi ha molts problemes a resoldre. Alguns d'aquests comitès APMC que han de donar llicències per participar en les subhastes dels *mandis* «*s'han tornat corruptes i els procediments de llicències a nous comerciants s'han convertit en una font de suborns*», denuncia l'ONG índia Citizens for Justice and Peace (CJP) [Ciutadans per la Justícia i la Pau].²¹

I el sistema d'adquisició pública i de grans monocultius, que per una banda ha permès a l'Índia gaudir d'un excedent segur d'aliments bàsics per als moments de crisi —com va quedar clar durant el confinament per la Covid-19, quan el govern va poder repartir paquets d'ajuda alimentària a 800 milions de persones—, per l'altra genera greus problemes mediambientals.²²

Conseqüències nefastes de la Revolució Verda

A la dècada de 1950, l'Índia tenia una producció molt baixa de cultius i havia d'importar el gra principalment dels EUA. Dues grans sequeres en els anys 1960 van sumar-se a la guerra contra el Pakistan del 1965 i van derivar en una gran mancança d'aliments, que va forçar el govern indi a repensar el sistema. Va ser llavors quan es van promulgar les lleis que donen lloc al sistema actual, pensat per protegir els petits camperols i incentivar el creixement de la producció. Aquella Revolució Verda dels anys 1970 va ser una transformació radical. Es van imposar les varietats de cultiu de més alt rendiment i una modernització de la tecnologia, amb tractors, fertilitzants químics, pesticides i sistemes d'irrigació. Molts estats, com els tres grans estats d'excedent verd que hem esmentat, van passar del multicultiu al monocultiu. La producció agrícola es va disparar i cap a mitjans de la dècada de 1980 l'Índia era ja, per fi, autosuficient.

20 DAMODARAN, «Explained: Why it's an underestimate to say only 6% farmers benefit from MSP».

21 SINGH, «Do the three 2020 farm laws meet the constitutionally test?».

22 ROY; BOSS; PRADHAN, «How India's food-based

safety net is responding to the COVID-19 lockdown».

Més d'un 26% de l'Índia rural es troba encara sota el llindar de la pobresa i un 52% dels treballadors del camp estan endeutats, a causa dels alts preus dels pesticides i les llavors

Però allò va crear un model agrícola que avui dia és insostenible, econòmicament i mediambiental. Més d'un 26% de l'Índia rural es troba encara sota el llindar de la pobresa i un 52% dels treballadors del camp estan endeutats, a causa dels alts preus dels pesticides i les llavors.²³ L'ús excessiu dels fertilitzants químics i pesticides han contaminat les aigües. I alhora l'aigua s'està exhaustint: avui, el 54% de l'Índia pateix una manca d'aigua alta o extremadament alta, amb una situació especialment greu en els tres grans estats verds del nord.²⁴ Estudis basats en dades captades pels satèl·lits de la NASA conclouen des de fa temps que el Punjab podria convertir-se en un desert en els propers 20 anys.²⁵ Als efectes de l'emergència climàtica, que deixa sequeres cada cop més habituals i més intenses, s'hi suma el monocultiu d'arròs —que consumeix molta aigua—, i unes polítiques

públiques que ofereixen electricitat gratuïta per als sistemes d'irrigació. Tot plegat està exhaustint les reserves subterrànies d'aigua a tot el nord de l'Índia. Per això, Roy diu que no entén com els activistes mediambientals s'uneixen a les crides dels pagesos per evitar que el sistema actual canviï, quan el que caldria, diu, és abandonar el cultiu d'arròs, una varietat que a més d'exhaurir l'aigua és responsable del 10% de les emissions de gasos d'efecte hivernacle del planeta. A més, encoratjats per la força de les protestes, els agricultors mobilitzats han inclòs també entre les seves demandes la petició perquè es descriminalitzi la crema de rostolls, una pràctica tradicional que és en part responsable de l'elevada contaminació atmosfèrica que pateix l'Índia.

«Hem de canviar la forma de cultivar», remarca Angawal, que aposta per canviar l'ús d'aigües subterrànies per un millor aprofitament de l'aigua de la pluja a través de sistemes d'irrigació més eficients, com la micro-irrigació. També caldria reduir l'ús de productes químics, diversificar els cultius i incentivar les pràctiques agro-ecològiques,

per aconseguir una agricultura més sostenible, segons l'experta. Unir-se en cooperatives de petits agricultors seria també una estratègia per guanyar força negociadora en un context globalitzat. Uns canvis que podrien aturar la sagnia de migrants del camp cap a les ciutats, si aconseguís que l'agricultura oferís finalment una vida digna a tots els camperols de l'Índia. ■

23 GOVERNMENT OF INDIA, Pocket Book of Agricultural statistics 2017.

24 KUMAR (et al.), State of rural and agrarian india report 2020.

25 RODELL; VELICOGNA; FAMIGLIETTI, «Satellite-based estimates of groundwater depletion in India».

■ Bibliografia

BAHREE, Megha. «Google Joins Facebook In Billionaire Mukesh Ambani's Jio Juggernaut» [en línia]. A *Forbes*, del 15 de juliol de 2020. Disponible a: <www.forbes.com>.

BANC MUNDIAL. «Employment in agriculture –% of total employment, modeled ILO estimate» [en línia]. ILOSTAT database, 2021. Disponible a: <www.data.worldbank.org>.

BBC NEWS. «Red Fort violence: Delhi police detain 200 after farmer protests» [en línia]. A *BBC News*. Disponible a: <www.bbc.com>.

BHARDWAJ, Aakanksha. «Farmers doing everything to boycott Jio» [en línia]. A *Tribune India*, de 24 de desembre de 2020. Disponible a: <www.tribuneindia.com>.

COMMISSION FOR AGRICULTURAL COSTS & PRICES. «Organisation» [en línia]. Ministry of Agriculture & Farmers Welfare, Government of India. Disponible a <www.cacp.dacnet.nic.in>.

DAMODARAN, Harish. «Explained: Why it's an underestimate to say only 6% farmers benefit from MSP» [en línia]. A *The Indian Express*, de 6 d'octubre de 2020. Disponible a: <www.indianexpress.com>.

DEPARTMENT OF FOOD & PUBLIC DISTRIBUTION. «Procurement Figures» [en línia]. Government of India. Disponible a: <www.dfpd.gov.in>.

EBRAHIMI, Farah. «Structural adjustment in India» [en línia]. A *OED Precipis*, núm. 113. Washington D.C: World Bank Group, 1996. Disponible a: <www.documents.worldbank.org>.

FRAYER, Lauren. «India's Farmer Protests: Why are they so angry?» [en línia]. A *NPR*, de 2 de març de 2021. Disponible a: <www.npr.org>.

IBEF. *Agriculture in India: Information About Indian Agriculture & Its Importance* [en línia]. India Brand Equity Foundation, 2021. Disponible a: <www.ibef.org>.

KUMAR, Richa (et al.). *State of rural and agrarian india report 2020* [en línia]. Network of Rural & Agrarian Studies, 2020. Disponible a: <www.ruralagrarianstudies.org>.

NAVADANYA INTERNATIONAL. «Indian farmers' 30 year struggle against corporate globalisation and 40 years struggle against the green revolution» [en línia]. A *Navdanya International*, de 18 de desembre de 2020. Disponible a: <www.navdanyainternational.org>.

NATH, Damini; SINGH, Vijaita. «After a heated debate, Rajya Sabha clears Citizenship – Amendment– Bill» [en línia]. A *The Hindu*, d'11 de desembre de 2019. Disponible a: <www.thehindu.com>.

SÁNCHEZ, Sònia. «Reclamen l'alliberament de la Greta Thunberg índia, acusada de sedició» [en línia]. A *Diari Ara*, de 16 de febrer de 2021. Disponible a: <www.ara.cat>.

SÁNCHEZ, Sònia. «L'Índia revoca l'estatut especial del Caixmir que li garantia la Constitució» [en línia]. A *Diari Ara*, de 5 d'agost de 2019. Disponible a: <www.ara.cat>.

RODELL, Matthew; VELICOGNA, Isabella; FAMIGLIETTI, James S. «Satellite-based

estimates of groundwater depletion in India» [en línia]. A *Nature*, núm. 460, pàg. 999-1002, 2019. Disponible a: <www.nature.com>.

ROY, Devesh; BOSS, Ruchira; PRADHAN, Mamata. «How India's food-based safety net is responding to the COVID-19 lockdown» [en línia]. International Food Policy Research Institute, 2020. Disponible a: <www.ifpri.org>.

SINGH, Adeeti. «Do the three 2020 farm laws meet the constitutionally test?» [en línia]. A *Citizens for Justice and Peace*, de 8 de desembre de 2020. Disponible a: <www.cjp.org.in>.

SHARMA, Harikishan. «Mic broken, papers thrown: Amid major ruckus, two farm bills passed in Rajya Sabha» [en línia]. A *Indian Express*, de 20 de setembre de 2020. Disponible a: <www.indianexpress.com>.

SHRIVASTAVA, Rahul. «Numbers explain farm bill ruckus in Rajya Sabha» [en línia]. A *India Today*, de 23 de setembre de 2020. Disponible a: <www.indiatoday.in>.

THE INDIAN EXPRESS. «Farm bills: 12 opposition parties move no-confidence motion against Rajya Sabha Dy chairman» [en línia]. A *The Indian Express*, de 20 de setembre de 2020. Disponible a: <www.indianexpress.com>.

finestra

Sarah Brosnan

“Per què els simis —i els humans—
estan «programats» per a ser justos”

TED Salons, desembre 2020

Fotografia: TED

Sarah Brosnan és una investigadora nord-americana que s'ha especialitzat en estudiar el comportament dels primats no humans entorn a conceptes com la cooperació i la reciprocitat en relació amb els béns i serveis. Justícia i desigualtat, i la combinació d'ambdues són la base d'aquest text exposat en un TED Talk al desembre del 2020.

El meu primer any a l'escola de doctorat, estudiant la cooperació entre els simis, vaig passar molt de temps fora de l'escola, limitant-me a observar com interactuaven els nostres grups de micos caputxins. Una tarda estava donant cacauets a un dels nostres grups, una tasca que requeria distreure un dels nostres mascles, Ozzie, el temps suficient perquè els altres micos poguessin aconseguir menjar. A l'Ozzie li encantaven els cacauets i sempre intentava fer el que fos per emportar-se'ls. No obstant, aquell dia va començar a intentar portar-me altres coses del seu recinte per bescanviar-les amb mi per tal de rebre un cacauet.

Bé, els caputxins són intel·ligents, de manera que allò no era necessàriament una sorpresa. Però, el que sí que ho era eren algunes de les coses que em portava i que, n'estic convençuda, s'estimava més que no pas els cacauets. Primer em va portar un gra de pinso per a simis, que és com l'aliment deshidratat per a gossos — fins i tot estava fet per Purina — i per a un mico això és la cosa de menys valor del món. Per descomptat, no li vaig donar un cacauet a canvi d'allò. Però va continuar intentant-ho i,

després de diversos intents, va portar-me un quart de taronja i va intentar bescanviar-la per un cacauet. Ara bé, les taronges són una mercaderia preuada per als micos, així que no semblava aquesta operació comercial, com si diguéssim, una bogeria?

Ara potser us esteu preguntant com sabem què prefereixen els micos. Bé, els preguntem, donant-los a escollir entre dos aliments i veient quin dels dos escullen. En termes generals les seves preferències s'assemblen molt a les nostres: com més dolç, més els agrada. Per tant, així com als éssers humans els agrada més el pastís que el *kale*, els micos prefereixen les fruites, com les taronges i el raïm, als vegetals com el cogombre, i qualsevol de les anteriors abans que el pinso per a simis. I els cacauets no són dolents. Però de ben segur que no els prefereixen a un tros de taronja.

Així que quan Ozzie va intentar bescanviar un quart de taronja per un cacauet va ser una sorpresa i vaig començar a preguntar-me si, de sobte, volia aquell cacauet perquè la resta del seu grup n'estava rebent un. Per si us ho estàveu preguntant, vaig donar a Ozzie el seu cacauet.

Tots els meus caputxins eren perfectament feliços amb els seus talls de cogombre en la mesura que els altres micos rebessin també un cogombre

Però, després vaig anar directament al meu assessor de grau, Frans de Waal, i vam començar a dissenyar un estudi per veure com els micos respondrien quan un altre subjecte del seu grup rebia una millor recompensa per fer la mateixa feina.

Era un estudi molt simple. Vam agafar dos micos del mateix grup i els vam fer asseure l'un al costat de l'altre, per portar a terme una tasca, que era bescanviar un objecte amb mi, i si ho feien amb èxit, rebre una recompensa. El truc era que un mico sempre rebia un tall de cogombre, i l'altre mico de vegades rebia un tall de cogombre, però de vegades rebia un gra de raïm. I si ho recordeu bé, en la jerarquia dels micos caputxins el raïm agrada molt més que el cogombre.

Aquests són dos dels meus micos caputxins. Winter, a la dreta, és qui ho bescanvia per raïm, i Lance, a l'esquerra, per un cogombre. Podeu veure que ella —sí, Lance és de fet una femella— com era de preveure, s'alegra al rebre en un primer moment el seu cogombre, fins que veu que Winter l'ha bescanviat per un gra de raïm. De sobte, Lance s'entusias-

ma per l'operació. Fa l'acció, aconsegueix el cogombre, el mossega i, aleshores, el llença. Mentrestant, Winter torna a bescanviar-lo i rep un altre gra de raïm, aconseguint tota l'atenció de Lance mentre se'l menja. Aquest cop Lance no està tan entusiasmada en l'intercanvi. Però passa una estona i torna a estar-ho. Però, quan rep el cogombre, aquest cop no es pren la molèstia ni de mossegar-lo abans de llençar-lo. Pel que sembla, Lance només vol el cogombre quan no ha vist a Winter menjar-se un gra de raïm. I Lance no era l'únic exemplar que ho va fer, això.

Tots els meus caputxins eren perfectament feliços amb els seus talls de cogombre en la mesura que els altres micos rebessin també un cogombre. Però ja no eren tan feliços amb els seus cogombres quan altres micos rebien un gra de raïm. La pregunta òbvia és: per què? Si els agradaven aquests cogombres abans, què és el que havia canviat?

Ara bé, soc científica, i els científics són famosos per les seves precaucions a l'hora d'interpretar els seus estudis, especialment quan es tracta del que altres animals pensen o

senten, perquè no podem preguntar-los-ho. Fins i tot tenint això en compte, el que veia als meus simis s'assemblava, i molt, al que en els humans anomenaríem un sentit de justícia. Comptat i debatut, la diferència d'aquell cogombre era que el rebia després que Winter s'emportés un gra de raïm, i no abans.

Els humans estem obsessionats amb la justícia. Tinc una germana més jove, i quan érem petites, si la meva germana s'emportava un tros de pastís més gran que el meu, fins i tot, si només s'emportava una engruna més, m'emprenyava. No era just. I la meva jo en la infantesa no estava sola.

Nosaltres, els humans, odiem rebre menys que els altres, fins al punt que un estudi va descobrir que si als humans se'ns posava a escollir hipotèticament entre guanyar 50.000 dòlars anuals mentre els altres guanyaven 25.000 dòlars, o guanyar 100.000 dòlars anuals mentre els altres en guanyaven 250.000 dòlars, gairebé la meitat dels subjectes preferirien guanyar 50.000 dòlars anuals menys per evitar guanyar relativament menys que algú altre. Això és un preu molt alt a pagar.

Alguns economistes creuen que el sentit de justícia en els humans està vinculat a la cooperació

Què porta la gent a aquesta mena de procés de presa de decisions aparentment irracional? Després de tot, llençar el teu cogombre perquè una altra persona ha rebut un gra de raïm només té sentit si fa que la situació sigui més justa. Altrament, Winter té un gra de raïm i tu no tens res. És clar que els humans no són micos caputxins. Però a primera vista, sacrificar 50.000 dòlars perquè algú altre guanyarà més que tu, té tan poc de sentit com llençar aquest cogombre. Excepte que potser sí que té sentit.

Alguns economistes creuen que el sentit de justícia en els humans està vinculat a la cooperació. En altres paraules, necessitem el sentit de justícia quan estem treballant amb algú altre per saber quan ens està tocant la palleta més curta. Pen-seu-ho d'aquesta manera. Diguem que teniu un company de feina que està passant una mala temporada i necessita una mica d'ajuda extra. Probablement us satisfà poder ajudar, especialment si aquest company fa el mateix per vosaltres quan ho necessiteu. En altres paraules, si la situació és igual. Però ara diguem que aquest company es dedica a es-

capolir-se i fer que et toqui treballar més a tu. Això empenya. O pitjor encara, que tu estàs fent tota la feina i ell cobra més que tu. T'indigna, oi? I bé que t'hauria d'indignar. Aquesta fúria virtuosa és el teu sentit de la justícia dient-te que, bé, això no és just. Necessites rebre la part que et pertoca de la gent per a la qual estàs treballant, o del contrari això és explotació, no cooperació.

És possible que no siguis capaç de deixar la teva feina si se't tracta injustament, però en un món perfecte, sense racisme, ni sexisme ni les friccions que associem a la cerca d'un nou treball, és el teu sentit de la justícia el que et faria saber quan ha arribat el moment de canviar d'aires. I si no poguessis fer-ho? Doncs aquesta és la frustració que fa cremar-te i llençar el cogombre.

Els humans no són als únics que els hi passa. A l'estudi anterior, no hi havia res que Lance pogués fer, però i si pogués fer-ho? Doncs resulta que els caputxins senzillament refusen col·laborar amb altres caputxins si no se'ls dona la mateixa quantitat després d'haver cooperat. I refusar treballar junts, amb altres micos, és

una manera força directa d'anivellar les condicions. Aparentment, cap mico que rep una cosa és millor que un altre que en rep més. Però de forma semblant a tu i al teu company de feina, s'accontenten amb una desigualtat a curt termini sempre i quan a llarg termini la situació acabi equilibrant-se.

El vincle econòmic entre justícia i cooperació no té cap sentit per a mi com a biòloga evolutiva. Comptat i debatut, els teus ancestres no van aconseguir transmetre els seus gens perquè ho van fer bé en un sentit absolut, sinó perquè ho van fer millor que d'altres. No parlem de «supervivència dels aptes», sinó de la «supervivència dels més aptes». Uns més aptes que els altres. Tot és relatiu.

Així doncs, als meus caputxins no els agrada quan reben menys que els altres. I estan totalment d'acord a l'hora de sacrificar el seu cogombre per tal d'intentar anivellar la situació. Però per sentit de la justícia, als humans també ens importa quan rebem més que algú altre. Què passa amb els meus micos? Resulta que els primats són conscients quan

Per què ens importa la desigualtat o la injustícia quan som nosaltres qui ens beneficiem injustament?

reben més que els altres, o almenys alguns d'ells. Els meus caputxins, no. Però en un dels meus estudis, els meus ximpanzés rebutjaren de vegades un gra de raïm si un altre ximpanzé del seu grup rebia un cogombre, la qual cosa és força impressionant, tenint en compte com els agrada el raïm als ximpanzés. Ara bé, s'emprenyaven més quan rebien de menys que un altre ximpanzé en comparació a quan en rebien de més. Potser no penseu si és just quan teniu més que el vostre veí, però realment no penseu que sigui just quan el vostre veí té més que vosaltres.

Aquí hi ha, però, una qüestió important. Per què ens importa la desigualtat o la injustícia quan som nosaltres qui ens beneficiem injustament? Si l'evolució és la supervivència del més apte, no tindria sentit aprofitar qualsevol avantatge del qual es pugui disposar? Aquí hi ha el quid de la qüestió. A mi em va millor si aconseguixo més que tu, això és segur. Però el millor de tot és si tu i jo podem treballar junts i aconseguir plegats més del que cadascú de nosaltres hagués aconseguit d'haver anat per lliure. Però, per què hauries

de treballar amb mi si no creus que jugaré net? Però, si creus que quan hagi rebut més que tu me n'adonaré i faré alguna cosa al respecte, aleshores treballaràs amb mi.

L'evolució ens ha seleccionat per acceptar pèrdues ocasionals a curt termini per tal de mantenir aquestes relacions importants a llarg termini. Això és cert en cas dels ximpanzés, però encara és més important en els humans. Els éssers humans estan increïblement interconnectats i són interdependents, i posseïm habilitats cognitives avançades per ser capaçs de planificar de cara a un futur llunyà. I per reconèixer la importància de mantenir aquestes associacions cooperatives. És més, si m'he de quedar amb alguna cosa de tot plegat, aquesta és que possiblement estem subestimant la importància del sentit de la justícia per a la gent.

Una de les majors diferències entre els humans i els micos caputxins és la considerable magnitud i ubiqüitat de la cooperació en els humans. En altres paraules, som molt més cooperatius del que ho són els micos caputxins. Els sistemes legals i econòmics existeixen, de fet, només si

tots estem d'acord a l'hora de participar en ells. I si la gent se sent fora de les recompenses i dels beneficis d'aquests sistemes, aleshores deixen de participar-hi i el sistema s'esfondra per complet.

Moltes de les protestes i aixecaments que estem veient, tant als EUA com a la resta del món, s'esdevenen en aquest marc de justícia, la qual cosa no és gens sorprenent per a mi. Ja sigui a causa del desproporcionat accés als recursos, o que alguns grups estan sent perjudicats desproporcionadament pel sistema legal o els efectes d'un virus, aquestes protestes són el resultat lògic de la nostra tendència evolutiva a llarg termini a rebutjar la injustícia en combinació amb la nostra llarga històrica d'estratificació social, i amb les desigualtats sistèmiques resultants d'aquesta estratificació. A tot això s'afegeix el fet que la desigualtat econòmica, d'acord amb molts indicadors, s'està disparant.

Chris Boehm va escriure un llibre titulat *Hierarchy in the Forest* [Jerarquia al bosc] en el qual argumentava que els humans tenen jerarquies inverses en les quals aquells que es

Hem evolucionat per preocupar-nos de la justícia perquè depenem els uns dels altres per a la nostra societat cooperativa

troben a sota de tot acostumen a fer pinya per evitar que els qui estan a sobre s'aprofitin d'ells. Potser aquestes protestes són la darrera manifestació de la tendència dels humans a reequilibrar les jerarquies. Potser la major diferència entre nosaltres i els micos caputxins és que nosaltres reconeixem aquest problema i treballlem de manera activa per resoldre'l. Per descomptat, ens adonem quan ens perjudiquen. Però podem i també hem de reconèixer quan som els beneficiats a costa d'algú altre, i reconeixem la justícia com un equilibri entre aquestes dues desigualtats, perquè la nostra societat depèn, literalment, d'això.

És més, la meua recerca mostra que no a totes les espècies de primats els afecta la desigualtat: només a aquelles que descansen en la cooperació, la qual cosa inclou, sense dubte, els humans. Hem evolucionat per preocupar-nos de la justícia perquè depenem els uns dels altres per a la nostra societat cooperativa. Com més injust sigui el món, i menys ens importem els uns als altres, a més perills haurem d'enfrontar-nos. Els nostres problemes són més complexos que grans de raïm i talls

de cogombre, però com els caputxins ens han ensenyat, a tothom ens anirà millor si juguem net. ■

clàssic

Audre Lorde

Espectora, poetessa, activista
(1934-1992)

«Les eines de l'amo mai no desmuntaran la casa de l'amo»

El discurs de Lorde despulla aquella part del moviment feminista que no és capaç de veure les diferents desigualtats que hi ha al seu propi interior. Lorde va lluitar per treure de la invisibilitat i la marginació les desigualtats de raça, d'orientació sexual o de classe existents entre les pròpies dones, alhora que denunciava la desigualtat de gènere pròpia de la societat patriarcal, per tal d'abordar la necessitat d'un canvi social profund.

Vaig acceptar participar en una conferència a l'Institut for the Humanities —Institut de les Humanitats— de la New York University ara fa un any, entenent que comentaria articles acadèmics sobre el paper de les diferències en les vides de les dones nord-americanes: les diferències de raça, sexualitat, classe i edat. L'absència d'aquestes consideracions debilita qualsevol debat feminista sobre allò personal i allò polític.

És d'una arrogància acadèmica particular assumir qualsevol discussió sobre la teoria feminista sense examinar les nostres diferències i sense una aportació significativa de dones pobres, de dones lesbianes i dones negres i del Tercer Món. I tanmateix, em presento aquí com a feminista lesbiana negra, havent estat convidada a participar a l'únic grup de debat d'aquesta conferència on es representa l'aportació de feministes i lesbianes negres. El que diu això sobre la visió d'aquesta conferència és trist, en un país on el racisme, el sexisme i l'homofòbia són inseparables. Llegir aquest programa suposa entendre que les

dones lesbianes i negres no tenen res a dir sobre l'existencialisme, l'erotisme, la cultura i el silenciament de les dones, del desenvolupament de la teoria feminista o de l'heterosexualitat i el poder. I què vol dir en termes personals i polítics quan fins i tot les dues dones negres que sí hi són presents, van ser convidades literalment a última hora? Què significa quan s'utilitzen les eines d'un patriarcat racista per examinar els fruits d'aquest mateix patriarcat? Significa que només són permissibles i admissibles uns paràmetres de canvi d'allò més estrets.

L'absència de qualsevol consideració per la consciència lèsbica o per la consciència de les dones del Tercer Món deixa un greu buit en aquesta conferència i en els treballs presents aquí. Per exemple, en un article sobre les relacions materials entre dones, feia evident un model de cura bivalent que descartava totalment el meu coneixement com a lesbiana negra. En aquest article no hi havia cap examen de la mutualitat entre dones, ni de sistemes de suport compartit, ni de la interdependència que existeix entre lesbianes i dones identificades com a dones. Tot i això,

només és en el model patriarcal de la cura en què les dones «que intenten emancipar-se poden haver de pagar un preu massa elevat per als resultats que dona», tal com afirma aquest treball.

Per a les dones, la necessitat i el desig de tenir-nos cura mútuament no és patològic, sinó redemptor, i és dins d'aquest coneixement que he redescobert el nostre poder real. És aquesta connexió real la que tant tem un món patriarcal. Només dins d'una estructura patriarcal, la maternitat és l'únic poder social obert a les dones.

La interdependència entre les dones és el camí vers una llibertat que permet que el «Jo» existeixi, no per ser utilitzat, sinó per a ser creatiu. Aquesta és una diferència entre l'estar passiu i l'ésser actiu.

Defensar la mera tolerància de la diferència entre les dones és el reformisme més immund. És una negació total de la funció creativa de la diferència en les nostres vides. La diferència no només s'ha de tolerar, sinó que s'ha de veure com un fons de polaritats necessàries entre

les quals la nostra creativitat pot espurnejar com a dialèctica. Només aleshores perdrà la necessitat de la interdependència la seva naturalesa amenaçadora. Només dins d'aquesta interdependència de forces diferencials, reconegudes i iguals, podrà generar-se la capacitat de cercar noves formes d'ésser al món, així com el coratge i el sosteniment d'actuar allà on no hi hagi cànons.

Dins de la interdependència de diferències mútues —no dominants— rau la seguretat que ens permet descendir al caos del coneixement i tornar-ne amb veritables visions del nostre futur, juntament amb la capacitat concomitant d'efectuar aquells canvis que poden fer realitat aquest futur. La diferència és aquella connexió crua i poderosa a partir de la qual es forja el nostre poder personal.

Com a dones, se'ns ha ensenyat o bé a ignorar les nostres diferències, o a veure-les com a causes de separació i sospita, més que no pas com a forces pel canvi. Sense comunitat no hi ha alliberament, només l'armistici més vulnerable i temporal entre una persona i la seva opressió. Però la comunitat no ha de significar dese-

xir-nos de les nostres diferències, ni tampoc la patètica pretensió de que no existeixin aquestes diferències.

Les que quedem fora del cercle de la definició d'aquesta societat de dones acceptables —les que hem estat forjades en els gresols de la diferència, les que som pobres, lesbianes, negres, les que som més velles— sabem que la supervivència no és una habilitat acadèmica. Sabem que la supervivència és aprendre a fer de les nostres diferències fortaleeses. Perquè les eines de l'amo mai no desmantellaran la casa de l'amo. Potser ens permetran guanyar-lo efímerament al seu propi joc, però mai no ens permetran portar a terme un canvi genuí. I això només amenaça les dones que encara defineixen la casa de l'amo com a font única de suport.

Les dones pobres i les dones de color saben que hi ha una diferència entre les manifestacions diàries de l'esclavitud conjugal i la prostitució, perquè són les nostres filles les que es troben al carrer 42.¹ Si a la teoria

feminista blanca nord-americana no li cal tractar les diferències entre nosaltres i la diferència resultant entre les nostres opressions, aleshores com es tractarà el fet que les dones que netegen les vostres cases i cuiden els vostres fills mentre assistiu a conferències sobre teoria feminista són, en la seva majoria, dones pobres i dones de color? Quina és la teoria darrera del feminisme racista?

En un món de possibilitats per a tots, les nostres visions personals ajuden a establir les bases per a l'acció política. El fracàs de les feministes acadèmiques en reconèixer la diferència com a força crucial, és un fracàs per arribar més enllà de la primera lliçó patriarcal. Al nostre món, dividir i conquerir ha de convertir-se en definir i empoderar.

Per què no s'han trobat altres dones de color per participar en aquesta conferència? Per què es consideren dues trucades que em van fer una consulta? Soc l'única font possible de noms de feministes negres? I, tot i que el treball del panelista negre acaba amb una important i poderosa connexió d'amor entre dones, què

passa amb la cooperació interracial entre feministes que no s'estimen?

Als cercles feministes acadèmics, la resposta a aquestes preguntes és sovint: «No sabem a qui convidar». Però aquesta és la mateixa evasió de responsabilitat, el mateix escaqueig, que manté l'art de les dones negres lluny de les exposicions de dones, que manté els treballs de les dones negres lluny de la majoria de publicacions feministes —a banda d'algun «número especial de dones del Tercer Món»— i que manté lluny de les llistes de lectures les obres de dones negres. Però tal com va assenyalar Adrienne Rich en una xerrada recent,² les feministes s'han educat sobre una quantitat ingent de coses en els darrers deu anys, i com és que no us heu educat també sobre les dones negres i les diferències entre nosaltres —les blanques i les negres— quan és clau per a la nostra supervivència com a moviment?

A les dones d'avui en dia encara se'ls demana que facin de pont a la bretxa

1 Nota de l'edició: La zona del carrer 42 i Times Square de Nova York va ser coneguda com a zona de prostitució i drogues, particularment entre les dècades de 1960 i 1980.

2 Nota de l'edició: Adrienne Cecile Rich (1929-2012) fou poetessa, intel·lectual, crítica i activista lesbiana estatunidenca.

de la ignorància masculina i arribar als homes educats sobre la nostra existència i les nostres necessitats. Aquesta és una eina antiga i primària de tots els opressors per mantenir ocupats els oprimits amb les preocupacions de l'amo. Ara ens diuen que és feina de les dones de color educar les dones blanques, davant d'una enorme resistència, sobre la nostra existència, les nostres diferències i els nostres papers relatius en la nostra supervivència conjunta.

Es tracta d'una pèrdua d'energies i d'una tràgica repetició del pensament patriarcal racista.

Simone de Beauvoir va dir una vegada que *«és del coneixement de les autèntiques condicions de les nostres vides que hem d'extreure les nostres forces per viure i les nostres raons per actuar»*.

Ara i aquí, el racisme i l'homofòbia són condicions reals de totes les nostres vides. Encoratjo cadascuna de nosaltres que furgui en aquell lloc profund de coneixement que tenim a dins i que palpi el terror i la repugnància a la diferència que allà resideix. Vegeu quina cara té. Aleshores,

tant allò personal com allò polític podran començar a il·luminar totes les nostres decisions. ■

tribut Carson McCullers

Maria Barbal
Escriptora

No sempre tenim la sort que una gran artista reflexioni per escrit sobre la naturalesa del seu art. Traduïdes per Alba Dedeu (1984), han aparegut publicades per L'Altra Editorial les notes sobre literatura, memòria i identitat, de Carson McCullers, amb un títol que em sembla preciós. *Entre la solitud i el somni*.

Ben cert que els temps han canviat i que el silenci i la solitud són, cada cop més, consecucions personals que requereixen esforç. Opino que escriure i abocar-ho immediatament a la lectura de coneguts i estranys és com parlar enmig del soroll. Fins i tot, de vegades, jo mateixa crec haver contribuït al missatge que qualsevol persona pot convertir-se en creador, quan he explicat com s'escriu una novel·la. Impuls, argument, personatges, estructura, punt

de vista, llengua... I ja està? Potser he donat una imatge de feina mecànica i fins de facilitat. La intenció era clara: animar a llegir i a escriure, per una banda, i rebaixar la mirada d'admiració incondicional sobre els escriptors per una altra. M'agradaria aprofundir en aquest tema a la llum d'algunes de les idees de la novel·lista nord-americana.

«L'autor no sol ser conscient de les dimensions de la seva obra d'art fins que no l'acaba. És com un somni que floreix. Les idees creixen (...) broten silenciosament i, a mesura que l'obra progressa, apareixen dia a dia infinites il·luminacions (...). La llavor d'una idea es desenvolupa tant a través del treball com de l'inconscient, i de la lluita que té lloc entre l'un i l'altre».

Carson McCullers ve a dir-nos: el treball és imprescindible, però no suficient. Es desenvolupa com una planta. Ho ha escrit d'una manera bella.

«La imaginació combina la memòria amb la comprensió, combina la realitat amb el somni».

Perquè floreixi un somni, creixin les idees, perquè hi hagi lluita entre

Carson McCullers ve a dir-nos: el treball és imprescindible, però no suficient. Es desenvolupa com una planta

treball (conscient) i inconscient, cal temps, cal solitud.

Encara que per escriure una obra sempre s'esmenta, com a elements necessaris, el temps de dedicació i el llenguatge, del qual en resulta l'estil, la immediatesa d'alguns mitjans actuals fa que hàgim de subratllar-ne la seva importància. Posar en marxa els mecanismes de l'escriptura pressuposa dubtes, documentació, penetrar en la pell dels personatges, avançar gràcies a les intuïcions, retrocedir si es comprova que no són il·luminacions veritables... Ella considera que perdre's en les paraules pot fer trobar el sentit a què ens dirigim, potser per descobrir-ne un de més profund, que s'ha aclarit gràcies als passos incerts sobre un terreny desconegut.

Per a McCullers el recurs més important d'un escriptor és la intuïció. No tothom hi està d'acord. Sovint la intuïció és valorada pels crítics com una simple facilitat de l'autor, que pot fer descarrilar la seva obra.

«L'escriptor és un somniador. Sense amor i sense la intuïció que neix de l'amor, com pot posar-se un ésser

humà en la pell d'un altre ésser humà?»

«L'amor és el principal generador de tota bona escriptura... amor, passió i compassió».

Podria ser que algunes d'aquestes paraules sonessin estranyes avui. No acostumem a parlar d'amor, de passió o compassió, quan ens referim a l'escriptura. Però, com a lectors, sabem si en una obra que llegim n'hi ha, d'aquests elements.

Per acabar, clouré amb una frase conclusiva de l'autora, buscant el vostre acord.

«L'escriptura en essència és comunicació i aquesta és l'única manera d'accedir a l'amor».

Estic convençuda que una de les raons de l'escriptura és comunicar als altres uns fets, unes impressions, la nostra suposició o intuïció sobre allò conegut, uns personatges, en un temps. I ho fem perquè ens mou la passió, que de vegades es torna compassió. No és això amor?

Entre la solitud i el somni. Notes sobre literatura, memòria i identitat Carson McCullers

L'Altra Editorial
Barcelona, 2017

Carson McCullers (1917-1967) ha estat reconeguda com una de les millors autores nord-americanes de la postguerra, una consideració que la va portar a ser nomenada membre de l'Acadèmia de les Arts i les Lletres dels EUA. Assagista, poeta, dramaturga i escriptora, les seves obres tracten sobretot de sectors marginats de la societat del sud dels EUA. Les obres més destacades són *El cor és un caçador solitari* i *Reflexos en un ull daurat*. ■

filmoteca

Trainspotting

Laia Viñas

Escriptora

@laiaviab

***Trainspotting* és la pel·lícula més noranta de tots els noranta. Amb una estètica viva i sorollosa, ens capbussa en l'Edimburg de finals del segle XX i ens explica la història d'un grup d'amics de classe baixa-mitjana amb molts problemes. El més cridaner: l'heroïna. Mark Renton, interpretat per Ewan McGregor (1971) en un dels seus primers papers, és l'antiheroi torturat que fa de fil conductor. És llest, sensible, torturat, egoista i addicte. Una persona solitària, encara que sempre rodejada del mateix grup, crític amb tot el que l'envolta però sense esma per intentar canviar res, un rebel que lluita contra les convencions socials a base d'injeccions de cavall.**

Amb *Trainspotting* hi vaig topar segurament massa petita, quan vaig enganxar-la a la televisió. A la pantalla hi apareixia l'escena del mono que passa Renton, amb imatges tan boges i inquietants com la del bebè que gateja pel sostre. Els terribles efectes especials de l'època ho fan tot encara més terrorífic, però vaig mirar-m'ho amb fascinació. És un film que t'atrapa, potser per la trama

fàcil i el ritme ràpid. Als nostres amics escocesos els passen coses mundanes. No arriben a final de mes, l'oficina de l'atur els vol col·locar en llocs de treball que no els interessin gens, tenen problemes per trobar parella, problemes amb un equip de futbol que no guanya mai, problemes amb la justícia, problemes per connectar amb la gent que els rodeja... La falta de connexió, d'empatia i de sensibilitat de la societat mundial en general i dels cohabitants de Leith — el barri dels nostres protagonistes— en particular, fa que Mark Renton es pregunti quin sentit té comprar-se una casa bufona als afores, una televisió enorme, tenir una família o una carrera professional. En un dels discursos més memorables de l'audiovisual, el jove escocès fa mofa d'un dels anuncis antidroga de l'època. L'anunci en qüestió animava el jovent a triar totes aquestes coses abans que les drogues. Els personatges de *Trainspotting* escol·len l'heroïna de manera conscient, com si fos per portar la contrària als pares encara que sàpigues que, molt probablement, tenien raó. Aquí, els pares són el govern britànic, les feines mal remunerades, el sistema mèdic, els adults que han construït

aquest món que tu t'has trobat i
sembla irreparable.

La pel·lícula mostra l'autodestrucció dels personatges, i no només a través de les drogues. Les sobredosis i les síndromes d'abstinència són els exemples més clars d'aquesta tàctica per obviar la realitat, però Mark Renton també pateix la depressió, la traïció, l'engany i la solitud. A la segona meitat del film, marxa a Londres per treballar en una agència immobiliària i ser part del sistema. I resulta que no és tan terrible com pensava. De fet, ho gaudeix. Adopta la postura del boicotejador, va tram-pes i s'aprofita dels pobres llogaters que paguen preus inflats per pisos ridículs, i és capaç d'adaptar-se a aquesta vida. S'enorgulleix de ser un ciutadà de profit.

Trainspotting segueix tenint sentit per a les generacions posteriors. Vaig néixer al 1997. La pel·lícula és del 1996. Per a algú de 23 anys, la primera part, on tots els personatges tenen problemes d'identitat, d'autoestima, les passen magres per pagar lloguers socials, seuen a fer birres al pub en cap de setmana i tenen una existència vulgar els dies de cada

dia, ressona. Són els anys de descobrir que la vida adulta és només fer veure que ho tens tot controlat i ets capaç de posar rentadores. *Trainspotting* se segueix veient perquè primerament és boníssima i, en segon lloc, perquè és un retrat molt concret i creïble del desencís que apareix quan passes l'adolescència i t'has d'enfrontar al que de veritat t'ofereix el món —que és ben poca cosa. I aquí pren força la consciència de classe, present durant l'hora i mitja de metratge de manera gairebé subtil, només mostrant la realitat de Leith, un barri obrer de la capital escocesa. En l'escena a la falda de la muntanya, Renton s'anima i comença un monòleg que deixa entreveure quina és la seva relació amb el seu país dominat i, per tant, la seva classe: «*We are the lowest of the low*».¹ Una excusa més per tornar a l'heroïna i fugir de tot allò que sabem que està podrit. ■

Trainspotting
Danny Boyle

1996

1 Traducció de l'edició: «som el més baix d'allò més baix».

llibreria

Capitalismo, nada más

Branko Milanovic

Taurus

Madrid, 2020

El capitalisme ha vingut per quedar-se, i és ara mateix l'únic sistema econòmic al món. Lluny de perspectives fatalistes o idealitzadores, l'assaig aporta una anàlisi dels diferents models capitalistes actuals i com es poden aprofitar les virtuts del sistema per fer-lo més just.

Carta a un republicano español

Jordi Serrano

Edicions Bellaterra

Manresa, 2021

El conflicte entre Catalunya i l'Estat espanyol ha posat en entredit els consensos de la Transició espanyola. L'autor llança un avís per aquells qui no veuen que la judicialització i les retallades de drets, també poden acabar perjudicant-los a ells. L'autor també planteja la irrupció d'un canvi generacional que capgiri el model monàrquic i avanci cap a un horitzó republicà.

Contra l'adversitat
Oriol Junqueras

Ara Llibres
Barcelona, 2021

Un cant al present i al futur, una crida a encarar els debats que ens encaminaran cap a una societat millor. Pensaments sobre el compromís social i polític, el republicanisme, la importància del diàleg, el canvi climàtic, la igualtat i el pes de la història s'enllacen amb reflexions personals durant el quasi quatre anys de presó.

**La automatització
de la desigualtat**
Virginia Eubanks

Capitán Swing
Madrid, 2021

L'autora relata com la mineria de dades és utilitzada als EUA com a font per decidir a qui se li donen recursos, i a qui no. La presa de decisions en l'era digital ha anat decantant-se cada vegada més cap als algorismes i sistemes predictius, unes eines que mal utilitzades debiliten la democràcia i empobreixen la societat. Aquest llibre és una crida a evitar que la tecnologia i la ciència es facin servir per a empitjorar el drama de la desigualtat.

**República a Catalunya:
ciutadania i autogovern**
Montserrat Duch

Generalitat de Catalunya
Barcelona, 2021

L'autora posa en valor els ideals que van fonamentar la República al segle XX, tot commemorant els 90 anys de la seva proclamació. Un repàs sobre la perseverança d'una generació que va lluitar per un somni compartit: la transformació del país a través dels pilars que van donar peu a l'etapa republicana. Un aprenentatge sobre aquest passat col·lectiu que serveix també per a projectar el futur. ■

eines

**ACONSEGUIU
ELS NÚMEROS ANTERIORS**

eines@irla.cat

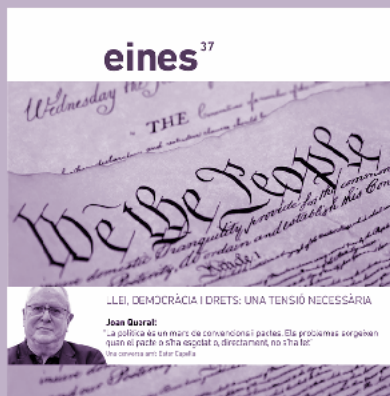
DESEMBRE 2019

**EL VALOR
SOCIAL
DE L'ESPORT**

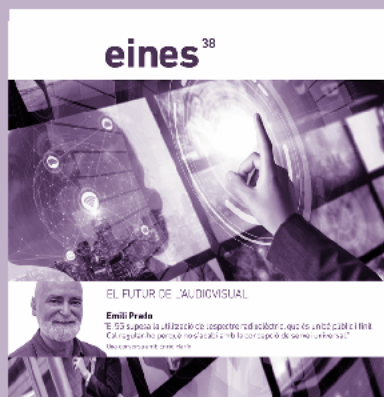
JULIOL 2020

**LLEI,
DEMOCRÀCIA
I DRETS:
UNA TENSIÓ
NECESSÀRIA**

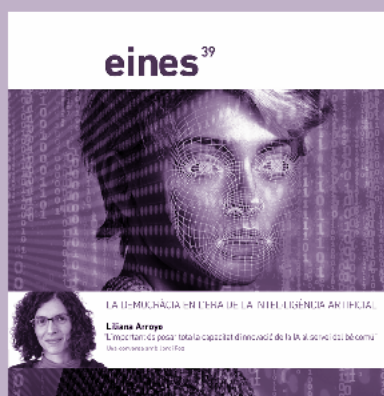
SETEMBRE 2020

**EL FUTUR
DE L'AUDIOVISUAL**

DESEMBRE 2020

**LA DEMOCRÀCIA
EN L'ERA DE LA
INTEL·LIGÈNCIA
ARTIFICIAL**

MAIG 2021

**SALUT
I JUSTÍCIA SOCIAL**

eines⁴¹

PORTAL

La desigualtat mata

Maria Dantas

CONNEXIONS

Una radiografia del creixement de la desigualtat

María Cervini-Plá

La llibertat i la igualtat republicanes. Sobre dominacions, mercats i propietat

Daniel Raventós

Poder de mercat i desigualtat

Lídia Brun

Reduir les desigualtats: algunes propostes disruptives

Albert Sales

NAVEGADOR

El model nòrdic de desenvolupament econòmic i benestar

Marta Curto-Grau

FÒRUM

Mihaela Vancea:

“El republicanisme democràtic no està en contra del mercat, que sempre ha existit. Està en contra de l'acumulació de la riquesa en poques mans”

Una conversa amb Dolors Bassa

VARIABLES

Les eleccions del 14-F: una lectura contextualitzada

Marc Guinjoan

FULL DE CàLCUL

La reducció de la jornada laboral, de la utopia a la realitat

Ariadna Güell

Marta Junqué

ARXIU

90 anys d'Esquerra: el partit de masses hegemònic de la Catalunya republicana i popular

Josep Vall

EXPLORADOR

La revolta camperola índia contra la privatització del sistema alimentari més gran del món

Sònia Sánchez López

FINESTRA

“Per què els simis —i els humans— estan «programats» per a ser justos”

Sarah Brosnan

CLÀSSIC

«Les eines de l'amo mai no desmuntaran la casa de l'amo»

Audre Lorde

TRIBUT

Carson McCullers

Maria Barbal

FILMOTECA

Trainspotting

Laia Viñas

LLIBRERIA

